

Volum coordonat de
Lazăr Vlăsceanu

SOCIOLOGIE

**Dragoș Paul Aligică, Camelia Beciu, Liviu Chelcea, Petronel Dobrică,
Vasile Ghețau, Laura Grünberg, Adrian Hatos, Aura Matei,
Mihai Păunescu, Tudor Pitulac, Monica Șerban, Claudiu D. Tufiș,
Paula A. Tufiș, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Bogdan Voicu, Mălina Voicu**

POLIROM
2011

1. Sociologia ca știință socială

Lazăr Vlăsceanu

Inițierea și afirmarea sociologiei
Domeniile cunoașterii sociologice
Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice
Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă
Reflexivitatea sociologiei clasice
Spre o sociologie reflexivă

Inițierea și afirmarea sociologiei

Când a apărut sociologia ca știință? Odată cu modernitatea, după începutul secolului al XVIII-lea. Totuși, între începuturile sociologiei și consacrările ei actuale, distanța este atât de mare, în termeni teoretici și în ceea ce își propune să realizeze, încât comparația devine interesantă mai degrabă pentru un istoric al ideilor decât pentru un student care își propune să descopere prin sociologie cum se constituie societatea de astăzi și cum să-și construiască propria devenire și eventual a altora.

Premise ale apariției sociologiei

Vreme îndelungată, de fapt încă din Antichitate, reflecțiile sistematice asupra societății umane și asupra vieții oamenilor în grupuri sau comunități au aparținut filozofilor, în sistemele lor metafizice, sau istoricilor, în cronicile ale evenimentelor din vremurile trăite. Abia după secolul al XVII-lea începe să se dezvolte o mișcare intelectuală profund novatoare, a *Iluminismului*, care deschis perspectiva unei noi epoci. Fundamentele noii mișcări au fost sintetizate de principiile *raționalității* în conceperea lumii, dar și în organizarea socială, și de cele ale *modernității* în construcția și dezvoltarea lumii. Inițiatori ai acestei mișcări intelectuale au fost Isaac Newton, prin celebra sa lucrare *Mathematical Principles of Natural Philosophy* (1687), care a deschis calea dezvoltării *științei moderne*, și René Descartes, care pune, la mijlocul secolului al XVII-lea (1637 – *Discours de la méthode*, 1644 – *Les Principes de la*

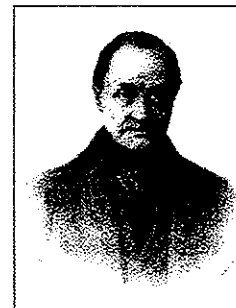
philosophie), bazele *filozofiei moderne* și consacră distincția dintre minte și corp sau dintre lumea experienței umane (raționale) și lumea fenomenelor naturale (mecanice). Suntem în epoca în care apar dihotomii sau diviziuni de tipul minte/corp, cauză/rațiune, natură/umanitate și tot de acum începe să fie considerată problema posibilității de a organiza ideile politice sau sociale despre societate într-un mod similar cu ideile științifice despre natură. Întrebarea principală era dacă ideile despre ordinea socială ar fi putut fi modelate într-un mod similar cu ideile despre natură, urmând abordările oferite de matematică sau de logica formală.

Trecerea de la „filozofia naturală” la „știință” (prin Newton) sau de la „istoria naturală” la „istoria naturii” (prin lucrarea lui Charles Darwin, *On the Origin of Species*, publicată în 1859) s-a realizat treptat și sigur în modernitatea deja descătușată. Științele naturii s-au dezvoltat mult mai rapid, dar științele sociale sau umane au avut nevoie de încă aproape două secole pentru a începe să se despartă de „filozofia naturală” sau de „filozofia socială (morală)”. Economia, ca știință, a fost prima care a dat semnele despărțirii, chiar dacă, prin lucrarea inițiatore a lui Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), era încă prinsă sub acoperișul filozofiei morale în explorarea motivelor și sentimentelor care stau la baza alegerilor raționale ale producătorilor sau consumatorilor pe piața economică. Sub influența științelor și a metodelor lor de investigare, abia în secolul al XIX-lea începe să se vorbească despre o *filozofie socială pozitivă* și, în acest cadru, și despre sociologie.

Sociologia ca știință „pozitivă”

Cuvântul *sociologie* a fost inventat de filozoful francez Auguste Comte (1798-1857), la jumătatea secolului al XIX-lea, pentru a distinge o nouă știință care, în mod similar științelor naturii care explicau legile lumii naturale, era așteptată să explice legile lumii sociale (*Système de politique positive, ou traité de sociologie instituant la religion de l'Humanité*, 4 volume, 1851-1854). Sociologia apărea, după Comte, ca o *nouă știință pozitivă*, alături de celelalte științe deja consacrate – fizica, biologia, chimia sau matematica și ar fi avut ca obiect de studiu societatea umană. Ea ar fi fost o știință pozitivă din două motive principale. Mai întâi întrucât s-ar fi bazat pe aplicarea metodelor specifice științelor naturii – observația, experimentul, comparația, modelarea matematică – în vederea culegerii de date și informații empirice despre entități observabile. În al doilea rând întrucât ar fi dedus, pe cale logică și mai ales din analiza empirică, legi sociale și predicții despre evoluția viitoare a societății umane. Urmând dezvoltările științifice din fizică, biologie sau chimie și având în vedere obiectul său de studiu, care ar fi fost mult mai complicat decât cel al științelor naturii, sociologia ar fi fost, conform așteptărilor lui A. Comte, nu numai cea mai nouă, ci și cea mai complexă dintre științe. Ea ar fi oferit cunoștințe, metode și tehnici pentru reconstrucția lumii sociale a vremii, afectată puternic de inegalități, mizerii și tensiuni sociale. Și ar mai fi avut o menire: să întemeieze o nouă „religie a umanității”, o religie bazată pe noua știință socială pozitivă și despărțită de dogma și credința tradițională.

Auguste Comte (1798-1857)

Filozof francez care își construiește aparatul teoretic în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este considerat fondatorul sociologiei. Este primul care folosește conceptul de *sociologie*, care pentru el este „regina științelor”. Având la bază ideea de progres, teoria sa vede societatea umană ca evoluând în trei stadii liniare: primitivismul teologic, având ca formă de manifestare spirituală animismul și fetișismul, exprimate prin mituri și legende. Acestui stadiu îi urmează cel metafizic, în care spiritualitatea este exprimată prin intermediul abstracțiunilor și speculațiilor, materializate în științe precum astronomia. Societatea medievală este expresia acestui tip de organizare socială. Ultimul și cel mai

înalt stadiu al societăților umane este reprezentat de stadiul pozitiv, unde știința obiectivă triumfă prin intermediul dovezilor empirice, având ca fundament științele naturale și sociologia ca încoronare a tuturor eforturilor științifice. Comte militează pentru o religie a umanității (concepție în care se resimte influența lui Saint-Simon) și instituirea mottoului „Iubire, Ordine și Progres”. Sociologul este, în viziunea lui Comte, mai mult decât un om de știință: sociologul este profet și legiuitor.

Lucrări:

- a) *Cours de philosophie positive* (1830-1842)
- b) *Système de politique positive* (1851-1854)

Consolidarea explicațiilor sociologice

Cât din cele anticipate de Comte s-au realizat în sociologie? A devenit sociologia o *știință pozitivă*, asemănătoare celorlalte științe ale naturii, sau s-a constituit ca o *știință socială* specifică, distinctă ca metodologie și menire? Cum este implicată cunoașterea sociologică în construcția lumii vieții sociale și individuale? Asemenea întrebări, formulate de Comte odată cu debutul sociologiei, nu au dispărut, ci s-au menținut în discursul marilor teorii sociologice.

Constatăm de îndată cum concepția lui A. Comte despre sociologie ca știință pozitivă a fost formulată în contextul producerii unor schimbări radicale în cultura, în cunoașterea științifică și chiar în întreaga societate franceză și în alte societăți europene ale vremii. Aceste schimbări corespundeau epocii de avânt a modernității, epocă inițiată încă din secolul al XVII-lea de mișcarea culturală a Iluminismului european și asociată cu operele unor faimoși filozofi francezi: Saint-Simon, Voltaire, Diderot, D'Alembert, Rousseau etc. Transformările din epoca lui Comte urmau

schimbările politice generate de revoluția franceză și erau ilustrate de schimbările economice și sociale asociate cu revoluția industrială, care a condus treptat la construcția și afirmarea „societății industriale”.

De atunci și mai ales ca urmare a inițierilor din scrierile de „filozofie pozitivă” ale lui A. Comte, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca o *știință socială distinctă a modernității*. Reprezentanți în acest sens sunt sociologii clasici – fondatori ai sociologiei moderne: Emile Durkheim (1858-1917), Karl Marx (1818-1883), Max Weber (1864-1920) sau George Herbert Mead (1863-1931). Aceștia au analizat tranziția de la societatea tradițională, moștenită din perioada feudală și premodernă și caracterizată de dominația economiei agrare și a culturii religioase, la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată.

Sociologia de azi

Acum trăim alte vremuri și formulăm noi întrebări în sociologie. Care este menirea sociologiei astăzi, în societatea noastră contemporană, la început de secol XXI? Ce ne spune sociologia despre tipul de societate în care trăim și despre viața noastră individuală sau de grup în această societate? În ce măsură societățile actuale sunt „dependente de istorie” și ce dezvoltări viitoare putem anticipa? Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurări sociale consacrate în vremurile anterioare și cum apar cu aceeași rapiditate cristalizări sociale noi. Avem de o parte promisiuni și realizări ce nu pot fi comparate cu cele din perioadele istorice mai timpurii, iar pe de altă parte conflicte sociale ce se tot diversifică, incertitudini și riscuri care se multiplică, inegalități care se accentuează. Dezvoltarea tehnologică a atins acel nivel care a transformat societatea industrială într-una postindustrială; globalizarea include în interdependențele sale arii tot mai diverse ale vieții cotidiene individuale și ale organizațiilor și activităților economice, politice sau culturale; informația și cunoașterea au devenit principalii factori ai transformărilor sociale; ritmul schimbărilor s-a accelerat permanent; individualizarea se substituie structurilor sociale de care mai înainte fiecare era dependent; stilurile de viață se diversifică; „consumerismul” a devenit un mod de viață; consecințele neintenționate ale configurărilor sociale devin tot mai numeroase; statele naționale își pierd din suveranitate sub presiunea valurilor globalizării și a multiplicării companiilor multinaționale etc. Menționări de acest tip pot continua, întrucât ordinea și dinamica socială sunt într-un permanent proces de re-configurare, iar rosturile sociologiei de astăzi rezidă în explicarea genezei, continuității și eventualei dispariții a acestora.

Menirea sociologiei actuale, ca știință socială, este mai ales aceea de a explica modurile de organizare și funcționare a diverselor *sisteme sociale*, adică ale acelor entități care includ mai mulți indivizi aflați în relații unii cu alții pentru a realiza scopuri comune. Pe lângă acest tip de explicații, există numeroase analize sociologice focalizate pe comportamente ale *indivizilor în diferite situații de viață*. Mai mult, explicarea comportamentelor sistemelor sociale se bazează în mare parte pe informațiile despre indivizii care le aparțin. Ca atare, *sociologia este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevantă de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul*

grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților. Referințele sau implicațiile cunoașterii sociologice sunt duble. Pe de o parte, sociologia prezintă *moduri de construcție individuală a vieții*, dar, pe de altă parte, demonstrează că *aceste moduri individuale de viață depind de configurări istorice deja consacrate și de multiple contexte și forțe sociale noi*, care sunt deja constituite sau doar emergente. Realitatea socială este în continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.

Domeniile cunoașterii sociologice

Evantaiul configurărilor și manifestărilor lumii vieții sociale este pe cât de cuprinzător pe atât de perpetuu schimbător. Timpul și spațiul social structurează aceste configurări și manifestări ale ontologiei sociale, ale ordinii și dinamicii sociale.

Timp și spațiu social

Axa timpului ne plasează sociologic concomitent în istoria socială și în prezentul structurării sociale. Aceasta ne ajută să identificăm continuități și discontinuități în configurarea lumii și a vieții individuale și sociale. De regulă, se spune că sociologia se concentrează asupra prezentului social, spre deosebire de istorie care ar da seamă doar de trecut. O astfel de perspectivă este doar parțial adevărată. Pe de o parte, istoria contează în orice cristalizare a socialului într-o asemenea măsură că există o puternică „dependență de cale (adică de istorie)”: performanțele sociale sau economice, structurile cunoașterii și ale experiențelor de viață, credințele sau modelele de interpretare ale unor situații de viață sau altele de acest fel depind de consacrările istorice care au fost asimilate în procesele de socializare individuală sau în structurile de organizare a vieții și muncii. Analiza sociologică a prezentului social este dependentă de istoria entităților analizate. Pe de altă parte, există analize de sociologie istorică. Aplicând tehnici de investigare sociologică, ele se concentrează asupra unor evenimente sau stări sociale din trecut. Istoria socială și sociologia istorică sunt fațete ale aceleiași întreprinderi pe care numai un academism desuet le poate pune într-o distincție a despărțirilor.

Axa spațiului social se referă la unitățile de referință ale analizei sociologice și la relațiile dintre aceste unități. Cea mai reprezentativă unitate de analiză sociologică este societatea, adică structura ei socială, iar în cadrul acesteia – cultura. Numai că această unitate de analiză nu este o structură nediferențiată. Ea include comportamente intenționate sau neintenționate, desfășurate individual, în grup sau în mulțime, în spațiile reale ale vieții efective sau, mai recent, în spațiile virtuale de comunicare electronică, în organizații sau în comunități, în cadrul statelor naționale sau pe arena spațiilor regionale sau globale, în timpul prezent, dar și cu referiri multiple la experiențele vieții trecute sau la proiecții în viitor. Iată exemple de comportamente sau acțiuni individuale constituite social: audiența unor posturi de radio sau TV, comportamentele de vot ce urmează unor campanii electorale, selecția individuală a produselor de cumpărat dintr-un supermarket și distribuția acestor selecții într-o

colectivitate, opțiunile pentru programe de studii universitare și pentru cariere ocupaționale și distribuțiile variabile ale acestora, inegalitățile sociale, distribuția și intensitatea atitudinilor și opiniilor politice sau culturale, răspândirea zvonurilor într-o comunitate, modurile de organizare a muncii și multe altele. Toate acestea sunt fenomene individuale, configurate în sisteme sau structuri sociale, despre care dorim să obținem informații cât mai sistematice și pe care vrem să le explicăm. Pentru a le explica, facem apel la caracteristici ale indivizilor investigați sau ale contextelor sociale în care aceștia își trăiesc viața, fie că e vorba de familie, grupuri de colegi sau prieteni, organizații, firme sau companii etc. Uneori analizăm trăiri subiective individuale, alteori identificăm factori care generează trăiri sau opțiuni individuale. Dar cel mai adesea sociologia se interesează de explicarea organizării și funcționării unor sisteme sociale mai cuprinzătoare, fie că e vorba de organizații, cum ar fi o corporație, o firmă sau o întreprindere, o școală, o universitate sau un post de radio sau un sistem mass-media, fie că avem în vedere o comunitate, o regiune, un stat național sau chiar sistemul mondial.

Drept urmare, sociologia: a) studiază comportamente sau acțiuni individuale, dar și sau mai ales comportamente ale sistemelor sociale; b) identifică și explică rațiunile sau motivele opțiunilor și orientărilor individuale și cauzele care determină anumite configurări ale sistemelor sociale. Rezultă două niveluri corelate ale teoriei sociologice. *Nivelul microsocial* vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analiza motivelor și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau a instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. *Nivelul macrosocial* se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme *qua* sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți¹.

Timul și spațiul social pot fi considerate dintr-o perspectivă a stagnării în timp și a închiderii în spațiul geografic, dintr-o perspectivă a linearității continue, constant evolutive și separatoare în spațiu, sau dintr-o perspectivă combinatorică în care dinamica socială în timp și spațiu urmează traiectorii contradictorii. Perspectiva stagnării și repetării a fost tipică pentru societățile tradiționale: timpul social era identificat cu timpul natural al succesiunii anotimpurilor sau al zilelor și nopților, pe când spațiul social era unul al fragmentării geografice și al închiderii comunitare. Perspectiva linearității a corespuns societăților moderne: timpul era evolutiv, iar spațiul geografic era și încă este cel fragmentat – al societăților statelor naționale. Curgerea ineluctabilă a timpului dinspre trecut spre viitor a fost sociologic asociată cu evoluția sau progresul social și cu statuarea teleologică a unor scopuri sau țeluri ale evoluției sociale. Perspectiva combinatorică și contradictorie este specifică societății contemporane. Datorită utilizării tehnologiilor de comunicare și transport, timpul se dilată și spațiul social se contractă. Numărul evenimentelor sociale produse într-o unitate de timp și participarea individuală la acestea cresc continuu. Evenimentele despre care

1. Tranziția de la un nivel la celălalt este o problemă sociologică de maxim interes metodologic și va fi analizată într-un capitol distinct din acest volum.

ajungem să avem informații sau la care chiar participăm direct sau indirect sunt răspândite într-un spațiu fără limite. Altfel spus, participăm, fie și virtual, la evenimente din ce în ce mai numeroase și adeseori mult depărtate de spațiul localizării personale.

Analiza sociologică este centrată pe contextele sociale care rezultă din intersectarea axelor diverse și adesea convergente ale timpului și spațiului social. Contextele sunt cele care generează anumite alegeri ale cursului individual al acțiunilor și comportamentelor individuale. Rezultă astfel analize de sociologie a prezentului unor comunități urbane sau rurale, de sociologie regională sau națională și mai recent globală, dar și analize de sociologie istorică sau de sociologie a viitorilor posibili și dezirabili, de sociologie comparativă sau de sociologie centrată pe un anumit timp și spațiu social.

Cunoaștere individuală și cunoaștere sociologică

Fiecare dintre noi, pe baza propriilor experiențe de viață și a reflecției asupra acestora, ajungem să dispunem de o cunoaștere mai mult sau mai puțin elaborată despre lumea vieții personale petrecute în familie, în grupuri de colegi și prieteni, în diverse comunități urbane sau rurale, în școală sau în alte organizații. O cantitate mare de informații și cunoaștere este receptată selectiv și personal din mesaje transmise prin mass-media și Internet. Indiferent de surse, această cunoaștere ne oferă perspectiva *propriei cunoașteri individuale* asupra lumii vieții. Adeseori suntem tentați să considerăm că această cunoaștere individuală s-ar referi la mai mult decât la propria lume a vieții personale și suntem gata să o prezentăm ca pe o veritabilă cunoaștere socială. Temeiul acestei generalizări pripite este simplu: orice viață individuală este eminent socială, adică se realizează sau este trăită în contexte sociale. În virtutea acestui temei, ajungem să transferăm perspectiva vieții individuale asupra celei sociale și să admitem că orice experiență individuală este cu mult mai mult decât atât, întrucât ar da seamă de întreaga societate în care am trăit-o. Nu-i nici un dubiu că lumea vieții sociale este un produs al experiențelor individuale de viață, dar problema este cum se constituie acest „produs” social. Dacă, în explicarea acestui „produs”, ne limităm la un simplu transfer de semnificații individuale în spațiul social, riscăm să comitem eroarea de substituie a proceselor și mecanismelor vieții sociale, care sunt transindividuale și mult mai cuprinzătoare, cu cele individuale. Partea – perspectiva cognitivă individuală – se substituie întregului – perspectiva cognitivă sociologică asupra sistemului social; determinanții individuali ai experienței de viață apar ca generatori sociali, percepțiile sau reprezentările individuale sunt identificate cu sau se substituie realității transindividuale efective a sistemelor sociale.

Sociologia, prin cunoașterea științifică pe care o produce, ne demonstrează că ceea ce admitem ca fiind de la sine înțeles sau care ne apare ca un „fapt individual de viață” este în realitate generat de forțe transindividuale, contextuale, adesea constituite istoric și aflate prea puțin și uneori deloc sub influența opțiunilor și conduitelor de viață personală. Întrucât experiențele de viață personală și contextele de viață socială se întrepătrund și se generează reciproc, rosturile analizelor sociologice rezidă tocmai în demonstrarea și explicarea sistematicității și specificității acestor îmbinări, prin realizarea unor tranziții adecvate între nivelurile *micro* și *macro* de analiză sociologică.

Ariile întrebărilor sociologice sunt într-adevăr foarte cuprinzătoare. Cum se constituie sau cum construim obiectiv și subiectiv lumea vieții sociale și cea a vieților individuale? Prin ce diferă lumile vieții noastre individuale și sociale de astăzi față de cele ale înaintașilor noștri și cum anticipăm ce direcții viitoare de configurare ar lua? Cum se prezintă sinele individual pe scena vieții sociale? Cum putem mobiliza resurse pentru o calitate mai bună a vieții, cum putem evita efectele violențelor fizice sau simbolice din societate sau cum putem obține performanțe mai mari printr-o mai bună raționalizare a vieții și a muncii? Care sunt mecanismele organizării sociale, cum funcționează organizațiile economice, politice sau culturale? Care sunt efectele industrializării, în general ale mediului construit, asupra mediului natural? Ce raporturi se stabilesc astăzi între capitalul social, capitalul uman și capitalul natural moștenit? Cum se constituie, cum funcționează și cum se distribuie puterea și autoritatea într-o societate? De ce și cum migrează unele persoane în spațiul geografic, traversând granițe ce despart state naționale? Cum se asigură ordinea socială în comunități și societăți și care sunt mecanismele proceselor de schimbare sau transformare socială? De ce unele state naționale sunt mai dezvoltate decât altele sau care sunt efectele sociale ale unui instrument tehnologic de tipul Internetului, care facilitează comunicări rapide și globale? Asemenea întrebări și multe altele similare sunt formulate de sociologii contemporani cu scopul de a contribui la:

- a) **dezvoltarea culturii intelectuale**: a identifica răspunsuri teoretice a căror menire este de a contribui la extinderea culturii intelectuale a omului modern, reflexiv, într-o societate în schimbare rapidă;
- b) **raționalizarea instrumentală și valorică a lumii vieții**: a oferi instrumente de îmbunătățire și valorizare pentru construcția vieții individuale și sociale pe calea creșterii calității vieții personale și a dezvoltării performanțelor sistemelor sociale raționalizate;
- c) **afirmarea „imaginației sociologice”**: a stimula permanenta dezvoltare a ceea ce sociologul american C. Wright Mills a numit „imaginație sociologică”². Este vorba de dezvoltarea, pe baza cunoașterii sociologice, a acelei facultăți intelectuale care ne ajută să dăm seama de opțiunile vieții cotidiene nu doar sau nu în primul rând prin invocarea vieții rutiniere, obișnuite, deja învățate și prea adesea practicate inerțial, ci mai ales în funcție de înțelegerea temeiurilor schimbărilor sociale din ce în ce mai frecvente și mai solicitante și luând ca referință conștiința unor direcții viitoare de configurare a istoriei prezente. „Imaginația sociologică” ne apare astfel ca o facultate inovativă, a prospecției creatoare, bazată pe înțelegerea sistematică a temeiurilor vieții individuale și sociale.

Sociologia oferă cunoaștere și informații sistematice despre lumea socială și individuală. Prin acestea, contribuie la formarea „imaginației sociologice” a unei „individualități reflexive”, care ajunge astfel să dispună de o cultură intelectuală mai cuprinzătoare și să contribuie la raționalizarea instrumentală și valorică a vieții sociale și individuale.

2. Wright Mills, C., 1959, *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.

Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice

Am văzut că domeniile cercetării sociologice sunt contextualizate de axele timpului și spațiului social. Cum sociologia s-a consacrat ca știință odată cu modernitatea, analizele sale au fost mai ales cele ale societăților moderne, dar au variat în conținut și abordare în funcție de contextele sociale ale vremii. Pentru ilustrare să considerăm conceptul de societate, întrucât societatea este domeniul principal al analizei sociologice. În funcție de contextualizarea istorică și cu referire la societate, ca domeniu principal al studiului sociologic, distingem trei moduri succesive de concepere sociologică a societății.

- 1) **Societatea universală**. O perioadă lungă de timp, sociologia clasică a identificat societatea cu tipul european de societate industrială și a lăsat în grija cercetării antropologice studiul societăților non-europene. Accentele antropologilor erau puse pe diferențele culturale dintre comunități și numai rareori erau identificate și elemente comune sau de similaritate. Sociologia clasică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a urmat traiectoria analitică deschisă de iluminiști. Societatea, ca obiect de studiu al sociologiei în vederea elaborării unei cunoașteri pozitive, științifice, era considerată ca și natura din științele naturii: exterioară indivizilor umani, constituită dintr-un set uniform și coerent de fenomene, relații, fapte, lucruri sau procese sociale corelate, exterioare, obiective și independente de persoana umană individuală. La început, de fapt până în perioada de după primul război mondial, se avea în vedere societatea „universală”, care nu era alta decât societatea vest-europeană, și se insistă asupra opoziției dintre societatea tradițională (feudală) și cea modernă (industrială, capitalistă, democratică). Principalele caracteristici cu care era asociat, în cunoașterea sociologică, conceptul clasic de societate erau următoarele:
 - a) **Universalism**: societatea umană este unică, indiferent de spațiul geografic de localizare și de caracteristicile sociodemografice ale populației; problema sociologică de interes ar consta mai ales în identificarea componentelor și caracteristicilor universale ale acestei societăți unice, iar sociologii clasici – Spencer, Marx, Durkheim, Weber sau Pareto – au propus modele proprii de „societate universală”;
 - b) **Holism**: societatea este un tot organic, o *totalitate* cu componente interdependente, asemenea organelor specializate funcțional dintr-un organism biologic (mai ales în concepția sociologică a lui Herbert Spencer (1820-1903), dar și în cea a lui Marx sau Durkheim);
 - c) **Realism**: în raport cu individualitățile, societatea este singura realitate efectivă și constrângătoare, dispunând de mecanisme de control social și de supunere sau integrare a fiecărui individ într-o diviziune prestabilită a muncii sociale;
 - d) **Istorism evoluționist**: societatea este asociată cu „istorii” discursive alternative, istorii care comunicau prea puțin între ele și care erau orientate evoluționist, teleologic, legic, către ținte proiectate într-un viitor al promisiunilor;
 - e) **Determinism**: fie există interdependențe organice între componentele societății (determinism organicist la H. Spencer), fie poate fi specificat un factor determinant unic în funcție de care sunt structurate toate celelalte componente ale societății (determinism factorial: la Marx – factorul determinant era baza economică, la Weber sau Durkheim – cultura);

- f) *Esențialism* : sociologia opera cu concepte sociale generice care eludau specificități istorice și contextuale ale societăților ; reprezentativ în acest sens era conceptul de „om” ca ființă generică, universală, naturală, rațională, fără distincții geografice, istorice sau simplu demografice (prin „om” înțelegând implicit doar bărbatul).
- 2) **Societatea națională.** După începutul și până aproape de sfârșitul secolului XX, societatea este identificată cu societățile naționale, iar acestea sunt circumscrise de statele naționale. Societatea este definită prin stat și națiune. Apariția, separarea tot mai tranșantă prin granițe impenetrabile sau bine apărute de armate și consolidarea statelor naționale se asociază cu dezvoltarea sociologiilor naționale. În consecință, s-a ajuns la acea stare în care se considera că ar exista tot atâtea societăți și tot atâtea sociologii câte state naționale există. De exemplu, în sociologia românească, Dimitrie Gusti³ dezvoltă, înainte de cel de al doilea război mondial, o „sociologie a națiunii” menită să releve specificul societății naționale și să contribuie prin aceasta la modernizarea statului național. Exemple similare pot fi menționate și din alte țări⁴. Universalismul sociologic clasic este înlocuit, în această perioadă de dezvoltare a sociologiei, de *naționalismul sociologic* ; cercetarea sociologică ia ca referință principiul naționalismului metodologic, care nu lasă loc decât comparațiilor între statele naționale, dar și analizei cooperărilor sau tensiunilor internaționale. Principalele caracteristici ale acestei *sociologii a societății naționale* sunt următoarele :
- a) *Teritorialism național al societăților* : granițele cercetării sociologice sunt stabilite de granițele statului național, teritoriul de delimitare a unei societăți este teritoriul național ;
 - b) *Multiplicare a sociologiilor* : societatea este identificată cu societatea națională, delimitată de statul național și de națiune, astfel că rezultă societăți naționale multiple asociate cu sociologii naționale ;
 - c) *Omogenitate culturală sau multiculturalism* : societatea statului național este considerată fie ca relativ omogenă din punct de vedere cultural și accentul este pus pe integralism și specific național ireductibil, fie ca incluzând o pluralitate sau o diversitate culturală în care diferențele etnic-culturale rezistă oricărei comparații, întrucât sunt incomensurabile, și trebuie căutată și dezvoltată coexistența multiculturală ;
 - d) *Pluralism, particularism și internaționalism* : conceptul de societate, în sens universal clasic, este golit de conținut, întrucât există doar o pluralitate de *societăți* particulare, toate fiind societăți *naționale* și fiecare având particularități ireductibile ; societățile naționale pot intra în relații internaționale unele cu altele, sociologia analizând și relațiile internaționale în care este implicată fiecare societate ca un actor distinct, cu o economie și forță militară proprie, cu interese, drepturi și așteptări specifice ;

3. Gusti, Dimitrie, 1968-1977, *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, 2 vol. în : *Opere*, 6 vol., (sub îngrijirea lui Octavian Neamțu și Ovidiu Badina), București : Editura Academiei RSR.

4. Hall, Stuart *et al.*, 1996, *Modernity : An Introduction to Modern Societies*, Londra : Blackwell (vezi capitolul despre națiune și stat).

- e) *Falsitate a inferențelor universaliste* : studiul sociologic al societăților singulare facilitează comparabilitatea acestora și, pe această bază, formularea de inferențe despre o eventuală „societate universală” ; numai că analiza particularistă a fiecărei societăți naționale prezintă particularul ca universal sau rezultatele comparării ca diferențe sau comunalități universale ; consecința este că aceste inferențe cu pretenție universală sunt pe cât de empirist-inductive, pe atât de incomplete, generând un fel de *falsitate universalistă*.

Dimitrie Gusti (1880-1955)

Fondator al Școlii Sociologice de la București, membru al Academiei Române, instituție pe care a și condus-o între 1944-1946, Dimitrie Gusti a elaborat o teorie sociologică profund originală și o metodologie de cercetare integrate într-un sistem de sociologie care s-a concretizat într-un efort enorm (și neterminat în cele din urmă) de monografiere a tuturor satelor românești ale perioadei interbelice. Metodologia propusă de Gusti și sintetizată în practica monografiei sociale a comunităților rurale susținea cercetarea multidisciplinară a satelor, iar cunoașterea obținută prin aceasta ar fi trebuit să servească la îmbunătățirea vieții țăranilor români, la ameliorarea generală a vieții comunităților dintr-o societate încă predominant rurală. Aceasta presupunea echipe de cercetători care investigau toate manifestările (spirituale, politice, economice și juridice) și cadrele (istoric, psihologic și biologic) specifice unei societăți și comunități. Sociologia, în viziunea gustiană, era o știință eminentă națională, iar toată cunoașterea sociologică trebuia pusă în folosul națiunii, ce reprezenta obiectul ei de studiu.

Lucrări:

1. *Sociologia militans* (volumul I, 1935; volumele I și II, 1946)
2. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (2 volume, 1939)
3. *Problema sociologiei* (1940)

Paradigma: morfologie socială

- 3) **Societatea globală și cosmopolită.** Al treilea mod de concepere a societății în sociologie începe să se dezvolte odată cu accentuarea proceselor de globalizare către sfârșitul secolului XX și în prezent. Globalizarea se referă la multiplicarea relațiilor de interdependență economică, politică sau culturală dintre societățile naționale sau dintre componente ale acestora, astfel că „popoarele lumii sunt încorporate într-o singură societate, societatea globală”⁵. Ca urmare a globalizării, unitățile clasice de cercetare ale științelor sociale, în general, ale sociologiei, în special, încep să devină pe cât de neclare pe atât de, uneori, arbitrare. Distincțiile dintre național și internațional, local și global, intern și extern și-au pierdut multe din fundamentele care le-au consacrat : influențe și valori ale globalizării se

5. Albrow, Martin, 1990, *Globalization, knowledge and society : an introduction*, în M. Albrow și E. King, *Globalization, Knowledge and Society*, Londra : SAGE, p. 9.

concretizează în cristalizări locale, numeroase relații internaționale sunt induse și mai ales transformate de presiuni ale globalizării, distincția dintre intern (național) și extern (global sau internațional) devine neclară. Drept urmare, societatea națională devine un „container” prea închis și limitativ atunci când nu este considerată în contexte mai cuprinzătoare de tip global. Consecința acestei dezvoltări este dublă: a) unitățile de analiză ale sociologiei se multiplică, dar într-un cadru global; b) sociologia are nevoie de o nouă metodologie a construcției teoretice, care este diferită de cea bazată pe principiul naționalismului metodologic clasic. U. Beck consideră că noua concepție sociologică de dezvoltat în prezent este concepția cosmopolită, acestea corespunzându-i și un nou principiu al analizei sociologice – *principiu cosmopolitismului metodologic*: „Concepția cosmopolită înțelege schimbarea din gramatica socială și politică și prin urmare, pentru a da un exemplu, înțelege procesul de integrare prin globalitatea reflexivă. Adversitatea de tipul «sau înăuntru sau în afară», care stă la baza distincției dintre național și internațional, este depășită de conjunctivul «și înăuntru și în afară». Concepția cosmopolită identifică realități spațiale, temporale și practice multiple de tipul «și... și», față de care perspectiva națională rămâne opacă»⁶. Rezultă amestecuri care depășesc sau anulează vechi polarități culturale sau naționale, care aduc împreună diferențe și asemănări universale și particulare, manifestări globale și locale. Identitățile personale și conștiințele structurării acestora ies din spațiile înguste ale unor comunități autarhice, fie ele și naționale, întrucât informația și informarea, trăirea și aplicarea sunt permanente și sub influența circuitelor globale. Viața de zi cu zi și cultura relațiilor interumane devin tot mai cosmopolite, așa cum ne relevă un mall sau comportamentele de consum ale populațiilor oricărui stat național, programele mass-media și consumul cultural. Migrația pentru muncă sau cea turistică amestecă comunități și stiluri de viață, culturi și cunoașteri; schimburile economice, crizele sau migrațiile de capital nu cunosc granițe etc. În genere, granițele statelor naționale au devenit tot mai poroase, organizațiile muncii sau ale divertismentului nu sunt doar naționale, ci și multinaționale. Mobilitatea, consumul și curiozitatea personală se modelează în funcție de o nouă semiotică a lumii vieții sociale⁷. În virtutea transformărilor sociale recente, unitățile de analiză ale sociologiei nu numai că se diversifică, dar nu pot fi analizate decât ca întrepătrunse, iar ideea de complementaritate a perspectivelor de analiză sociologică ajunge să ocupe o poziție centrală:

a) *Globalism și multiplicare a unităților de analiză*: societatea nu mai poate fi identificată pur și simplu cu națiunea sau cu statul național atunci când avem în vedere efectele globalizării. Postularea opoziției latente sau chiar active dintre societatea globală și cea națională, în vederea centrării exclusive a analizei sociologice pe societatea statului național, trebuie înlocuită cu cea abordare în care orice societate națională nu poate fi analizată decât din perspectivă globală și orice fenomen sau manifestare a globalizării nu se poate realiza altcumva decât național sau local. Perspectiva este globală în măsura în

care analiza este locală și orice analiză locală are o dimensiune globală. O organizație sau o structură instituțională, o societate națională, o comunitate locală sau un grup de persoane sunt cu atât mai profund analizate local cu cât dimensiunile globale sunt mai riguros avute în vedere;

- b) *Complementaritatea perspectivelor analizei sociologice*: în prezent, avem de-a face atât cu o multiplicare a unităților analizei sociologice, cât și cu o unitate a diversității abordărilor pe axele local/global, global/global, transnațional, național/global. Această unitate a diversității abordărilor este dirijată de principiul metodologic al complementarității perspectivelor analizei sociologice. Accentul dintr-o analiză poate fi pus pe perspectiva locală (de exemplu: stilurile de viață transnațională a românilor din Italia sau Spania), pe cea națională (de exemplu: tipuri transnaționale de transfer pe piața muncii al absolvenților de învățământ superior din țările membre ale Uniunii Europene) sau pe cea globală (de exemplu: cristalizări cosmopolite ale experiențelor de viață ale tinerilor în Uniunea Europeană comparativ cu America de Nord), dar exclusivismul abordării locale, transnaționale sau globale este lăsat de-o parte. Aceasta cu atât mai mult cu cât dinamica socială contemporană ia forma fluxurilor și rețelelor;
- c) *Fluxuri și rețele*: persoanele și comunitățile locale sau naționale sunt implicate în fluxuri și rețele multiple, de informații și cunoaștere, de schimburi materiale și simbolice; acestea dispun de o bază instrumentală sau tehnologică specifică, de semne și simboluri distincte și de organizări particulare⁸; între „sine” și rețea, între local și cosmopolit sau între comunitățile localizate geografic și lumile rețelelor virtuale ce se vor „comunitare” apar tensiuni și mobilități, contradicții și armonizări;
- d) *Viitorul în prezent*: pentru a evita limitarea la simple coordonate spațiale în specificarea unităților analizei sociologice, timpul social, dilatat cum este și cum devine tot mai mult, trebuie readus în analiză; continuitatea evoluționistă și lineară clasică este însă înlocuită de cerința modelării prezentului de către viitor. Prospectarea posibilităților se face atât cu scopul conștientizării pericolelor sau riscurilor din prezent, care potențial s-ar agrava în viitor, cât și pentru a identifica acele consecințe neintenționate generate de o raționalizare tehnică tot mai accentuată;
- e) *Constructivism individual și sociologic*: dincolo de distincțiile de timp și spațiu social, perspectiva actorilor sociali devine tot mai importantă în prezent. Construcția identităților în condiții de multiplicare a perspectivelor locale, naționale, regionale sau transnaționale solicită aplicarea perspectivei constructiviste a actorului individual și confruntarea acesteia cu cea a analistului social. Rezultă astfel o multiplicare a perspectivelor complementare, care solicită o permanentă construcție în condiții de conștientizare a efectelor intenționate și neintenționate;
- f) *Principiul cosmopolitismului metodologic*: cosmopolitizării lumii sociale îi corespunde principiul cosmopolitizării metodologiei cercetării sociologice⁹. Relațiile de tip internațional sunt de înlocuit cu relațiile de tipul național-global sau global-global, astfel că tot ceea ce ni se prezintă ca aparținând societății

6. Beck, Ulrich, 2006, *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity, p. 33.

7. Tomlinson, J., 2000, *Globalization and Culture*, Cambridge: Polity; Urry, J., 2000, *Sociology Beyond Societies*, New York și Londra: Routledge.

8. Castells, Manuel, 2000, *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell.

9. Ulrich Beck, *op.cit.*, *passim*.

globale include proiectele naționale și le extinde până la atingerea adevăratei lor măsuri.

- g) *Cele trei moduri de concepere sociologică a societății* s-au succedat istoric, dar nu în absența unor transferuri de cunoaștere și de abordări metodologice de la o perioadă la alta. De exemplu, universalismul abstract al societății și al cunoașterii sociologice din fazele clasice ale sociologiei a fost și încă este în curs de transformare într-un universalism relevant în fluxurile și rețelele cosmopolite din epoca actuală sau în valurile globalizării realizate local. La fel se întâmplă și cu transformarea sociologiilor focalizate pe analizele naționalismului sau ale dezvoltării statului și societății naționale actuale, care nu mai pot fi naționale sau locale decât în măsura în care sunt globale. Oricum, ceea ce este important de reținut este faptul că între transformările societăților și transformările cunoașterii sociologice despre respectivele societăți trebuie să nu existe un decalaj. Din contră, astăzi, când transformările sociale sunt fără precedent, sociologia se confruntă cu o nevoie acută de înnoire a conceptelor și a teoriilor sale pentru a sprijini, într-adevăr pentru a anticipa nevoile de reflexivitate individuală și societală, de construcție a identităților personale și de dezvoltare a societăților.

Trecerea de la organizarea socială naturală la organizarea socială construită : „noua sociologie”

Să insistăm asupra acestei opțiuni pornind de la o premisă importantă : analizele de sociologie istorică și istorie socială au demonstrat că organizarea socială dinainte de mijlocul secolului al XIX-lea a fost în mare parte o *organizare socială „naturală”*¹⁰. Acest tip de organizare se caracteriza prin faptul că relațiile sociale erau realizate primordial și adesea exclusiv în cadrul familiei extinse, mai ales din comunitățile rurale de tipul satelor, sub forma relațiilor de rudenie sau clan și a relațiilor de vecinătate. Serviciile economice sau culturale, căsătoriile și viața personală, protecția socială și educația tinerei generații, organizarea și asigurarea securității comunitare aveau la bază principii ale organizării naturale în care instituțiile centrale erau cele ale familiei extinse. Organizațiile, firmele sau corporațiile au deținut o poziție periferică în stadiul de organizare socială naturală a societăților. După mijlocul secolului al XIX-lea și până târziu în secolul XX organizarea socială naturală a tot fost înlocuită de *organizarea socială construită*, reprezentată de organizații și corporații, instituții și structuri instituționale cât mai impersonale (non-familiale). Organizațiile au început să devină tot mai numeroase și să preia, ba chiar să transforme activități și funcții economice (prin firme, fabrici, bănci etc.), activități și funcții culturale (muzee, biblioteci, centre culturale comunitare, cinematografe, teatre etc.), de conducere

10. Atributul de „natural” trebuie considerat în sens metaforic. Implicația este că nu se exclude construcția subiectivă și socială a relațiilor de rudenie sau din cadrul familiei, ci că aceste relații, *ca relații sociale*, se realizează, în cea mai mare parte, într-un cadru ale cărui deschideri și limitări sunt generate de condiții „naturale” de reproducere socială (e.g. : căsătorie, rudenie de „sânge”, construcție comunitară bazată pe vecinătatea sau contiguitatea spațială etc.). Pentru detalii asociate acestei distincții între ordinea socială naturală și ordinea socială construită, vezi Coleman, James S., 1990, *Foundations of Social Research*, Cambridge, Mass. : The Belknap Press of Harvard University Press.

și administrare a comunităților (primării și multiple organizații care ofereau servicii în orașele tot mai aglomerate), de educare a tinerei generații (grădinițe, școli, universități), de protecție socială a celor vulnerabili (șomeri, copii sau bătrâni, persoane cu dizabilități etc.). Organizațiile și corporațiile, industrializarea și urbanizarea, asociate cu mobilitatea geografică și socială a indivizilor au generat o nouă structură socială, cea *construită*, care a început să se substituie celei naturale și să ocupe poziția dominantă în noul tip de organizare socială.

În perioadele de început ale modernității, cele două tipuri de organizare socială coexistau. Această coexistență, dar și procesele de tranziție de la ordinea socială naturală la cea construită sau „rațională” au fost analizate cu insistență de sociologia clasică a lui Durkheim, Marx, Weber sau Tönnies. Ordinea tradițională făcea loc cu greu ordinii moderne a industrializării, urbanizării sau raționalizării seculare. În perioada mai recentă, organizarea socială construită a ajuns să intre nu numai într-o contradicție latentă, ci să fie într-un conflict deschis cu organizarea socială naturală, pe care a ajuns să o marginalizeze și s-o înlocuiască. Grupurile și organizațiile, relațiile personale, relațiile de muncă sau cele de distracție nu se mai supun astăzi nici constrângerilor spațiale, nici celor temporale și nici celor tradițional sociale. Comunicarea asistată electronic este facilitată la distanțe mari între persoane care nu s-au întâlnit nicicând față-în-față, dar care pot ajunge să facă până și schimburi virtuale de intimități și să transforme vecinii cei mai apropiați în străinii cei mai depărtați. Relațiile tinerilor cu alții nu mai sunt dirijate exclusiv de părinți și nu mai sunt reduse la relațiile cu rudele, ci includ în cea mai mare parte membri ai organizațiilor sau corporațiilor. Activitățile asociate divertismentului implică tot mai puține interacțiuni cu alții și tot mai multe interacțiuni cu produse media. Organizațiile industriale clasice sunt înlocuite de organizații bazate pe producerea și aplicarea informațiilor și cunoașterii și, dintre acestea, cele mai puternice sunt corporațiile multi sau transnaționale (vezi caseta de mai jos). Extinderea organizării sociale construite este asociată cu extinderea mediului urban și industrial construit, care înlocuiește tot mai mult mediul fizic-natural și solicită dezvoltarea unei conștiințe ecologice a riscurilor generate de noul mediu construit și a conservării capitalului natural.

Statele naționale și corporațiile multinaționale sunt moduri alternative de organizare actuală a sistemului social global și se află în conflict

(adaptare după Coleman, James S., 1990, *Foundations of Social Research*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, pp. 660-662)

Statul național este un actor corporatist de tip intermediar, care manifestă caracteristici atât ale acelor actori corporatiști premoderni care se bazează pe relații primordiale (naturale), cât și ale actorilor corporatiști moderni orientați de scopuri. Multe state naționale s-au format din popoare sau națiuni omogene etnic și unele au rămas etnic omogene. Multe au o singură religie sau cultură. Chiar și atunci când nu sunt omogene religios sau cultural, națiunile păstrează

multe caracteristici ale actorilor corporatiști premoderni. Elementele din care sunt compuse sunt persoane, nu poziții. Ele își asumă responsabilitatea pentru persoana integrală și pretind a avea autoritate asupra persoanei integrale. Mai mult, ele sunt organizate pe baza unei constituții explicite, concepute ca un contract social între indivizii independenți care s-au unit pentru a realiza un scop comun. Această bază constituțională a unui stat național este conceptual în opoziție cu baza primordială (etnică, religioasă sau culturală) a națiunii, iar statul național se află adesea confruntat cu tensiunea dintre aceste două baze constitutive. Corporațiile multinaționale sunt prototipuri ale actorilor corporatiști moderni orientați de scopuri. Elementele lor constitutive sunt pozițiile, pe când persoanele sunt pur și simplu ocupante ale pozițiilor și actori ai corporațiilor. Scopurile corporatiste sunt realizate sub forma produselor, iar corporațiile pot fi în mod rezonabil descrise ca acționând pentru maximizarea unei funcții obiective (cum ar fi profitul sau mărimea).

Statele naționale și corporațiile multinaționale, în ipostaza lor de moduri alternative de organizare a sistemului social global, se află într-un conflict fundamental. Cum diviziunea economică a muncii devine internațională, conflictul dintre cele două moduri se intensifică. Corporațiile multinaționale caută să mute persoane și bunuri dând o atenție cât mai mică granițelor naționale. Națiunile își apară granițele, restricționând intrarea și ieșirea persoanelor și bunurilor. Națiunile au monopol asupra puterii constrângătoare legitime exercitate în cadrul delimitat de granițe și își exercită acest monopol prin forțe militare și polițienești. Corporațiile multinaționale controlează puterea economică, deși în absența unei partiționări comparabile pe domenii exclusiviste [cum este cea pe state naționale].

Conflictul dintre statele naționale și corporațiile multinaționale nu este unul deschis. Spre deosebire de luptele dintre statele naționale sau de competiția dintre corporații, nu este un conflict între organisme corporatiste particulare pentru dominație; este un conflict pentru dominația unei *forme*. Prin urmare, prima întrebare este: dacă cele două forme sunt într-adevăr în conflict sau dacă nu cumva sunt complementare? Sau: se poate ajunge la o singură economie internațională atâta vreme cât statele naționale sunt dominante? Principalele domenii în care cele două forme sunt în conflict vizează mișcarea persoanelor și bunurilor. Corporațiile mișcă bunuri și induc oamenii în mișcare pentru câștig economic. Dar statele naționale mențin bariere în fața acestor mișcări, menite să conserve inegalitățile economice între națiuni și să mențină suveranitatea națională. Cum națiunile bogate, care sunt părți ale sistemului economic internațional, devin mai bogate, iar cele sărace și din afara sistemului devin mai sărace și cum sistemul devine tot mai mult internațional, presiunile pentru înlăturarea barierelor din fața imigrării cresc. Dacă aceste bariere dispar complet, suveranitatea națională va mai exista? Dacă nu va mai exista, ce se va întâmpla cu autoidentificarea persoanelor? Se vor despărți ele de ceea ce între timp a devenit doar un mit al națiunii? Se vor despărți complet de locul național? Se vor atașa de corporație? Dar cum se poate întâmpla așa ceva atunci când persoanele sunt doar ocupante temporare ale pozițiilor din corporații? Toate aceste întrebări apar ca urmare a bazelor fundamental diferite pe care organizarea statelor naționale s-a dezvoltat și cea a corporațiilor multinaționale s-a construit. Răspunsurile la aceste întrebări vor solicita mai multă cunoaștere despre modul în care este rezolvat conflictul dintre națiuni și multinaționale în mințile și acțiunile oamenilor – întrucât prin alegerile individuale și colective ale persoanelor se va ajunge ca o formă sau alta să devină dominantă.

Această transformare radicală a mediului social, dar și a mediului fizic, ca urmare a extinderii industrializării, dinspre mediile naturale spre cele construite, solicită noi tipuri de cunoaștere și de aplicații ale acestora. Pentru a gestiona viața personală într-un mediu al organizării sociale aproape permanent re-construite și tot mai impersonale sau într-un mediu fizic în dezvoltare rapidă și cu riscuri și amenințări multiple, sociologia clasică are, din păcate, prea puțin de oferit. Să considerăm numai faptul că relațiile primordiale oferite mai înainte cu generozitate de familie, rudenie și vecinătate, sub forma unui capital social bogat în reciprocitate, încredere și sprijin necondiționat, s-au erodat foarte mult și au lăsat goluri ce trebuie acoperite. Cum poate fi stimulată dezvoltarea capitalului social și relațional în cadrul noii organizări sociale a societăților? Răspunsul la întrebare nu poate fi formulat doar în termenii cunoașterii cu relevanță personală, întrucât nu numai gestionarea vieții individuale, ci și cea a societăților, în vederea construirii unui viitor al bunăstării individuale și sociale, are nevoie de *mai multă* cunoaștere sociologică. Totuși, problema nu este doar una cantitativă. Odată cu apariția și multiplicarea transformărilor sociale actuale, o *nouă cunoaștere sociologică a noului tip de societate* trebuie să se dezvolte și să-și afirme relevanța. Implicația acestei opțiuni este fundamentală pentru înțelegerea așteptărilor contemporane față de sociologie. Așa cum sociologia clasică a oferit explicații pentru modul de configurare a unei societăți universale abstracte în condiții de despărțire a societății moderne de cea tradițională și așa cum societățile naționale și-au asociat sociologii naționale fragmentate, tot astfel sociologia contemporană trebuie să se înnoiască, să devină o *nouă sociologie*, a timpului nostru actual, pentru a analiza *societatea globală prin configurările locale* ce-i sunt specifice. Această nouă sociologie este o sociologie reflexivă.

Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă

Pentru analiza relevanței cunoașterii sociologice sunt importante două distincții analitice. Prima se referă la distincția deja menționată dintre *mediul social natural* al societăților tradiționale, în care relațiile sociale erau structurate și gravitau în jurul unor entități naturale de tipul familiei, rudeniei sau vecinătății, și *mediul social construit* al societăților moderne, în care producția economică, transmiterea și reproducția culturală, de fapt covârșitoarea majoritate a activităților și relațiilor umane se desfășoară în organizații. Istoric vorbind, mediul social construit l-a înlocuit treptat pe cel natural. Odată cu această schimbare fundamentală în organizarea structurii sociale a societăților, indivizii și societățile au nevoie de o cunoaștere tot mai detaliată despre funcționarea mediului social construit. Sociologia, împreună cu alte științe sociale, are menirea de a oferi o astfel de cunoaștere pentru construcția continuă și gestionarea vieții personale și a mediului social deja construit.

A doua distincție analitică este derivată din precedentă și trebuie făcută între cunoașterea care constituie structura de idei a sociologiei și activitățile efective de organizare a lumii sociale și a vieților personale. Această distincție este importantă deoarece ne relevă un fapt important: întrucât în organizarea socială modernă este nevoie de o implicare tot mai intensă a cunoașterii din științele sociale și umane, în

general, din sociologie, în special, obiectul analizei sociologice este atât lumea socială construită, cât și cunoașterea sociologică relevantă pentru acea lume socială în continuă construcție. În organizarea socială naturală, cunoașterea sociologică este cvasiirelevantă, întrucât în construcția ei este suficient să te bazezi pe experiența proprie de viață și, cât se poate, pe cea a înaintașilor. În ordinea socială construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens, spunem că sociologia actuală este sau trebuie să fie *reflexivă*, adică include nu numai analize ale propriului obiect de investigare, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat.

Numai în măsura în care cunoașterea sociologică este reflexivă, adică se consideră pe sine ca fiind co-extensivă propriului obiect de studiu, este și relevantă social. Într-o societate organizată exclusiv pe temeuri naturale sau pe principii totalitare nu mai este deloc nevoie de cunoaștere sociologică. Poate că tocmai de aceea sociologia a apărut ca știință odată cu apariția ordinii sociale moderne, care și-a propus realizarea de transformări sociale, adică de promovare a acelor schimbări care să contribuie la instituirea unui nou mod de organizare și a unei noi structuri sociale de tip democratic. Tot astfel, o ordine politică bazată pe un regim de exercitare dictatorială sau totalitară a puterii nu are nevoie de cunoaștere sociologică, întrucât face apel la „legi naturale” sau la forțe fie transcendente fie mundane dar de sorginte transcendentă, care nu se află în nici un fel sub controlul voințelor individuale de acțiune.

Consistența reflexivă a cunoașterii sociologice

Cunoașterea sociologică vizează identificarea și explicarea fundamentelor și consecințelor unor moduri alternative de organizare socială a societăților în timp și spațiu. Pe de o parte, ea reflectă sau reconstruiește, compară și explică moduri sociale de organizare, relevă intenționalități și specifică acțiuni sociale raționale dirijate de scopuri ale actorilor sociali. Pe de altă parte, oferă temeuri de identificare și conștientizare ale consecințelor neintenționate ale acțiunilor sociale, adică ale acelor consecințe care nu coincid cu obiectivele asumate de actorii acțiunilor sociale raționale. Drept urmare, *sociologia este o știință reflexivă: produce cunoaștere despre societatea studiată și concomitent se analizează pe sine în procesul de producere și de aplicare a acestei cunoașteri*. Obiectul investigației sociologice include nu doar societatea, organizarea socială și individualitățile din societate, ci și cunoașterea socială și sociologică despre acel obiect. Analiza unui mod de organizare socială și analiza modului de implicare a cunoașterii sociologice în construcția acelei organizări sunt aspecte complementare ale reflexivității sociologiei. Implicația este că, de exemplu, pentru ca o teorie a schimbării sociale să fie consistentă reflexivă ea trebuie să se refere nu doar la schimbarea socială efectiv vizată, ci și la mijloacele prin care teoria respectivă își propune să influențeze schimbarea socială. Cunoașterea sociologică apare într-o dublă ipostază constructivă. Pe de o parte, în termeni weberieni, vizează construcția instrumentală a raționalității sociale, adică se preocupă de identificarea *mijloacelor de realizare*. Pe de altă parte, vizează construcția valorică a raționalității sociale, adică se preocupă în mod critic de *scopurile și valorile construcției*.

În general, epistemologia admite că orice teorie științifică trebuie să satisfacă un set de criterii generale de științificitate. De când sociologia s-a vrut a fi științifică, teoriile sociologice s-au raportat sau au fost raportate cu consecvență la aceste criterii, uneori apărând polemici¹¹ care nu au încetat nici în prezent.

Pe lângă criteriile obișnuite de științificitate care sunt specifice oricărei teorii – consistența logică internă și corespondența cu realitatea investigată – teoria sociologică trebuie să satisfacă, din punctul de vedere al lui James Coleman, și criteriul consistenței reflexive. James Coleman formulează acest criteriu astfel: „conținutul unei teorii [sociologice care se vrea comprehensivă] trebuie să fie astfel elaborat încât să dea seamă de acțiunea de angajare în construcția teoriei sociale. Dacă, într-o teorie a schimbării sociale, cunoașterea sociologică nu este investită cu rolul de a afecta schimbarea socială, atunci acea teorie nu poate da seamă de actul însuși de teoretizare. Construcția teoretică în sociologie trebuie să fie, conform acestei teorii, lipsită de scop, întrucât nu are nici o consecință. Dacă teoreticianul invocă un scop pentru această teorie, de sprijinire a modelării viitorului, teoria se contrazice pe sine. Dacă, pe de altă parte, o abordare teoretică trece acest test, dacă ea conține în cadrul său mijloace prin care cunoașterea sociologică afectează realitatea socială, atunci acea cunoaștere este consistentă din punct de vedere reflexiv”¹². Conform cu acest principiu al consistenței reflexive, teoria sociologică are un obiect propriu al teoretizării, care aparține domeniului lumii sociale, și un domeniu al reflexivității cunoașterii pe care o include, care se referă la modul însuși în care respectiva cunoaștere afectează domeniul investigat. De exemplu, o teorie a schimbării sociale sau a organizării sociale, pentru a fi consistentă reflexiv și, deci, pentru a fi într-adevăr o teorie *sociologică*, include și o teorie a modului în care cunoașterea sociologică participă la schimbarea socială sau la organizarea socială.

Din păcate, mare parte din sociologia clasică, dar uneori și din sociologia mai recentă, s-a preocupat prea puțin de asigurarea consistenței sale reflexive. Vom vedea acest lucru atât cu privire la una cât și la cealaltă.

Reflexivitatea sociologiei clasice

Să considerăm mai întâi sociologia clasică. Atunci când Auguste Comte a lansat termenul de sociologie, intenția sa a fost și aceea de a influența devenirea societății către „religia universală” a unui „umanism științific” pe baza cunoașterii sociologice pozitive, adică științifice. *Savoir pour prévoir, pour pouvoir* însemna, în termenii lui Comte, aplicarea cunoașterii „pozitive”, științifice, în construcția socială modernă. Ca atare, sociologia a debutat, prin A. Comte, ca o știință reflexivă în măsura în care s-a precizat care era așteptat a fi rolul social al sociologiei. Mai mult, cunoașterea sociologică era considerată ca diferită de credințele normative derivate din produsele faimoșilor *ideologues*, identificați încă de Napoleon Bonaparte la început de secol al XIX-lea, și era așteptată să ofere baza *științifică* a unei planificări sociale raționale

11. Lynd, R., 1939, *Knowledge for What?* Princeton: Princeton University Press.

12. Coleman, 1990, *op.cit.*, pp. 610-611.

realizate de elita sociologică. Totuși, cunoașterea științifică la care se referea Comte era doar potențială, de fapt inexistentă, astfel că în lucrările sale nu avem în final decât expresia unei simple utopii a vremii respective.

Această opțiune a rămas pe atât de singulară în epocă pe cât a fost de insuficient și de naiv elaborată de Comte. Dar nici sociologii clasici – Marx, Weber sau Durkheim – nu au făcut pași mai departe, chiar au părăsit aproape complet propunerea lui Comte. Astfel, Marx, în construcția „teoriei sale revoluționare”, s-a referit la formarea conștiinței de clasă a proletariatului. Prin aceasta, considera Marx, s-ar fi realizat transformarea proletariatului dintr-o clasă *in sine*, care încă nu dispunea de conștiința rolului său istoric de „gropar al capitalismului”, într-o clasă *pentru sine*, care ar fi avut conștiința inițierii și realizării revoluției antiburgheze pe baza însușirii concepției materialist istorice marxiste. Totuși, Marx s-a limitat doar la formularea acestei teze, fără a o fundamenta, adică fără a demonstra modul în care cunoașterea sistematică poate fi implicată în realizarea transformării la care se referea. Mai mult, ideile sau concepțiile teoretice și ideologice sunt pentru Marx produse derivate ale structurii sau bazei economice (vezi caseta), iar modul în care cunoașterea ar fi contribuit la cristalizarea și dezvoltarea conștiinței de clasă ar fi fost superfluu. Obiectul de analiză a științei sociale este reprezentat de „modul de producție a vieții materiale”, așa cum acesta „determină [...] procesul vieții sociale”. „Conștiința socială” trebuie explicată prin „contradicțiile vieții materiale”, iar „formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice” ajută oamenii să devină conștienți de aceste „contradicții”, deși rezolvarea ultimă a acestor contradicții nu se produce decât în „lupta revoluționară” de răsturnare a vechii ordini sociale. Schimbarea socială este legică, se produce cu necesitate; cunoașterea științifică a acestei necesități nu este menită decât să faciliteze „conștientizarea” schimbării necesare.

K. Marx despre organizarea socială

„În producția socială a vieții lor, oamenii intră în relații determinate, necesare, independente de voința lor – relații de producție – care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor de producție materiale. Totalitatea acestor relații de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Modul de producție a vieții materiale determină în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decât expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat până atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușele lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială. Odată cu schimbarea bazei economice are loc, mai încet sau mai repede, o revoluționare a întregii uriașe suprastructuri. Atunci când cercetăm asemenea revoluționări, trebuie să facem întotdeauna o deosebire între revoluționarea materială a condițiilor

economice de producție, care poate fi constatată cu precizie științifică, și formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice, într-un cuvânt formele ideologice, în care oamenii devin conștienți de acest conflict și-l rezolvă prin luptă. După cum un individ oarecare nu poate fi judecat după ceea ce gândește despre sine, tot astfel o asemenea epocă de revoluție nu poate fi judecată prin prisma conștiinței sale. Dimpotrivă, această conștiință trebuie explicată prin contradicțiile vieții materiale, prin conflictul existent între forțele de producție sociale și relațiile de producție.”

Sursa: Marx, Karl, Contribuții la critica economiei politice. Prefață, în Marx, K. și Engels, F., 1966, *Opere alese*, București: Editura Politică, vol. I, pp. 313-314.

„Condiția esențială pentru existența și dominația clasei burgheze este acumularea bogăției în mâinile unor particulari, formarea și sporirea capitalului; condiția existenței capitalului este munca salariată [...]. Progresul industriei, al cărui purtător involuntar și pasiv este burghezia, înlocuiește izolarea muncitorilor, izvorâtă din concurență, cu unirea lor revoluționară prin asociație. Cu dezvoltarea marii industrii, burgheziei îi fuge, așadar, de sub picioare înșeși baza pe care ea produce și-și însușește produsele. Ea produce, înaintea de toate, pe proprii gropari. Pleirea ei și victoria proletariatului sunt deopotrivă de inevitabile.”

Sursa: Marx, K. și Engels, F., *Manifestul Partidului Comunist*, în *op.cit.*, vol. I, p. 24.

Când ne referim la Weber, constatăm că a manifestat un interes major pentru analiza modurilor de raționalizare birocratică a organizării sociale și pentru explicarea schimbării sociale a raționalității societăților tradiționale. Accentul a fost pus *inter alia* pe analiza trecerii de la autoritatea tradițională la autoritatea rațională pentru a demonstra importanța raționalizării birocratice a organizării sociale. Pe când Marx considera „lupta de clasă” ca „locomotivă a schimbării sociale”, Weber demonstra că „birocrăția rațională” ar fi sursa centrală a transformării societăților tradiționale. Clasele sociale și alte forme de organizare socială s-ar baza pe anumite structuri instituționale, care, în societățile moderne, iau forma „raționalizării seculare”. Totuși, ar fi de avut în vedere că „structurile birocratice și structurile patriarhale sunt în multe privințe antagonice, dar au în comun o caracteristică foarte importantă: permanența. În această privință, ambele sunt instituții ale rutinei cotidiene. [...] Patriarhul este «liderul natural» al rutinei cotidiene. [...] Structura birocratică nu este altceva decât imaginea opusă a patriarhalismului transpus în raționalitate. Ca structură permanentă ce dispune de un sistem de reguli raționale, birocrăția este modelată astfel încât să răspundă nevoilor calculabile și recurente cu ajutorul unei rutine normale”¹³. În acest proces se produce, însă, și o „dezvrăjire a lumii”, o înlocuire a atitudinilor și mentalităților bazate pe elemente magice de gândire de către moduri raționale și sistematice de acțiune și gândire. Drept urmare, lumea se „dezvrăjește” în aceeași măsură în care se extinde o raționalizare tehnologică cumulativă. În

13. Weber, Max, 1970, *Essays in Sociology*, tradus, editat și cu o introducere de H.H. Gerth și Ch. Wright Mills, Londra: Routledge & Kegan Paul, p. 245.

explicarea acestei tranziții, Weber invocă și importanța mișcărilor charismatice în care sunt incluse atât personalități cu charisma, cât și idei sau acțiuni novatoare ale acestora. Rutinizarea rațională se produce, de altfel, pornind de la produsele unei mișcări charismatice, dar se manifestă prin emergența (se repetă instituție și instituire) unor instituții adecvate care răspund unor interese materiale ale individualităților. Rezultă un gen de nominalism filozofic combinat cu un pragmatism al autorealizării inovațiilor instituționale generate de o mișcare charismatică, dar în care nu-i loc pentru cunoașterea sociologică. Tot așa cum nu-i loc pentru cunoașterea sociologică nici în determinarea ordinii sociale a structurii de clasă sau a „grupurilor de status”.

Ordinea socială în concepția lui Max Weber

(adaptare după Weber, Max, 1970, *Essays in Sociology*, traduse, editate și cu o introducere de H.H. Gerth și C. Wright Mills, Londra: Routledge & Kegan Paul, pp. 180-188, passim.)

Numim „ordine socială” modul în care este distribuită onoarea socială dintr-o comunitate între grupurile tipice care participă la această distribuție. Ordinea socială și ordinea economică sunt, desigur, în mod similar legate de „ordinea legală”. Totuși, ordinea socială și cea economică nu sunt identice. Ordinea economică este pentru noi pur și simplu modul în care bunurile și serviciile economice sunt distribuite și utilizate. Ordinea socială este desigur condiționată într-o mare măsură de ordinea economică și, la rândul său, acționează asupra acesteia. „Clasele”, „grupurile de status” și „partidele” sunt fenomene ale distribuției puterii în cadrul unei comunități. „Clasele” nu sunt comunități; ele reprezintă pur și simplu baze posibile și frecvente pentru acțiunea comună. Putem vorbi de o „clasă” atunci când: 1) un număr de oameni au în comun o componentă cauzală specifică a șanselor lor de viață, și în măsura în care 2) această componentă este reprezentată exclusiv de interesele economice ale posesiei de bunuri și ale oportunităților de venit, și 3) este reprezentată în condițiile pieței de mărfuri sau ale pieței muncii. Aceste caracteristici se referă la o „situație de clasă” care, pe scurt, se exprimă prin șansa tipică pentru oferta de bunuri, condiții externe de viață și experiențe de viață personală, în măsura în care această șansă este determinată de cantitatea și tipul de putere, sau de lipsă a acesteia, pentru a dispune de bunuri sau de deprinderi de obținere a unui venit în cadrul unei ordini economice. Termenul *clasă* se referă la orice grup de oameni care se găsesc în aceeași „situație de clasă”. „Situația de clasă” este... în ultimă instanță o situație de piață... Factorul care creează „clasa” este fără îndoială interesul economic, și într-adevăr numai acele interese implicate în existența „pieței”... Condiționarea și rezultatele situației de clasă trebuie să fie ușor de recunoscut. Pentru că numai astfel contrastul șanselor de viață poate fi simțit nu ca un fapt dat în mod absolut spre acceptare, ci ca o rezultantă fie 1) a distribuției date a puterii, fie 2) a structurii ordinii economice a puterii. Numai pe această bază oamenii pot reacționa împotriva structurii de clasă nu numai sub forma actelor intermitente și iraționale de protest, ci și în forma asocierii raționale. Spre deosebire de clase, *grupurile de status* sunt în mod normal comunități. Spre deosebire de „situația de clasă”, care este pur și simplu determinată

economic, „situația de status” o desemnăm prin orice componentă tipică a destinului de viață al oamenilor care este determinată de o valorizare specifică, pozitivă sau negativă, a *onoarei*. Această onoare poate fi conectată cu orice calitate ce aparține unei pluralități de persoane și poate fi înțepătrunsă cu o situație de clasă: distincțiile de clasă sunt asociate în cele mai variate feluri cu distincțiile de status. În conținut, onoarea de status se exprimă în mod normal prin faptul că înainte de orice *un stil de viață* poate fi relevant și așteptat de la toți cei care doresc să aparțină aceluși cerc. Această așteptare este asociată cu restricții privitoare la relaționarea socială. Restricțiile pot limita căsătoriile normale numai la cercul de status și pot genera o închidere endogamă completă. De îndată ce nu există doar un individ și nu se manifestă doar prin imitarea irelevantă a unui alt stil de viață, ci printr-o acțiune de închidere agreată în comun, dezvoltarea de status începe să se producă [și se asociază cu stratificarea „grupurilor de status”].

Pentru explicarea genezei capitalismului¹⁴, Weber consideră că ideile, credințele și valorile religiei protestante oferă baza contracarării legăturilor comune intra-comunitare și temeiul generării aceluși spirit individualist care ar stimula inițiativa producției și acumulării, care ar declanșa dezvoltarea capitalistă. Totuși, (vezi și caseta în care se ilustrează un mod weberian de demonstrație, tipic pentru perioada sociologiei clasice), în nici una dintre aceste demonstrații Weber nu s-a referit la condițiile și modurile în care cunoașterea sociologică ar contribui la împlinirea schimbărilor sociale pe care le-a analizat.

Nici Durkheim, care s-a referit la trecerea de la solidaritatea mecanică la cea organică, trecere care s-ar fi datorat schimbărilor sociale și demografice care au produs rupturile dintre societatea tradițională și cea modernă, nu s-a referit la modul în care cunoașterea sociologică ar contribui la producerea unor asemenea schimbări.

Așadar, după ce A. Comte afirmase nevoia de o sociologie reflexivă, sociologii clasici nu au asigurat în teoriile lor un loc cuvenit cunoașterii sociologice în procesul de organizare, funcționare și schimbare a societăților. Sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexivă. S-a limitat doar la formularea de referiri, la importanța tacită a cunoașterii sociologice.

Relevanța cunoașterii sociologice contemporane

Să ne referim acum la relevanța cunoașterii sociologice în lumea contemporană. Pentru aceasta să începem cu evocarea unei analize pe care a inițiat-o în SUA Michael Burawoy¹⁵. Premisa acestei analize a fost că sociologia contemporană s-a închis prea mult în lumea academică a cercetării; scopul era acela de a evidenția necesitatea dezvoltării a ceea ce el a numit „sociologie publică”, adică a acelei cunoașteri sociologice care este prezentată și activată în dialogul cu diverse publicuri.

14. Weber, Max, 1958, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Scribner's.
15. Burawoy, Michael, 2005, Public sociology, 2004 Presidential Address to American Sociological Association, *American Sociological Review*, vol. 70, februarie, pp. 4-28.

Pornind de la distincția kantiană, preluată în sociologie de Weber, dintre mijloace și scopuri, Burawoy distinge între cunoașterea sociologică instrumentală și cea valorică și între receptarea cunoașterii sociologice de către audiența academică și de către cea non-academică. Apoi procedează la intersectarea celor două tipuri de cunoaștere sociologică și a celor două tipuri dominante de audiență pe care acestea sunt focalizate. Pe baza acestei intersectări ajunge la specificarea a patru „tipuri de sociologii” în cadrul „diviziunii muncii sociologice”: sociologia profesională, sociologia critică, sociologia publică și sociologia orientată aplicativ spre sprijinirea diferitelor cerințe ale pieței sau ale politicilor publice (vezi tabelul 1).

Cele patru „sociologii” nu sunt neapărat separate, ci pot fi puse în corespondență una cu alta. Cea profesională își poate dezvolta propria dimensiune critică prin chestionarea valorilor pe care le promovează sau prin analiza comparativă a standardelor proprii de științificitate cu cele ale altor științe sociale. Tot sociologia profesională poate fi analizată cu privire la gradul de deschidere către problemele societății sau ale structurii sociale pe care o ia ca obiect de analiză. Orientarea către problemele pieței sau ale politicilor publice poate fi una sincronă și extinsă sau, dimpotrivă, sociologia profesională se poate închide în propriul câmp disciplinar pentru a se autoreproduce. Mai e un aspect important al funcționării sociologiei profesionale și acesta ține de deschiderea sa față de publicul structurii sociale analizate. În această privință Burawoy consideră că menirea sociologiei contemporane este de a se deschide către dialogul cu publicuri din cele mai variate, de la cel al consumatorilor de programe media, la cel al consumatorilor de pe piața economică sau de la cel al organizării structurii sociale la cel al lumii politice.

Pornind de la conceptul de „imaginație sociologică” al lui Wright Mills, Burawoy apreciază că sociologia contemporană se confruntă cu necesitatea deschiderii tot mai mari către dialogul cu publicul, către întoarcerea reflexivă a cunoașterii sociologice spre generatorii comuni ai acestei cunoașteri.

Tabelul 1. Diviziunea muncii sociologice

	Audiența academică	Audiența extraacademică
Cunoaștere instrumentală	Sociologie profesională	Sociologia politicilor publice
Cunoaștere reflexivă	Sociologia critică	Sociologia publică

Sursa: adaptare după M. Burawoy, Public Sociology, în *op.cit.*, 2005.

Sociologia profesională este în mare parte academică într-un dublu sens: este concentrată în universități și institute de cercetare și urmărește să instituie, să mențină și să dezvolte standardele epistemologice ale cunoașterii științifice în sociologie. Sociologia profesională promovează structura teoretică și tehnicile metodologice reprezentative odată cu profesionalizarea sociologilor. Se poate spune că valoarea de întrebuintare – instrumentală – a sociologiei profesionale constă în oferirea de referințe teoretice pentru celelalte sociologii și în asigurarea bazelor de reproducere a sociologiei ca disciplină academică. Atunci când se închide în propriul spațiu academic, sociologia profesională este mai mult o sociologie *academică* și mai puțin relevantă profesional. Atunci când se deschide prea mult către profesionalizare

răspunde mai ales cerințelor pieței economice și ale structurilor puterii politice, dar riscă să fie mai puțin „academică”.

Sociologia politicilor publice și a pieței are ca scop oferirea de informații și cunoaștere despre acțiuni, programe sau schimbări din sectoare ale lumii sociale care țin fie de piața economică, politică, socială sau culturală, fie de strategiile de dezvoltare a unor sectoare ale domeniului public promovate de guvern sau de autoritățile publice în general. Această sociologie este una aplicată, orientată spre acțiuni sociale. În sociologia profesională, originile problemelor de rezolvat și soluțiile acestor probleme se află și sunt utilizate în cadrul constitutiv al cunoașterii sociologice, fără a se transforma în strategii imediate de acțiune în lumea socială. Spre deosebire de sociologia profesională, în sociologia aplicată atât originea problemelor, cât și consecințele cunoașterii sociologice despre aceste probleme sunt orientate către acțiunea socială și sunt utilizate pentru ameliorarea acțiunii sociale. Un proiect de sociologie aplicată debutează cu formularea sau preluarea unei probleme din lumea acțiunii sociale, apoi continuă cu re-construcția acestei probleme în termenii și cu instrumentele oferite de lumea sociologiei profesionale, pentru ca în final să revină reflexiv în lumea socială. În consecință, relevanța teoriei și metodologiei sociale din sociologia profesională pentru sociologia publică este dublă: oferă baza de proiectare a cercetării și asigură temeiuri de înțelegere a problemei investigate din perspectiva mai largă a societății ca întreg. Relația este reversibilă: proiectele de sociologie aplicată îmbogățesc cunoașterea și metodologia sociologică și aruncă lumină asupra modului în care schimbările sectoriale au efecte asupra funcționării de ansamblu a societății.

Sociologia critică pune valorile sociale în centrul analizei relevanței cunoașterii sociologice. Raționalitatea valorică primează asupra raționalității instrumentale. Întrebarea centrală a sociologiei critice este: „ce tip de cunoaștere sociologică, pentru cine?”. De exemplu: un sondaj de opinie pentru nevoile de informare ale unui partid politic; o analiză a stării politicilor sociale ca răspuns la o solicitare a guvernului; o cercetare a inegalităților de acces pe piața muncii a tinerilor absolvenți de universitate ca răspuns la solicitarea unei organizații nonprofit. În fiecare din aceste cazuri cunoașterea sociologică vizează o problemă de interes mai larg decât cel al beneficiarului direct. Beneficiarul are, totuși, propriile interese și este cel care plătește pentru finalizarea analizei, implicația fiind aceea că s-ar elabora acea cunoaștere care ar fi relevantă pentru acel beneficiar. Cum nu ar exista o cunoaștere sociologică „neutră” valoric, problema raționalității instrumentale trebuie astfel formulată încât să răspundă unei raționalități valorice ce corespunde unor valori specifice ale utilizatorilor. Numai că aceste valori trebuie prezentate în mod clar și distinct odată cu prezentarea obiectivelor producerii respectivei cunoașteri. În cazul unor mulți utilizatori ai cunoașterii sociologice, perspectivele acestora trebuie considerate în chiar procesul de producere a respectivei cunoașteri. Cunoașterea sociologică prezentată ca universală, dar care este elaborată din perspectiva valorilor, așteptărilor și obiectivelor unor utilizatori specifici, nu este acceptabilă sociologiei critice. Reflexivitatea cunoașterii sociologice apare astfel ca una distribuită social, în funcție de interesele diferiților beneficiari și, deci, parțială. Poate că de aceea unele forme de sociologie critică se prezintă ca apărătoare ale valorilor specifice unor

categorii sociale marginale sau minoritare (e.g. : sociologie feministă radicală, sociologie marxistă etc.).

Sociologia publică preia unele opțiuni ale sociologiei critice și consideră că sociologia profesională trebuie să se deschidă mai ales către audiența extra-academică prin intensificarea dialogului sociologiei cu diverse publicuri.

Iată cum se pronunță M. Burawoy despre sociologia publică: „Ca oglindă și conștiință a societății, sociologia trebuie să definească, să promoveze și să informeze dezbateră publică despre adâncirea inegalităților de clasă și rasiale, despre noile regimuri de gen, despre degradarea mediului, fundamentalismul pieței sau violența statală și non-statală. Cred că lumea are nevoie de o sociologie publică – o sociologie care transcende lumea academică – mai mult decât oricând. Publicurile noastre potențiale sunt multiple, de la audiențele media la cei care elaborează politici publice, de la minoritățile politice la mișcările sociale. Acestea sunt locale, globale și naționale. Așa cum sociologia publică stimulează dezbateră în toate aceste contexte, tot astfel inspiră și revitalizează disciplina noastră. La rândul său, teoria și cercetarea oferă legitimitate, orientare și substanță sociologiei publice. Predarea este la fel de centrală pentru sociologia publică: studenții sunt primul public întrucât ei transferă sociologia în toate sectoarele sociale. În sfârșit, imaginația critică, prin prezentarea decalajului dintre cea ce este și ceea ce ar putea fi, asigură o infuzie de valori în sociologia publică, reamintindu-ne că lumea ar putea fi diferită”¹⁶. Pentru Burawoy, sociologia publică este o sociologie critică ieșită din spațiul academic al cercetării, predării și publicării în vederea dezvoltării concomitente, pe baza cunoașterii sociologice, a raționalității instrumentale și a raționalității valorice a lumii sociale.

Spre o sociologie reflexivă

Unicitatea sociologiei ar consta în diversitatea abordărilor și a tipurilor de cunoaștere pe care le produce. Modul de raportare la aceste tipuri diferite de cunoaștere se asociază cu diverse sociologii. Să remarcăm, totuși, că astfel de sociologii urmează deocamdată traiectorii autonome; comunitățile lor, când există și nu sunt doar improvizate, comunică episodic și sunt lipsite de orice instanță critică; dar mai ales mecanismele de implicare reflexivă a cunoașterii sociologice au rămas la fel de necunoscute pe cât sunt de des invocate. S-a ajuns astfel în situația tolerării oricărui posibil al acțiunii sau afirmării, iar relativismul valoric a devenit dominant și asociat cu un gen de clientelism pernicios.

Relevanța cunoașterii sociologice contemporane trebuie continuu chestionată întrucât numai astfel poate fi afirmată. Această opțiune presupune: identificarea și analiza mecanismelor de implicare reflexivă a cunoașterii sociologice în construcția lumii sociale și afirmarea unei conștiințe critice a acelei comunicări sociologice care este eliberată de *idoli* cognitivi sau antropomorfi. O astfel de opțiune mai este asociată și cu necesitatea de asociere a contextelor de generare a cunoașterii sociologice cu contextele de utilizare a cunoașterii produse. De mult prea multe ori între

16. Burawoy, 2005, *op.cit.*

aceste contexte a apărut un hiatus nemăsurat și a sosit timpul de identificare a unor căi de compensare și mai ales de înlăturare. Suntem în stadiul în care sociologia reflexivă se poate afirma prin: a) consolidarea și dezvoltarea profesionalismului analizei și comunicării sociologice; b) îngemănarea cunoașterii despre lumea socială cu modul de implicare a acestei cunoașteri în construcția unor lumi sociale mai bune; c) dezvoltarea transferului cât mai sistematic și critic al acestui tip de cunoaștere sociologică în spațiul public al acțiunilor individuale și sociale.

Enunțuri esențiale

1. Cuvântul *sociologie* a fost inventat de filozoful francez Auguste Comte (1798-1857) la jumătatea secolului al XIX-lea pentru a distinge o nouă știință care, în mod similar științelor naturii care explicau legile lumii naturale, era așteptată să explice legile lumii sociale. Concepția lui A. Comte despre sociologie ca știință pozitivă a fost formulată în contextul producerii unor schimbări radicale în cultură, în cunoașterea științifică și mai ales în întreaga societate franceză și în alte societăți europene ale vremii. Aceste schimbări corespundeau epocii de avânt al modernității, epocă inițiată încă din secolul al XVII-lea de către mișcarea culturală a Iluminismului european. Transformările din epoca lui Comte urmau schimbările politice generate de Revoluția franceză și erau ilustrate de schimbările economice și sociale asociate cu Revoluția industrială, care a condus treptat la construcția și afirmarea „societății industriale”. De atunci și mai ales ca urmare a inițierilor din scrierile de „filozofie pozitivă” ale lui A. Comte, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca *știință socială distinctă a modernității*. Reprezentativi în acest sens sunt sociologii clasici – fondatori ai sociologiei moderne: Emile Durkheim (1858-1917), Karl Marx (1818-1883), Max Weber (1864-1920) sau George Herbert Mead (1863-1931). Aceștia au analizat tranziția de la societatea tradițională, moștenită din perioada feudală și pre-modernă și caracterizată de dominația economiei agrare și a culturii religioase, la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată.
2. Acum, la început de secol XXI, trăim alte vremuri și formulăm noi întrebări în sociologie. Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurări sociale consacrate în vremurile anterioare și apar cristalizări sociale noi. Transformarea radicală a mediului social, dar și a mediului fizic, ca urmare a extinderii industrializării, dinspre mediile naturale spre cele construite, solicită noi tipuri de cunoaștere și de aplicații ale acestora.
3. Sociologia este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevantă de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților. Realitatea socială este în continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.
4. Teoria sociologică se constituie la două niveluri corelate. *Nivelul microsocial* vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analiza motivelor și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena

- socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau a instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. *Nivelul macrosocial* se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme *qua* sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți.
5. Cum sociologia s-a consacrat ca știință odată cu modernitatea, analizele sale au fost mai ales cele ale societăților moderne, dar au variat în conținut și abordare în funcție de contextele sociale ale vremii. Mai întâi a fost analizat un gen de societate universală, apoi au fost analizate societățile naționale, iar în prezent accentul este pus pe analiza societății globale în contexte locale.
 6. Sociologia contemporană este așteptată să studieze modul în care se realizează gestiunea vieții individuale și a celei sociale în condiții de dominare și multiplicare a instanțelor specifice unei ordini sociale construite, diferită de ordinea socială naturală.
 7. În ordinea socială construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens spunem că sociologia actuală este sau trebuie să fie *reflexivă*, adică include nu numai analize ale propriului obiect de investigare, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat. Analiza unui mod de organizare socială și analiza modului de implicare a cunoașterii sociologice în construcția acelei organizări sunt aspecte complementare ale reflexivității sociologice.
 8. Sociologii clasici nu au asigurat în teoriile lor un loc convenit cunoașterii sociologice în procesul de organizare, funcționare și schimbare a societăților. Sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexivă. S-a limitat doar la formularea de referiri la importanța tacită a cunoașterii sociologice.
 9. Sociologia contemporană se confruntă cu necesitatea deschiderii tot mai mari către dialogul cu publicul, către întoarcerea reflexivă a cunoașterii sociologice spre generatorii comuni ai acestei cunoașteri.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

- Specificați caracteristici ale contextului social-istoric și intelectual în care A. Comte a lansat ideea de sociologie ca „știință pozitivă”.
- Analizați implicații ale unui anumit mod de a defini sociologia, comparând opțiunile sociologiei clasice cu cele ale sociologiei contemporane.
- Care este cea mai reprezentativă unitate de analiză sociologică? Cum poate fi identificată o societate? Cum s-au schimbat perspectivele de analiză sociologică asupra societăților? Cum s-au făcut transferuri de cunoaștere și de moduri de abordare de la o perspectivă la alta?
- Care sunt deosebirile dintre ordinea socială naturală și ordinea socială construită? Ce implicații au aceste deosebiri pentru individualitățile sociale? Dar pentru societăți? Dar pentru sociologie?
- Comentați enunțul: „Statele naționale și corporațiile multinaționale, în ipostaza lor de moduri alternative de organizare a sistemului social global, se află într-un conflict fundamental”.

- În ce constă relevanța cunoașterii sociologice? Cum s-a manifestat această relevanță în teoriile sociologice clasice și în cele contemporane?
- Care sunt caracteristicile unei sociologii reflexive?

Bibliografie selectivă

- Albrow, Martin, 1990, *Globalization, knowledge and society: an introduction*, în Albrow, M. și King, E., *Globalization, Knowledge and Society*, Londra: SAGE.
- Beck, Ulrich, 2006, *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, Michael, 2005, Public sociology. 2004 Presidential Address to American Sociological Association, în *American Sociological Review*, vol. 70 (februarie), pp. 4-28.
- Calhoun, Craig, Rojek, Chris și Turner, Bryan (coord.), 2005, *The SAGE Handbook of Sociology*, Londra: SAGE Publications.
- Castells, Manuel, 2000, *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell.
- Cohen, Robin și Kennedy, Paul, 2007, *Global Sociology*, Londra: Palgrave Macmillan.
- Coleman, James S., 1990, *Foundations of Social Research*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Durkheim, Emile, 1947, *Division of Labour*, New York: Free Press.
- Durkheim, Emile, 1951, *Suicide*, Glencoe: Free Press.
- Giddens, Anthony, 2001, *Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Gusti, Dimitrie, 1968-1977, *Opere*, 6 vol. (sub îngrijirea lui Octavian Neamțu și Ovidiu Bădina), București: Editura Academiei RSR.
- Kaufmann, Jean-Claude, 2001, *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Paris: Editions Nathan.
- Lazarsfeld, Paul, 1973, *Main Trends in Sociology*, Londra: George Allen & Unwin Ltd.
- Lynd, R., 1939, *Knowledge for What?*, Princeton: Princeton University Press.
- Marx, Karl, 1966, Contribuții la critica economiei politice. Prefață, în K. Marx, F. Engels, *Opere alese* (în două volume), vol. I, București: Editura Politică.
- Mead, George H., 1934, *Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R.K., 1968, *Social Theory and Social Structure*, ed. a III-a, New York: Free Press.
- Miroiu, Adrian, 2006/2007, *Fundamentele politicii*, vol. I-II, Iași: Editura Polirom.
- Preda, Marian (coord.), 2009, *Riscuri și inechități sociale în România*, Iași: Editura Polirom.
- Rughiniș, Cosima, 2007, *Explicația sociologică*, Iași: Editura Polirom.
- Sandu, Dumitru, 2005, *Dezvoltare comunitară. Cercetare, practică, ideologie*, Iași: Editura Polirom.
- Stahl, H.H., 1972, *Studii de sociologie istorică*, București: Editura Științifică.
- Vlăsceanu, Lazăr, 2007, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Iași: Editura Polirom.
- Weber, Max, 1970, *Essays in Sociology*, tradus, editat și cu o introducere de H.H. Gerth și C. Wright Mills, Londra: Routledge & Kegan Paul.
- Weber, Max, 1958, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Scribner's.
- Wright Mills, C., 1959, *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.

2. Teorie și metodologie sociologică

Lazăr Vlăsceanu

Cunoașterea comună și cunoașterea teoretică în sociologie
Caracteristici ale teoriilor sociologice
Polarități teoretice și metodologice
Noi dezvoltări teoretice

Teoria sociologică este în permanentă construcție. Modul în care se realizează această construcție depinde de metodologia de cercetare aplicată. În acest capitol analizăm relațiile de dependență dintre teoria și metodologia de cercetare sociologică. Altfel spus, intrăm în laboratorul analizei și creației sociologice.

De îndată ce intrăm în acest laborator, vom observa că, spre deosebire de laboratoarele din științele naturii, cunoașterea comună a actorilor sociali și cunoașterea teoretică sunt strâns legate în cercetarea sociologică. La rândul lor, enunțurile teoretice fundamentale se convertesc în principii metodologice pentru a călăuzi analiștii sociali în precizarea modurilor de abordare și mai ales de explicare sistematică a vieții trăite și a lumii sociale deja configurate. Cum se stabilesc aceste relații și conversiuni? Aceasta este întrebarea care ne plasează în interiorul construcției și dezvoltării teoretice din sociologie.

În acest capitol ne vom referi la câteva caracteristici ale teoriilor sociologice, la opțiunile metodologice alternative cu care sociologii se confruntă în procesele de constituire și dezvoltare ale analizelor sociale, pentru ca, în final să considerăm câteva din cele mai actuale și influente teorii sociologice.

Cunoașterea comună și cunoașterea teoretică în sociologie

Să începem cu câteva considerații simple despre viața individuală și socială. Se știe din observațiile noastre de zi cu zi că acestea constau într-o suită de acțiuni și relații sociale, de conduite și comportamente care activează cunoștințe, atitudini, opinii sau priceperi. Mai departe, observăm că viața individuală poate fi trăită real, imaginar și, mai recent,

datorită mijloacelor electronice de comunicare, doar virtual. Varietatea de forme pe care o poate lua viața individuală a semenilor noștri este infinită. Totuși, cel mai adesea, formele de viață individuală sunt sociale, adică sunt intermediare de limbaje și comunicare, socialmente constituite, pentru a da seamă de prezența altora și de modul de manifestare a fiecăruia în lumea vieții sociale. Numai rareori, dacă vreodată, suntem pe deplin singuri. În *mod imaginar*, acțiunile noastre sunt sau pot fi raportate la alții care au importanță pentru noi, care sunt semnificativi pentru ceea ce suntem sau vrem să fim. În *mod efectiv*, acțiunile noastre intenționate sau neintenționate sunt solicitate sau solicită reacții de la alții. Ca urmare, viața socială se prezintă ca o succesiune de acțiuni și interacțiuni care se desfășoară fie urmând anumite traiectorii și respectând reguli prestabilite, fie într-un mod care scapă controlului individual sau social deliberat.

Pe de o parte, multe din acțiunile individuale și interacțiunile sociale se desfășoară de la sine, de parcă ar fi niște automatisme, ca răspunsuri la solicitări interne sau externe: salutăm, zâmbim sau ne încruntăm, facem loc cuiva sau solicităm spațiu suplimentar, atunci când intrăm într-un spațiu locuit sau într-un vehicul sau chiar într-o organizație. Pe de altă parte, acționăm conform unor reguli prestabilite și îndelung exersate și asimilate atunci când ne aflăm în situații de muncă sau de distracție. Astfel de modele de acțiuni și interacțiuni și regulile care le corespund le-am asimilat încă din copilărie, în procese de socializare derulate în familie, la locul de muncă, pe stradă și în practica vieții cotidiene sau în școli și universități prin procese de învățare dirijată. Pe toate le practicăm la maturitate din obișnuință, au devenit un fel de „a doua natură a noastră” și nu le mai chestionăm forma și conținutul de manifestare cotidiană. Acțiunile și interacțiunile de acest gen se bazează pe o **cunoaștere individuală și socială comună**, general acceptată și aplicată într-o comunitate dată. Cunoașterea socială comună include reguli de conduită și relaționare, de comunicare și evaluare, modele de acțiune în situații repetate, valori și atitudini, opinii și cunoștințe despre viața în comunitate, toate acestea făcând parte din cultura individuală, a familiei, grupului sau comunității căreia îi aparținem și pe care pur și simplu o asimilăm, o practicăm și o trăim ca atare, rareori chestionând-o.

Dincolo de cunoașterea comună, generalizată cultural și considerată ca dată, de la sine înțeleasă și aplicată extensiv, adesea exercităm și ceea ce sociologul american C. Wright Mills¹ a numit „imaginație sociologică”. Este vorba de acea facultate intelectuală care chestionează cunoașterea socială și individuală comună în funcție de curgerea timpului (comparăm cunoașterea biografică prezentă cu cea trecută și ne întrebăm despre relevanța lor în raport cu evenimentele actuale pe care le trăim sau cu cele pe care le-am putea trăi) sau în funcție de distribuția în spațiul social și geografic (comparăm cunoașterea noastră cu a altora ce aparțin altor țări, altor comunități sau altor categorii sociale). Este o facultate intelectuală ce se bazează pe o **cunoaștere sistematică a lumii vieții sociale din perspectiva istoriei și a dinamicii dezvoltării ei**. Ea nu ignoră cunoașterea comună, dar trece dincolo de stereotipia cvasi-automată a vieții cotidiene trăite sau de înțelegerea univocă a diversității manifestărilor cotidiene, întrucât se bazează pe o cunoaștere interpretativă și sistematică a factorilor generatori, a rațiunilor și motivelor care susțin acțiuni și interacțiuni sociale, a semnificațiilor care sunt investite în acestea, a schimbărilor care se produc sau s-ar putea produce într-o dinamică a dezvoltării etc.

1. Mills, C.W., 1959, *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.

Cunoașterea care stimulează și întreține „imaginația sociologică” este **cunoașterea sociologică științifică**. Ea este produsă de cercetarea socială, care se bazează pe o **metodologie** cu ajutorul căreia :

1. **Se colectează** în mod sistematic date și informații ce aparțin cunoașterii comune despre viața socială ;
2. **Se prelucrează** aceste date și informații pentru a identifica tendințe și tipologii, asemănări și deosebiri, probleme sociale și descrieri sistematice ale acestora ;
3. Se formulează **explicații și predicții** teoretice menite a trece dincolo de aparențe și a identifica generalizări sau regularități, factori generatori, asocieri sau corelații, mecanisme constitutive și generative cu o dinamică specifică în timpul și spațiul social ;
4. Se oferă **soluții** optime pentru rezolvarea unor probleme cu care se confruntă indivizii, grupurile, comunitățile sau societățile în procesele lor de funcționare.

Metodologia sociologică este acea teorie normativă care indică instrumentele (metodele și tehnicile) și căile optime de efectuare a cercetărilor sociale. Începuturile și produsele finale ale cercetării sociale și ale metodologiei pe care aceasta se bazează sunt **teoriile sociologice**. Pluralul „teorii” nu este întâmplător. Cunoașterea sociologică, spre deosebire de cea din științele avansate ale naturii, nu este inclusă într-o *singură* teorie cu forță explicativă paradigmatică. Altfel spus, sociologia nu și-a constituit încă o paradigmă teoretică unică, universală și inclusivă, cum ar fi cele specifice din fizica sau din chimia contemporană, care dispun de o construcție de referință a ceea ce trece, la un moment istoric dat, drept „știința normală”². Din contră, sociologia contemporană include mai multe teorii, adesea concurente. Prin implicație, există mai multe metodologii alternative ale cercetării sociale. Este această stare un indiciu al subdezvoltării teoretice a sociologiei sau, din contră, al unui mod specific oricărei științe sociale ? Iată o întrebare ce merită a fi explorată atât istoric, cât și cu referire la modul de constituire a societății și socialului.

Charles Wright Mills (1916-1962)

Unul dintre cei mai controversați sociologi americani, lucrările sale s-au centrat în jurul studierii modului în care este distribuită puterea în societatea americană. De asemenea, centrală în studiile sale a fost critica pe care a adus-o teoriilor și metodologiilor elaborate în sociologie, indiferent de tradiția acestora, dar mai ales a celor funcționaliste, pledând pentru dezvoltarea „imaginației sociologice”. Wright Mills face o analiză instituțională a modului în care puterea este inegal distribuită în societatea americană (deși respinge marxismul, pe care nu îl consideră potrivit pentru a surprinde modul în care stau lucrurile de fapt) și strânsă la nivelul unui grup mic de indivizi privilegiați, aflați în poziții de conducere

În diverse tipuri de instituții (manageri, militari, politicieni). În ceea ce privește sociologia și teoriile acestei discipline, sociologul american se arată critic atât la adresa teoriilor foarte abstracte (precum cea elaborată de Talcott Parsons), cât și a empirismului abstract (ținta principală a criticilor sale fiind Paul Lazarsfeld).

Lucrări:

- *The Power Elite* (1956)
- *The Sociological Imagination* (1959)

Paradigma: autodefinit ca radical politic, este asociat perspectivei conflictualiste.

Caracteristici ale teoriilor sociologice

A identifica, fie și din rațiuni de sistematizare, caracteristici ale teoriilor sociologice este o aventură riscantă. În principal, este vorba de riscul de a simplifica, în vederea argumentării, câmpul extins al cunoașterii sociologice, sau de a opera cu un *parti-pris* pe cât de implicit, pe atât de greu de evitat. Totuși, există și un avantaj incontestabil : reflecția metateoretică asigură temeuri importante pentru dezvoltarea spiritului critic în receptarea și analiza teoretică din sociologie. Iar de un astfel de spirit este într-adevăr nevoie. Totodată, o astfel de reflecție este menită să demonstreze că, pe cât de mult teoria sociologică se bazează pe cunoașterea comună a actorilor sociali, pe atât este de distanțată de aceasta sau de bunul simț social. Reconstituind cunoașterea comună, teoria sociologică ajunge adesea să o contrazică pentru a aduce în prim-plan factori și motive generatoare altfel invizibile și pentru a da sens unor transformări care altfel sunt atât de vizibile încât nu mai pot fi observate, ci doar trăite, și nu pot fi puse într-o perspectivă istorică întrucât prezentul trăit este prea solicitant.

În contextul de față avem în vedere următoarele caracteristici ale teoriilor sociologice :

- a) se confruntă cu *comunicări și tensiuni intra- și interdisciplinare* ;
- b) se constituie ca *teorii alternative și concurente* : sociologia dispune de o varietate de *teorii adesea concurente*, specializate pentru a se referi la un anumit sector al societății dintr-o perioadă istorică dată și construite la *niveluri variate de generalitate* ;
- c) manifestă și practică o *cumulativitate teoretică limitată* : cunoașterea teoretică și analiza empirică din sociologie sunt încă *prea puțin cumulative* ;
- d) se concentrează pe *armonizarea raporturilor dintre individ și structură* : teoria sociologică se referă concomitent la *actorul uman individual* și la *structura socială*, la universul *obiectiv* și obiectual al vieții și la cel *subiectiv* al vieții trăite ca atare. Să considerăm în detaliu fiecare din aceste caracteristici.

Comunicări și tensiuni intra- și interdisciplinare

Orice analiză a teoriilor sociologice admite ca premisă specializarea lor disciplinară. Întrebarea este : ce efecte are specializarea disciplinară asupra teoriilor elaborate ?

2. Kuhn, T., [1962] 1976, *Structura revoluțiilor științifice*, București : Editura Științifică și Enciclopedică.

În mod corelat ne putem întreba: în ce măsură specializarea disciplinară a teoriilor sociologice generează tensiuni între discipline sociale similare și în ce măsură este nevoie de intensificarea comunicării interdisciplinare?

Sociologia este una dintre primele științe socioumane care s-a desprins, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din trunchiul anterior atotcuprinzător al filozofiei. Totodată, când avem în vedere societatea umană ca întreg, sociologia a fost încă de la începuturile ei sistematică și este și în prezent una din cele mai cuprinzătoare științe sociale. Se poate spune că nu există un singur sector al societății, un fenomen social existent sau emergent în istoria vieții trăite sau în răspândirea geografică extinsă a comunităților umane care să nu dispună de un tip sau altul al reflecției sociologice, ba chiar de o ramură a sociologiei cu propriile teorii specifice. Economiei reale îi corespunde o sociologie economică, familiei o sociologie a familiei, politicii o sociologie politică, moralei sau relațiilor juridice o sociologie a moralei, respectiv o sociologie juridică, relațiilor și vieții culturale o sociologie a culturii, pieței o sociologie a consumului și stilurilor de viață, ordinii sociale o sociologie a devianței, dar și a organizării și organizațiilor, migrației transfrontaliere o sociologie a migrației, comunicării sociale o sociologie a comunicării și a mass-media etc. Toate acestea sunt considerate fie ca separate în cadrul sistemului social și respectiv în sociologie, fie în combinații sau în comparații pentru a da seamă de specificitatea sau de varietatea lor geografică, dar și de integrarea în sistemul social mai cuprinzător. Astfel, în sociologia familiei sunt analizate tipuri de familii și de relații între genuri, care variază istoric și geografic și care influențează, uneori hotărâtor, starea demografică și economică a unui sistem social. O teorie sociologică a genului nu este doar una printre alte teorii sociologice; ca urmare a studiilor feministe din ultimii circa cincizeci de ani, sociologia însăși s-a modificat pentru a da seamă de multiplele feminități și masculinități și de contextele sociale, inclusiv familiale, care le-au generat și care în prezent influențează stilurile de viață și consum, construcțiile identitare, comportamentul demografic sau diviziunea muncii.

Adeseori, teoriile dintr-o ramură a sociologiei sunt preluate și de alte ramuri sau unele teorii sociologice sunt prezentate în mod independent de orice ramură sociologică. De exemplu, teoria reproducerii sociale a lui Pierre Bourdieu este invocată în sociologia educației, a culturii sau a comunicării, pentru ca, în același timp, să fie prezentată ca o teorie de sine stătătoare în orice sociologie generică actuală; teoria birocrăției a lui Max Weber este prezentă în sociologia politică, în cea a organizațiilor sau în sociologia devianței, pentru ca, în același timp, să fie prezentă în orice analiză interdisciplinară a raționalității sociale.

Aproape fiecărui sector al sistemului social, decupat de sociologie în scopuri analitice, îi corespunde și o altă știință socială sau umană care s-a specializat în explorarea teoretică a acestuia. Economia, știința politică, antropologia, dar și mai recente științe ale comunicării sau altele de acest tip constituie un evantai permanent extensibil al științelor socioumane specializate. Separarea din cadrul diviziunii academice a cunoașterii sociale teoretice se asociază, astfel, cu *coexistența* unor multiple discipline socioumane specializate, cu o *competiție* între specializări teoretice și cognitive sau cu o *cooperare interdisciplinară*.

Distincțiile disciplinare pot fi mai mult sau mai puțin pregnante. În același timp, ele sunt asociate cu *tensiuni interdisciplinare* sau cu *transferuri cognitive*. Să considerăm două exemple. Economia și sociologia operează cu constructe diferite și specifice de actor individual. În economie este dominant tipul de *homo oeconomicus*, rațional în opțiuni sau alegeri și inclus în modele teoretice bazate pe multiple asumții teoretice de *raționalitate* pentru a putea construi „tipuri ideale”, adesea matematizate, ale practicii economice. În sociologie s-a consacrat tipul de *homo sociologicus*, cu o raționalitate pe cât de limitată și imperfectă³, pe atât de prins în jocul „efectelor perverse”⁴ ale acțiunilor rațional inițiate, dar tulburate de multiple combinații iraționale ce iau forma „acțiunilor sociale ilogice”. Științei politice îi corespunde o sociologie politică ale cărei teorii sunt uneori asimilate în aria mai largă a „științelor politice”, prezentate ca un conglomerat pe cât de eterogen de ramuri specializate ale altor discipline sociale (istorie, filozofie, drept, antropologie, psihologie), pe atât de unit prin obiectul de analiză a politicii, pentru ca, în același timp, unii sociologi să pretindă încă un gen de monopol al analizei integrate a politicii în societate.

Exemplele de acest gen pot fi multiplicat. Totuși, relațiile tensionate și transferurile cognitive dintre diverse ramuri sau teorii sociologice și dintre acestea și alte discipline socioumane clasice, cum ar fi filozofia, antropologia, economia, dreptul, istoria, sau mai tinerele științe ale comunicării sau ale administrației, nu derivă doar din tradiția consacrată a sociologiei de a cuprinde societatea ca întreg. Ele apar și ca urmare a variatelor dezvoltări teoretice care fie izolează relațiile domeniului de studiu pentru a le studia în profunzime și unicitate, fie amplifică relațiile dintre domenii sau sectoare până la a le dilua orice specificitate. Tensiunile interdisciplinare nu pot fi considerate ca neapărat de înlăturat. Din contră, ele se pot dovedi productive teoretic. Comunicările intra- și interdisciplinare ale teoriilor sociologice tind să devină în prezent tot mai intense spre beneficiul teoretizării și al cuprinderii cât mai comprehensive a lumii sociale.

Unitatea abordării sociologice și diversitatea teoriilor sociologice

Pentru a scoate în evidență specificul cunoașterii teoretice din sociologie, este necesar să distingem între *abordarea metodologică a fenomenelor sociale*, care are un caracter relativ unitar, și *teoria sociologică*, prezentată într-o varietate de forme.

Abordării metodologice îi este specific acel mod sociologic de gândire care:

- a) este *integrativ* sau *structural*, adică partea este raportată la și asociată cu întregul care o cuprinde;
- b) este *contextual*, adică ține cont de dinamica relației dintre *actorul individual* și *contextul* la care acesta participă împreună cu alții;
- c) este *dual*, adică îmbină aspectele *subiective* ale trăirilor și sentimentelor individuale sau colective cu universul *obiectiv* în care acestea sunt configurate și care include

3. Simon, Herbert, [1947] 1997, *Administrative Behavior*, New York: Free Press.

4. Boudon, Raymond, 1986, *Theories of Social Change. A Critical Appraisal*, Londra: Blackwell.

dimensiuni ce se extind de la diversitatea lucrurilor, instrumentelor sau relațiilor inițiate, construite și puse în practică până la spațiul geografic de configurare ;
 d) este *reflexiv, constructiv și critic*, adică ia cunoașterea comună a actorilor sociali ca referință pentru a trece dincolo de ea în vederea identificării de cristalizări, mecanisme și regularități ale construcțiilor sociale, de motive și factori generatori ai configurațiilor transindividuale, pentru ca apoi să se reîntoarcă în spațiul vieții trăite pentru a stimula dezvoltarea unei conștiințe critice a acțiunii, trăirii și configurării.

În ciuda unității relative de abordare și gândire, sociologia ca disciplină este departe de a dispune de o teorie unică, integrată și unitară. Una și aceeași temă de interes este și poate fi cercetată din diverse perspective teoretice. Rezultatele pot fi mai mult sau mai puțin convergente, dar diversitatea și complementaritatea diferențelor sunt mereu prezente, astfel că se asigură o bogăție a resurselor de reflexivitate și de stimulare a imaginației interpretative, evitându-se totodată dogmatismul unicității explicative.

Comparată cu situația din științele naturii, o astfel de stare a teoriei și metodologiei sociologice poate fi considerată un semn de inferioritate epistemologică. Totuși, câmpul de cercetare sociologică este diferit de cel al științelor naturii. Universul lumii sociale este construit, animat și mereu reconstruit de ființe umane conștiente și permanent schimbătoare. Cunoașterea comună a actorilor individuali constituie una din cele mai importante surse ale cunoașterii teoretice din sociologie. Dar această cunoaștere comună nu este unică în timpul și spațiul social. Mai mult, ea se schimbă în însuși procesul cunoașterii sistematice dezvoltate și aplicate de sociolog, datorită stimulării reflexivității individuale a actorului social. În locul unei pretinse inferiorități a cunoașterii sociologice, datorată lipsei ei de unitate paradigmatică, diversitatea tradițiilor sau paradigmelor sociologice se prezintă ca variantă unică și nondogmatică a unei cunoașteri specifice a socialului. Aceasta se detașează de orice comparație simplificatoare și de orice ideologie a unei integrări epistemologice universaliste a cunoașterii științifice, urmând *tale quale* modelul științelor naturii. Totuși, o astfel de opțiune nu exclude în nici un fel comparabilitatea teoriilor sociologice cu teoriile și paradigmele științelor naturii. Există un spirit al științificității în orice timp istoric, iar sociologia îl afirmă în modul său specific.

Problema comparabilității științelor naturii cu științele socioumane a fost formulată încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În cadrul filozofiei neokantiane a epocii, filozoful german Wilhelm Dilthey a separat sferele constitutive ale disciplinelor academice, în funcție de logica lor de investigare, în două categorii : *Naturwissenschaften* (științele naturale) și *Geisteswissenschaften* (științele spirituale sau umaniste). Acestea, demonstrează Dilthey, nu sunt neapărat diferite prin valoarea cognitivă și conținutul lor ca atare, ci în privința conceptelor și a metodelor prin care acest conținut este specificat. Urmând tradiția neokantiană, Max Weber (în lucrările scrise în perioada 1906-1919) considera sociologia ca aparținând acelui grup de științe umaniste (*Geisteswissenschaften*) al căror conținut nu constă în analiza de relații cauzale ca în științele naturii, ci în analiza interpretativă cu ajutorul categoriilor specifice acțiunilor umane saturate de semnificații. Conceptele teoretice ar fi *tipuri ideale* care prezintă o imagine unilaterală a unei infinități caleidoscopice de particularități ale istoriei umane. De exemplu, pentru a explica geneza istorică a economiei capitaliste, Weber

a operat cu concepte teoretice dihotomice, cum ar fi *birocrație versus* organizare patrimonială, clasă *versus* grup de status, considerate ca tipuri ideale. Ulterior, urmând aceeași tradiție neokantiană, Georg Simmel, un alt sociolog german de la începutul secolului XX, a dezvoltat analize consacrate conflictului, rețelelor de asociere sau proprietăților formale ale grupurilor cu numere diferite de membri, fiind influențat de acea filozofie a lui Franz Brentano care a stat la baza dezvoltării ulterioare a fenomenologiei de către Edmund Husserl. Mai târziu, în a doua parte a secolului XX, Alfred Schutz sau Harold Garfinkel și alți sociologi vor porni de la astfel de premise pentru a dezvolta fenomenologia și respectiv etnometodologia sociologică drept paradigme alternative în sociologie. Toate aceste opțiuni s-au consacrat într-o *orientare interpretativă* a metodologiei și teoriilor sociologice, sociologul cel mai reprezentativ rămânând Max Weber cu a sa „sociologie interpretativă”.

Pe lângă această orientare a teoriilor sociologice, care se desprinde programatic de modul de teoretizare din științele naturii, există și o alta care ia ca referință și model tocmai construcția teoretică și metodele de cercetare aplicate în științele naturii și care adesea este numită *pozitivistă*. Istorismul desuet, mai ales cel focalizat pe descrierea istorică a evoluției instituțiilor sociale, sau formulele metafizice de invocare a transcendenței pentru a da seamă de schimbarea sau stabilitatea socială și de participarea și integrarea individului în sistemul social sunt considerate ca nonștiințifice în această orientare, ca de altfel în întreaga sociologie contemporană. Conform acestei opțiuni, sociologia nu s-ar putea dezvolta ca *știință* decât în măsura în care ar aplica metode și instrumente comparabile cu cele utilizate în științele naturii. O astfel de orientare are rădăcini istorice îndepărtate, fiind formulată încă din secolul al XIX-lea, odată cu lansarea de către Auguste Comte, în anii 1840, a „filozofiei pozitive” și a termenului de sociologie. Pentru Comte, istoria culturală ar trece prin stadiile teologiei, filozofiei și științei pozitive, iar sociologia ar fi ultimul și cel mai înalt stadiu de afirmare a științei pozitive. Dar cum să se afirme sociologia ca știință între științele naturii ? Mai sus am văzut cum un filozof ca Dilthey și sociologi de tipul lui Max Weber⁵ sau Georg Simmel⁶ au răspuns la această întrebare. A existat, însă, chiar în respectiva perioadă, și o altă variantă de răspuns, care ulterior a consacrat orientarea sociologică pozitivă.

Mai întâi, în a doua parte a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, sociologia a fost asociată, între altele, cu evoluționismul biologic darwinian de Herbert Spencer sau chiar cu fizica mecanicii newtoniene de către Spiru Haret, de exemplu, în cadrul așa-numitei „mecanici sociale”. Totuși, variantele de teorii sociologice apropiate de cele din științele naturii au urmat alte traiectorii decât cele anunțate în „filozofia pozitivă” a lui A. Comte, în evoluționismul biologizant al lui H. Spencer sau în mecanicismul fizicist al lui S. Haret. De aceea, într-un al doilea stadiu, utilizarea metodelor de investigare specifice științelor naturii, sub formă de anchete, observații sistematice sau chiar experimente și aplicațiile statisticii în prelucrarea datelor empirice, inclusiv dezvoltarea unei „sociologii matematice”,

5. Weber, Max, [1921] 1968, *Economy and Society*, New York : Bedminster Press.

6. Simmel, Georg, [1908] 1950, *The Sociology of Georg Simmel*, editat de K. Wolff, New York : Free Press.

s-au dovedit direcții pe cât de productive pe atât de influente, care au generat afirmarea unei sociologii cu teorii similare celor din științele naturii. Sociologul american Paul F. Lazarsfeld a jucat un rol fundamental în inițierea și dezvoltarea acestui tip de analiză și construcție teoretică în sociologie, mai ales la mijlocul secolului XX, adică în timpul și imediat după cel de al doilea război mondial⁷. De atunci s-a dezvoltat o statistică sociologică specifică și o matematică sociologică în expansiune, un evantai tot mai bogat de metode sociologice de culegere a datelor empirice și teorii explicative din ce în ce mai sofisticate și cu aplicații sociale interesante.

Dincolo de distincția acestor două mari orientări teoretice și metodologice – „interpretativă” și „pozitivistă” – în sociologie, o varietate considerabilă a teoriilor sociologice poate fi stabilită prin invocarea mai multor criterii.

a) Teorii cu niveluri diferite de generalitate

Nivelurile de generalitate ale teoriilor sociologice sunt variate. De regulă, se distinge între teoriile foarte generale („marile teorii”, cum ar fi cele elaborate de Weber, Marx, Pareto, Durkheim sau Parsons), care s-ar aplica în timp și spațiu oricărui sistem social, și teoriile cu nivel mediu de generalitate, care sunt cel mai adesea sectoriale, adică referitoare la o anumită categorie de fenomene ale societății (*i.e.*: mobilitate și stratificare socială, inegalități și conflicte sociale, relații de gen, devianță etc.). În perioadele mai recente, Talcott Parsons⁸, de exemplu, a dezvoltat o teorie integrală a acțiunii sociale care include o teorie a sistemului social, a personalității și a culturii și care are un grad înalt de generalitate. Alți sociologi, cum ar fi Robert K. Merton⁹, au argumentat pentru dezvoltarea unor *teorii cu nivel mediu de generalitate*. Acestea ar fi testabile empiric, ar acoperi o largă varietate de fenomene și mecanisme sociale din cadrul unui sector social dat (de exemplu: familie, delincvență, antagonisme etnice, inegalități între genuri etc.) și ar dispune de un potențial important de cumulatitate empirică și dezvoltare teoretică. Teoria difuziunii inovațiilor, teoria disonanței cognitive pentru analiza schimbării atitudinilor sau teoria frustrării relative pentru analiza schimbării sociale sunt astfel de teorii. În ultimii ani, sociologii au pus accentul pe dezvoltarea de teorii cu niveluri medii de generalitate și pe creșterea complementarității și cumulatității lor teoretice. De exemplu, teoria stratificării sociale analizează comunități naționale considerate în mod singular sau comparativ cu privire la distribuția persoanelor individuale în funcție de venituri, nivel de educație, stiluri de viață și consum și de alte criterii asemănătoare pentru a identifica și explica modurile în care se constituie clasele sau straturile sociale și relațiile dintre ele. Mai departe, stratificarea socială stă la baza politicilor publice elaborate național și atrage atenția asupra distribuției inegalităților economice, culturale, educaționale sau sociale.

7. Lazarsfeld, P.F., 1950, The logical and mathematical foundation of latent structure analysis, în E.A. Schulman, P.F. Lazarsfeld, S.A. Starr și J.A. Clausen (coord.), *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. IV: *Measurement and Prediction*, Princeton, NJ: Princeton University Press, pp. 362-412.

8. Parsons, Talcott, 1951, *The Social System*, New York: FreePress.

9. Merton, Robert K., 1968, *Social Theory and Social Structure*, New York: FreePress.

Vilfredo Pareto (1848-1923)

Sociolog italian a cărui operă este profund influențată de scrierile politice ale lui Machiavelli precum și de schimbările sociale și politice care au avut loc în Europa în timpul vieții sale. Conceptele fundamentale în jurul cărora orbitează teoria lui Pareto sunt concentrate într-o serie de teorii. Una dintre acestea privește sociabilitatea umană și este centrată pe conceptele de reziduuri (motivații și motive ale comportamentelor umane) și derivații (justificări, raționalizări ulterioare ale comportamentelor). O altă teorie dezvoltată de Pareto vizează circulația elitelor și modul în care se produce selecția conducătorilor într-o societate, precum și mecanismele de legitimare a activității acestora. Capitalul și ofelimitatea sunt concepte-cheie în definirea teoriei economice a sociologului italian. În ceea ce privește organizarea socială, Pareto consideră patriarhatul ca fiind forma socială naturală pentru societățile civilizate, moderne, exprimându-și disprețul față de mișcarea feministă în numeroase ocazii.

Lucrări:

- *Trattato di Sociologia Generale* (1916)

Paradigma: Școala de la Lausanne.

b) Teorii sectoriale

Acestea iau ca referință explicativă un anumit sector al societății și explică moduri constitutive și procese specifice din cadrul acestuia. De exemplu, teoria birocrăției, elaborată inițial de Max Weber și dezvoltată ulterior de numeroși sociologi, analizează un anumit tip de raționalizare a vieții sociale în cadrul organizațiilor și explică avantajele și dezavantajele, patologiile și succesele birocratizării. Birocrația a fost o soluție a problemelor de construcție a raționalității sociale în societățile moderne pe calea despărțirii lor de comunitățile și societățile tradiționale. Mai este birocrația o soluție pentru dezvoltarea socială din societățile și economiile actuale bazate pe cunoaștere? De ce „organizațiilor birocratice” clasice li se substituie în prezent „adhocrațiile” sau „organizațiile flexibile și care învață”? Pentru a răspunde la astfel de întrebări și la altele similare, teoria birocrăției este una din cele mai dinamice în sociologie și se dezvoltă în strânsă legătură cu teoria organizațiilor.

Existența teoriilor sectoriale se asociază cu existența în sociologie a tot atâtor teorii câte sectoare au fost decupate de o teorie sau alta. Se pot distinge astfel: teorii ale stratificării și claselor sociale, teorii despre gen, teorii despre comunicare și mass-media, teorii ale devianței etc. Teoriile sectoriale sunt adesea considerate drept teorii cu niveluri medii de generalitate. Din integrarea lor ar rezulta teoriile generale ale sistemelor sociale. Dar cum este posibilă o astfel de integrare? Deocamdată nu s-au găsit răspunsuri acceptabile la o astfel de întrebare, mai ales că multe teorii și metodologii sociologice se prezintă ca fiind concurente și prea puțin cumulative.

c) Teorii concurente

Acestea se referă la același sector sau sistem social, dar avansează explicații și predicții opuse sau rivale. De exemplu, societatea poate fi analizată cu referire predominantă la construcția și menținerea *ordinii sociale* sau la generarea *schimbărilor* sociale, inclusiv prin revoluție, pentru a rezolva *conflicte* sociale ireconciliabile. Teoriile focalizate pe explicarea și conservarea ordinii sociale sunt considerate teorii conservatoare, iar cele orientate către explicarea genezei și mecanismelor conflictelor sociale sunt considerate teorii ale conflictelor și schimbării. Astfel, pentru E. Durkheim sau pentru funcționalismul lui T. Parsons, esențială este înțelegerea factorilor care generează și mențin ordinea socială. În astfel de teorii, schimbarea socială este considerată mai degrabă ca fiind patologică. Orice fenomen sau fapt social răspunde unei anumite cerințe sau nevoi a sistemului în care se configurează, adică este investit cu o funcție manifestă sau latentă, consideră sociologii funcționaliști de tipul lui Parsons. Disfuncțiile sunt stări patologice care tulbură ordinea socială și trebuie înlăturate. Pentru Durkheim, instituțiile unei societăți, de la cele politice sau economice la cele ce aparțin religiei, educației sau familiei, apar ca rezultat al diviziunii sociale a muncii și trebuie să se afle în armonie, pe baza unui consens valoric, pentru a conserva ordinea socială. Atunci când, în perioada de tranziție de la societatea tradițională, bazată pe o *solidaritate mecanică*, la cea modernă, bazată pe o *solidaritate organică*, consensul valoric este tulburat de multiplicarea referințelor valorice și a regulilor de conduită, apare o stare patologică de *anomie* sau de lipsă a valorilor și a regulilor investite cu autoritate socială. Patologiile sociale se multiplică, relevante, de exemplu, prin creșterea ratei criminalității și a sinuciderilor indivizilor anomici.

Pentru sociologii centrați pe analiza conflictelor sociale, sistemul social este considerat ca eminent conflictual, ca alcătuit din grupuri sociale, de tipul claselor, grupurilor etnice sau politice, care au interese antagonice, sunt inegale economic, social, cultural și politic și se află în tensiune și luptă. Pentru Marx, istoria societăților este de fapt o istorie a conflictelor și luptei dintre clase sociale antagonice. Inegalitățile economice se asociază cu tensiuni sociale și conflicte de clasă care în final duc sau ar trebui să ducă la revolte și revoluții ce pot schimba ordinea și organizarea sistemelor sociale. Cele două categorii de teorii, ale ordinii și conflictului social, se prezintă ca reciproc exclusive. Totuși, nu există societate care să fie exclusiv consensuală sau conflictuală. Consensul și conflictul sunt profund complementare, unul presupunându-l pe celălalt în orice societate. Numai ponderea lor este diferită: unele societăți sunt mai conflictuale sau mai consensuale decât altele.

Sursele concurenței teoriilor sociologice sunt adesea ideologice. O direcție teoretică sau alta se asociază cu opțiuni valorice și politice specifice și cu ideologii alternative. În exemplele precedente, teoriile conservatoare nu numai că explică ordinea socială, dar indică și căi optime de apărare și reproducere a ordinii sociale existente, pe când celelalte sunt teorii care critică un tip de ordine socială, identifică tipuri de conflicte sociale și indică modalități de schimbare a unei ordini existente.

Concurența epistemologică între teorii alternative vizează validitatea, consistența logică și potențialul de dezvoltare a teoriilor sociologice. Această concurență ține, pe de o parte, de reflexivitatea internă a cunoașterii sociologice, adică de capacitatea cercetătorilor de a fi permanent critici în raport cu dezvoltarea teoretică din sociologie

și de a dezvolta noi metodologii, mai productive, de cercetare socială. Pe de altă parte, ea invită la reflecții metateoretice, care, pe cât sunt de *exterioare* teoriei sociologice propriu-zise, pe atât sunt de productive, întrucât invocă criterii logice, metodologice și epistemologice de exigență specifice cunoașterii științifice în general.

Cumulativitatea limitată a cunoașterii teoretice în sociologie

Dezvoltarea teoretică a sociologiei este discretă, intermitentă și mai puțin cumulativă decât în științele naturii. Rațiunile acestei cumulativități limitate sunt evidente. Pe de o parte, cum am văzut, nu există o paradigmă sociologică unică și universală în care să fie integrate noile acumulări și dezvoltări teoretice. Cercetările se derulează pe traiectorii teoretice alternative, adesea concurente, iar comunicarea teoretică se realizează predominant în cadrul unor grupări și rețele specializate. Pe de altă parte, nu există o realitate socială fixă, dată, autosuficientă și precis delimitată de granițe prestabilite; realitatea socială este permanent construită și deconstruită de către actorii sociali. Drept urmare, datele și informațiile empirice oferite, de exemplu, de un sondaj actual de opinie pot fi diferite de cele de ieri sau de mâine, interpretarea lor teoretică fiind influențată de această instabilitate și permanentă construcție a realității investigate.

Dezvoltarea teoretică a sociologiei nu este nici continuă, de-a lungul unei curbe ascendente de tip asimptotic, ce ar reprezenta creșterea nelimitată a cunoașterii, și nici constant cumulativă în sensul că fiecare nouă cercetare adaugă la cunoașterea deja elaborată câte puțin pentru a construi un tot integrat. În termenii unei metafore deja clasice, sociologia nu dispune de acei „uriasi” ai cunoașterii din fizică, să zicem, pe umerii cărora s-ar sui „piticii” descendenți pentru a vedea mai departe, dar nici de o piramidă cognitivă construită de numeroși „pitici”. Implicația acestei metafore nu este, totuși, aceea că în sociologie cercetătorii ar ignora experiențele trecute de teoretizare sau că s-ar supune cu venerație necondiționată față de un mod dominant de cunoaștere și construcție teoretică. Regulile construcției și practiciile teoretice din sociologie sunt comune cu cele ale oricărei științe, excepție fiind doar inexistența unei paradigme unice de referință ca în științele naturii. În plus, cunoașterea teoretică din sociologie este influențată de cultura comunităților naționale investigate și căreia îi aparține cercetătorul și de permanenta construcție a socialului.

Dependența culturală și națională a cercetării sociologice este indusă de ceea ce Ulrich Beck numește *principiul naționalismului metodologic*¹⁰. Conform acestui principiu, societatea analizată de sociolog, încă din epoca de expansiune a modernității, este societatea statului național, astfel că generalizările teoretice din sociologie au o puternică orientare și coloratură națională. Relativismul cultural, consacrat încă din epoca iluministă de scrierile lui Montesquieu, de exemplu, și centrat pe specificitatea ireductibilă a oricărei culturi, s-a asociat cu specificitatea națională a oricărei societăți și a sociologiei care-i corespunde. La limită, rezultatul teoretic a luat forma sociologiilor naționale. Întrucât nu ar exista societăți în general, ci doar societăți

10. Beck, Ulrich, 2004, *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press.

naționale, tot astfel nu ar exista o sociologie generică și transnațională, ci doar sociologii naționale dezvoltate prin aplicarea principiului naționalismului metodologic. În perioada dintre cele două războaie mondiale ale secolului XX, școala sociologică de la București, condusă de Dimitrie Gusti¹¹, a dezvoltat o astfel de sociologie națională în România, centrată pe monografierea localităților rurale tradiționale, adică pe cartografierea culturii și organizării sociale țărănești dintr-o societate dominant rurală și agricolă.

În prezent, însă, ca urmare a valurilor crescânde de globalizare economică, socială, culturală și politică, a migrației transfrontaliere extinse, a integrării regionale în formațiuni suprastatale de genul Uniunii Europene și a limitării tot mai accentuate a suveranității naționale, se pune următoarea întrebare: mai poate principiul naționalismului metodologic să orienteze analiza empirică și construcția teoretică din sociologie? Deznaționalizarea și deteritorializarea societăților și comunităților generează în mod sigur o deznaționalizare a sociologiei. Principiul dominant al cercetării sociologice devine ceea ce U. Beck numește *principiul cosmopolitismului metodologic*, adică acel principiu care îmbină o dialectică a constituirii globale a societății cu localizarea oricărei transformări sociale. Mai mult, deja s-au multiplicat teoriile sociologice despre globalizare și au început să fie publicate manuale de „sociologie globală”¹².

Noțiunile centrale ale sociologiei clasice erau relevante pentru tipuri specifice de analiză sociologică. De exemplu, noțiunea de „comunitate” era relevantă pentru analize focalizate pe nivelul local al vieții sociale, iar cea de „societate” era cvasisinonimă cu statul național. Odată cu afirmarea caracterului global al schimbărilor economice, politice sau culturale, sociologii contemporani se confruntă cu o nouă realitate la care își adaptează ideile și perspectivele teoretice. Schimbările globale solicită o extindere și mai ales o reîncadrare globală a teoriilor anterior centrate pe comunități și state naționale. Interdependențele crescânde dintre local, național și global devin nucleul central de referință al teoriilor sociologice, astfel că sociologia mai poate fi națională în măsura în care este globală. Cumulativitatea cunoașterii teoretice în sociologie, limitată cum este, depășește acum granițele producției naționale pentru a se înscrie în orizonturi globale. Să luăm ca exemplu migrația. Peste două milioane de români lucrează în prezent în străinătate. Orice cetățean român, în numele libertății de mișcare garantate de legislația Uniunii Europene, poate învăța și lucra într-o altă națiune membră a UE. Într-un astfel de context, orice analiză a societății românești contemporane este națională în măsura în care este regională (adică europeană) și globală.

Henri H. Stahl (1901-1991)

Sociolog român, reprezentant al Școlii Sociologice de la București și unul dintre cei mai de seamă colaboratori ai lui Dimitrie Gusti (fondatorul Școlii). Lucrările sale au adus o contribuție majoră la cunoașterea sociologică a satului românesc,

11. Gusti, Dimitrie, 1968-1977, *Opere*, 6 vol., București: Editura Academiei RSR; Stahl, H.H., 1981, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București: Editura Minerva.

12. Cohen, Robin și Kennedy, Paul, 2007, *Global Sociology*, New York: Palgrave Macmillan.

prin preluarea și dezvoltarea metodei monografice gustiene, și la întemeierea studiilor românești de istorie socială. În perioada de apogeu a activităților monografice din cadrul Școlii Sociologice de la București, când accentul era pus pe cartografierea tuturor satelor românești, a pledat pentru focalizarea analizelor asupra identificării problemelor stringente ale satelor românești ale vremii. Centrală în studiile sale de sociologie rurală a fost analiza tipurilor de proprietate în satele românești. Între 1948 și 1966, când catedra de sociologie a Universității din București își încetase funcționarea după desființare, Henri H. Stahl a fundamentat sistemul postbelic de asistență socială. Și-a reluat activitatea în învățământ abia în 1966, contribuind la formarea unei noi generații de sociologi, care este activă și astăzi.

Lucrări:

- *Tehnica monografiei sociologice* (1934)
- *Nerej, un village d'une région archaïque*, 3 vol. (1939)
- *Sociologia satului devălmaș românesc* (1946)
- *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol. (1950-1965)

Paradigma: sociologie istorică.

Dialectica relației dintre individ și structură

Problema centrală a oricărei teorii sociologice este de a elabora explicații și predicții privitoare la funcționarea unui sistem social, adică a fenomenelor sociale care se constituie în cadrul unei totalități sau a unei structuri situate în timp istoric și spațiu geografic și care este mai mult decât suma elementelor individuale care o compun. Totuși, cunoașterea comună, care este una din sursele empirice principale ale cunoașterii teoretice în sociologie, este eminentamente individuală. Mai mult, individul este agentul inițiator și receptor al oricărei acțiuni de pe scena vieții sociale, iar agregarea și orientarea prin relații a acțiunilor *individuale* constituie moduri de inițiere și consacrare a acțiunilor *sociale*. Problema sociologică de interes se referă la modul în care se realizează armonizarea referințelor microsociale, adică individuale și în mare parte subiective, cu cele macrosociale, adică structurale, transindividuale și obiective.

Orice acțiune socială presupune existența unei structuri de configurare. Dar *structura socială*, care statuează cadrul și regularitățile comportamentului uman, nu există decât în măsura în care sunt inițiate și se manifestă *acțiuni individuale și sociale*. Între *structura socială*, care oferă cadrul constitutiv și mediul de configurare a fenomenelor sociale, și *acțiunile sociale* consacrate de agenția umană (*agency*, în engleză) în și prin care se manifestă și se agregă acțiunile individuale ale actorilor individuali, se instituie o dialectică a reciprocității pe care A. Giddens o numește „dualitatea structurii”¹³.

13. Giddens, Anthony, 1984, *The Constitution of Society*, Cambridge: Polity Press.

Pentru concretizare, să considerăm două exemple. În studiile ce privesc dinamica interacțiunilor sociale, mai ales în ceea ce E. Goffman a numit „sociologia interacțiunilor”¹⁴, s-a demonstrat că agenții individuali inițiază și practică acțiuni pe scena socială în condițiile în care dispun de o cunoaștere comună a convențiilor, ritualurilor, regulilor sau a modelelor de comportare ce se aplică în situații sociale date. A traversa o stradă într-un oraș aglomerat sau a te adresa unei persoane necunoscute într-o situație dată sunt acțiuni individuale ce presupun respectarea unor reguli prestabilite, ce se presupun a fi cunoscute sau cognoscibile. Aceste reguli, convenții etc. oferă cadrul *structural* al acțiunilor cotidiene. Mai departe, prin activarea cunoașterii de care dispunem despre aplicarea regulilor și prin conformarea acțiunilor individuale față de cadrul structural al acțiunilor posibile, contribuim la menținerea sau, în unele cazuri, la inovarea unor componente ale structurii. *Structura există numai întrucât acțiunile individuale sunt inițiate și practicate în cadrul ei*. Un alt exemplu este oferit de comunicarea intermediată de limbajul natural. Vorbirea, ca acțiune sau set de acțiuni de comunicare, este posibilă atâta vreme cât limba ca structură este disponibilă și încadrată de reguli privind utilizarea sa. Nu ne putem face înțeles de către un interlocutor decât dacă, în utilizarea limbajului, respectăm regulile structurale constitutive ale limbajului. Totodată, structura lingvistică respectivă există și se perpetuează numai în măsura în care este utilizată în vorbire sau comunicare. Din nou, constatăm că structura (limbajul) și agenția de activare a structurii (vorbirea individuală și în dialog) sunt două fețe ale aceleiași monede.

În aproape orice proiect de cercetare socială, metodele și tehnicile de culegere a datelor empirice iau indivizii singulari drept unități primare ale investigării, ale chestionării sau observării. Problema este aceea a utilizării datelor empirice generate individual pentru a formula propoziții teoretice despre funcționarea unei structuri sociale. Mai mult, datele empirice se referă la situații obiective de viață, dar și la trăiri subiective, la opinii, credințe, atitudini sau cunoștințe individuale. Relația dintre individ și structură sau relația dintre universul obiectiv al vieții și cel subiectiv al trăirii conferă caracteristici specifice teoriilor și metodologiilor sociologice.

Analiza sociologică poate fi focalizată pe funcționarea structurii sistemelor sociale, dar fără a neglija explicarea comportamentelor individuale. De fapt, evantaiul cercetărilor sociale despre comportamentul individual este foarte cuprinzător. Comportamentul electoral, stilurile de viață și de consum, distribuția atitudinilor, opiniilor sau valorilor într-o colectivitate, orientările și opțiunile educaționale și ocupaționale, migrația intra- sau transfrontalieră sunt doar câteva exemple. Cercetătorul este interesat să identifice distribuții ale indivizilor dintr-o comunitate pe mai multe categorii mutual exclusive și să specifice factorii individuali și factorii care țin de mediul social care generează distribuțiile respective. De exemplu, pentru a analiza comportamentul de vot al indivizilor dintr-o comunitate se selectează un eșantion de indivizi care diferă în privința comportamentului investigat și în cea a caracteristicilor care ar fi surse potențiale de explicare a variațiilor comportamentului de vot. Culegerea datelor este urmată de analize de statistică descriptivă (proporții sau procente) sau multivariată (corelații, regresii etc.) pentru a specifica distribuții sau variații în funcție de o

14. Goffman, Erving, 1974, *Frame Analysis*, New York: Harper and Row.

caracteristică sau alta, dar și pentru a identifica factori care explică variațiile respective. Analiza poate continua chiar și la nivel strict individual, prin investigații empatice sau chiar introspectice, pentru a identifica factori ce țin de subiectivitatea individuală care generează un comportament de vot sau altul. Totuși, mai există și un alt interes al analizei sociologice, care este centrat pe explicarea funcționării structurii sistemelor sociale pe baza agregării sau integrării datelor despre indivizii care îl animă. Sociologic vorbind, nu este suficient să identificăm o distribuție a opțiunilor de vot fără a specifica motivele și/sau factorii generatori, individuali și sociali (structurali). Dacă nivelul sistemic de referință este *macrosocial*, cel individual este *microsocial*. A rămâne cantonat doar la nivelul microsocial și a accentua numai trăirile subiective ale actorului individual coincide cu o orientare eminentemente psihologică sau subiectivă a cercetării. Sociologia este, însă, interesată de realizarea dialecticii relaționale dintre nivelul microsocial și cel macrosocial, respectiv să asigure tranziția de la nivelul micro de referință la nivelul macro și/sau invers.

Cum se poate realiza o astfel de armonizare? Pentru ilustrare, să considerăm un exemplu referitor la rolul frustrărilor individuale în generarea de schimbări sociale prin agregarea acțiunilor individuale, de exemplu pe calea revoltei de un gen sau altul, inclusiv a revoluției. Termenul de frustrare este central în psihologie și psihopatologie. Focalizată cum este pe funcționarea comunităților și societăților, sociologia nu se limitează la analiza individualistă a frustrărilor, ci explorează modul în care agregarea frustrărilor individuale acționează ca o sursă a schimbărilor sociale și modul în care, la rândul lor, anumite structuri sociale devin generatoare de frustrări individuale și de alte consecințe sociale. Precursorul teoriei schimbărilor sociale generate de creșterea frustrărilor individuale este E. Durkheim cu explicația sa privind sinuciderea¹⁵. Un tip de sinucidere, distins de Durkheim, este sinuciderea anomică. Starea de anomie în societate este una de discreditare sau chiar de lipsă a normelor sociale (gr. *a-nomos* = fără regulă/normă sau fără lege). Atunci când normele care reglementau tradițional viața indivizilor au ajuns să fie discreditate, adică lipsite de autoritate și încredere, iar alte norme noi nu au fost instituite, așteptările individuale pot deveni nelimitate. O astfel de stare *socială*, fără-de-lege sau anomică, cum o numește Durkheim, se asociază cu o stare de dezorientare și apoi de disperare *individuală*, care poate duce la sinucidere. În felul acesta, Durkheim caracterizează sistemele sociale, respectiv societățile sau comunitățile în tranziție, ca anomice (nivel macrosocial) și explică de ce crește rata sinuciderilor, adică a unor acte individuale (nivel microsocial), în societățile anomice.

În teoriile mai recente privind schimbările sociale generate de frustrări se iau ca referințe trăirile subiective ale actorilor sociali și sunt confruntate cu condițiile obiective ale vieții. Să vedem cum. S-a constatat prin observații curente, dar și prin cercetare, că adesea se întâmplă ca, dintr-o perspectivă subiectivă și individuală, condițiile obiective de viață să apară ca înrăutățite, pe când dintr-o perspectivă a evaluării obiective ele sa apară și într-adevăr să fie îmbunătățite. Astfel, se poate întâmpla ca salariile și puterea de cumpărare a indivizilor să fi crescut într-o perioadă în mod substanțial. Totuși, cu cât salariile și puterea de cumpărare au crescut, cu atât

15. Durkheim, Emile, [1897] 1951, *Suicide*, New York și Glencoe: FreePress.

nemulțumirile indivizilor sunt mai intense. Conform acestei teorii a frustrărilor, schimbările sociale nu s-ar produce atunci când condițiile obiective ale vieții sunt mai rele, ci atunci când ele sunt mai bune. Adică, atunci când există un ritm alert de schimbare în bine a condițiilor obiective de viață, nivelul și numărul așteptărilor individuale cresc și ele, întrucât indivizii se așteaptă să o ducă și mai bine. Nivelul și numărul așteptărilor cresc mai repede decât ritmul de îmbunătățire a condițiilor obiective de viață. Drept urmare, între așteptările individuale și realitatea efectivă a vieții apare un decalaj. Acest decalaj este trăit individual sub forma frustrărilor, adică a stărilor subiective cu intensități tot mai mari de insatisfacție. Pentru a înlătura stările de insatisfacție, indivizii inițiază acțiuni de schimbare socială, inclusiv prin revolte. Astfel, C. Brinton¹⁶, pe baza analizei revoluțiilor engleze (secolul al XVII-lea), americane (secolul al XVIII-lea), franceze (secolul al XVIII-lea) și rusești (secolele XIX-XX) din perspectiva acestei teorii a frustrărilor, formulează concluzia generală că „cele mai intense trăiri apar la cei care găsesc că există un decalaj intolerabil între ceea ce au ajuns să-și dorească și ceea ce efectiv obțin”¹⁷.

Enunțurile-cheie ale acestui gen de teorie sunt următoarele :

- îmbunătățirea rapidă a condițiilor obiective de viață generează un decalaj între așteptările individuale și realitatea satisfacerii acestora ;
- cu cât decalajul este mai proeminent cu atât generează o stare mai intensă de frustrare ;
- cu cât frustrarea individuală este mai intensă și mai generalizată cu atât agresivitatea individuală crește și propensiunea spre acțiuni compensatorii de schimbare este mai mare ;
- acțiunile individuale de schimbare se agregă în acțiuni sociale, de exemplu sub forma grevelor, demonstrațiilor în stradă și chiar a revoltelor în masă sau a revoluțiilor, și până la urma generează schimbări în sensul dorit.

Aceste enunțuri au referințe diferite, dar corelate : frustrările sunt subiective și individuale ; revolta (greva, demonstrația în stradă sau alte acțiuni revendicative care pot lua forme de masă) este un fenomen social, rezultat din combinarea acțiunilor individuale, care subiectiv iau forma frustrărilor și obiectiv se manifestă prin comportamente agresive care solicită și ajung la asocieri. Problema teoretică și metodologică a acestei distribuții este cea a trecerii de la nivelul acțiunilor individuale la cel al agregării acestora în acțiuni sociale. Această problemă, care vizează relația dintre individ și structură, mai este considerată și ca referindu-se la relația dintre *microsocial* și *macrosocial* sau dintre *subiectiv* și *obiectiv* în teoria și metodologia sociologică. Soluțiile care s-au dat până în prezent acestei probleme sunt diferite.

O primă soluție dă preeminență universului subiectiv și *microsocial*. Pentru sociologia interacționistă sau fenomenologică, de la H. Blumer¹⁸, E. Goffman¹⁹ sau

16. Brinton, C., 1965, *The Anatomy of Revolution*, ediția a II-a, New York : Vintage Books, p. 250.

17. *Ibidem*.

18. Blumer, Herbert, 1969, *Symbolic Interaction : Perspective and Method*, New Jersey : Prentice Hall, Englewood Cliffs.

19. Goffman, Erving, 1961, *Encounters : Two Studies in the Sociology of Interaction*, Indianapolis : Bobbs-Merrill.

M. Hechter²⁰ la P. Berger și T. Luckmann²¹, se consideră fie că structura socială sau alte referințe de tip macrosocial sunt simple reificări sau postulări abstracte, care nu au nimic de-a face cu procesele de interacțiune directă dintre indivizi în viața lor de zi cu zi, fie că macrostructurile nu sunt decât produse ale microproceselor subiective de interacționare și ca atare analiza sociologică nu poate începe decât odată cu investigarea interacțiunilor cotidiene.

O altă soluție este exact opusul precedentei : orice microinteracțiune se produce în structuri sociale mai cuprinzătoare, iar dinamica interacțiunii directe, de tipul față-în-față, poate fi înțeleasă numai prin investigarea forțelor constrângătoare, de natură structurală, ale oricărei acțiuni individuale și ale oricărei interacțiuni dintre indivizi. Mai mult, dincolo de analiza mecanismelor psihologice ale interacțiunilor, ceea ce este într-adevăr de interes sociologic se referă la densitatea și numărul interacțiunilor, iar acestea sunt determinate de parametri structurali care influențează oportunitățile individuale ale acțiunii și interacțiunii. Ca atare, importantă este analiza dinamicii specifice, macrosociale, a acestor parametri structurali, dinamica ireductibilă și inexplicabilă prin invocarea unor microprocesse acționale și interacționale.

O soluție cu tradiție istorică și importante rezultate analitice adoptă perspectiva progresiei conceptuale dinspre nivelul micro- spre cel macrosocial : mai întâi sunt analizate proprietățile acțiunilor individuale și ale interacțiunilor și, pe această bază, sunt formulate conceptualizări ale macrofenomenelor sociale. Astfel, Max Weber²² analizează acțiuni, apoi relații sociale și asociații și apoi diverse ordini sociale, de exemplu capitaliste, investite cu legitimitate ; T. Parsons²³ analizează acțiuni, apoi interacțiuni din cadrul seturilor de status-roluri și abia apoi sistemul social. Presupoziția acestor abordări este că prin adăugarea progresivă a unor noi concepte, care iau ca bază pe cele care vizează universul *microsocial*, dar totodată se referă la fenomene sociale din ce în ce mai cuprinzătoare, construcția teoretică progresează dinspre nivelul micro spre nivelul macro odată cu conservarea relevanței *microsociale* a enunțurilor care vizează universul macrosocial. În teorii sociologice mai recente²⁴ se dezvoltă acest gen de abordare, în mare parte consacrată relației dintre structura obiectiv constituită și agenția umană activ manifestată. Pentru Giddens sau Archer, structura este reprezentată de „reguli și resurse” utilizate de agenți în practica vieții sociale ; pentru Bourdieu, prin utilizarea conceptului de *habitus*, se demonstrează cum modurile individuale de clasificare, apreciere, evaluare, percepere sau comportare sunt conectate cu pozițiile individuale din structurile sociale, mai ales din structura de clasă ; pentru Alexander, universul social este multidimensional și constă în combinații

20. Hechter, M. (coord.), 1983, *The Micro Foundation of Macrosociology*, Philadelphia : Temple University Press.

21. Berger, P. și Luckman, T., 1967, *The Social Construction of Reality*, New York și Garden City : Anchor.

22. Weber, 1968, *op.cit.*

23. Parsons, 1951, *op.cit.*

24. Giddens, 1984, *op.cit.* ; Bourdieu, P., 1984, *Distinction : A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge : Harvard University Press ; Archer, M.S., 1984, *Culture and Agency : The place of Culture in Social Theory*, Cambridge : Cambridge University Press ; Alexander, J., 1982, *Theoretical Logic in Sociology*, vol. I, Berkeley : University of California Press.

între acțiune (*agency*) și ordine (structură), prima fiind rațională sau nonrațională, iar a doua relevând fie posibilități de integrare, fie de tip conflictual.

O soluție care se detașează, în multe privințe, de toate cele menționate mai sus este cea propusă de Jonathan H. Turner²⁵. Două premise sunt admise ca esențiale:

- dihotomiile clasice, de tipul structură/agenție, subiectiv/obiectiv, acțiune/ordine, macro/micro sau rațional/nonrațional, sunt induse de tradiții filozofice oarecum caduce;
- realitatea socială există la mai multe niveluri și fiecare nivel trebuie să dispună de o teoretizare adecvată și de o metodologie specifică de cercetare. De exemplu, termenii macro/micro nu corespund unor distincții analitice, ci unora ontologice referitoare la modul în care realitatea se relevă, mai ales dacă între cele două niveluri se include și nivelul mediu, de tip meso.

Realitatea socială ar fi dirijată de *forțe* care operează la nivel macro, meso sau micro. Aceste forțe mai întâi generează și apoi operează în cadrul unor structuri specifice. La nivel macro, structurile generate de forțele care îi sunt specifice (*i.e.*: populația, producția, reproducerea, distribuția și puterea) sunt sistemele instituționale (economice, politice, de rudenie, religioase, juridice etc.). La nivel meso, forțele (*i.e.*: segmentare, diferențiere, integrare) generează structuri care iau forma unor unități corporatiste (adică structuri de tipul grupurilor, comunităților, birocrăției etc.) care urmăresc realizarea unor scopuri, dar și a unor unități categoriale de populații (diferențiate pe etnii, vârste, genuri, clase sociale etc.). La nivel micro, realitatea socială este dirijată de forțe care iau forma emoțiilor, nevoilor de tranzacționare, simbolurilor, rolurilor sau statuturilor și care generează și susțin interacțiuni directe sau indirecte în spațiul public. După Turner, „unitățile structurale și forțele care conduc formarea și operarea lor constituie universul social; iar scopul teoriei sociologice este de a dezvolta principii privind dinamica fiecărei forțe și relațiile dintre forțe”²⁶. Din păcate, soluția propusă de J.H. Turner este simplu declarativă și programatică, fără a fi fost demonstrată în proiecte efective de cercetare.

Polarități teoretice și metodologice

Soluțiile alternative menționate ilustrează atât continuitatea dezvoltării teoretice și metodologice a sociologiei, cât și existența unor controverse mai vechi sau mai noi. Cert este că, în ciuda acumulărilor teoretice și metodologice, fie în cadrul unei orientări dominante, fie în cealaltă, sociologia actuală continuă să se prezinte sub forma unei diversități de teorii și metodologii sociologice. Drept urmare, un sociolog contemporan se confruntă nu doar cu un corpus de cunoaștere în dezvoltare, ci și cu importante controverse, chiar cu polarități care deschid oportunități pentru cercetarea

și construcția teoretică. Unele controverse au mai ales conotații metodologice, referindu-se la modul de realizare a cercetării sociologice. Altele se referă la modul de constituire și funcționare a societăților contemporane, fiind de tip predominant teoretic. Unele sunt deja clasice, altele au apărut recent. Unele le-am menționat deja mai sus, altele merită să fie considerate mai departe cu noi detalii. Totuși, așa cum vom vedea mai jos, aceste polarități sunt adesea convertite în complementarități ale abordărilor sau analizelor sociologice.

Din mulțimea controverselor, polarităților sau dilemelor, vom considera în continuare doar patru, întrucât implicațiile lor asupra dezvoltării sociologiei sunt cele mai cuprinzătoare și influente, inclusiv de tip politic și ideologic, pe care le au asupra construcției și dezvoltării sociale sunt importante:

Polarități metodologice privind cercetarea sociologică:

- individualism *versus* holism metodologic;
- analiză cantitativă *versus* analiză calitativă;

Polarități teoretice privind constituirea și dezvoltarea socială:

- a) globalizare *versus* localizare;
- b) modernitate *versus* postmodernitate.

Primele două polarități sunt eminent metodologice, întrucât se referă la modul în care sunt orientate și aplicate cercetările teoretice sau investigațiile empirice, adică prelucrările de date sau informații și construcțiile teoretice; următoarele două polarități sunt predominant teoretice și disting teoriile sociologice în funcție de modul lor de raportare la constituirea și dezvoltarea societăților. Să considerăm în mai multe detalii fiecare dintre polaritățile menționate.

1. Holism *versus* individualism metodologic. În acest caz opțiunea primordială a cercetării sociologice ar fi pentru: a) o *sociologie a acțiunilor și interacțiunilor sociale* care s-ar orienta mai ales către indivizii creatori și responsabili de acțiunile și interacțiunile lor sociale; b) o *sociologie a sistemelor și structurilor sociale*, întrucât se orientează mai ales către sistemele sociale cu structuri care ar transcende intențiile, opțiunile sau voințele individuale și ar genera forțe care configurează și direcționează o dinamică socială transindividuală. Această controversă este în mare parte, cum spuneam, de tip metodologic. Totuși, dincolo de implicațiile metodologice, ea este asociată și cu o anumită concepție despre actorul individual al vieții sociale și despre constituirea societății.

În prima variantă a holismului metodologic, accentul este pus pe identificarea acelor *forțe sociale* care ar scăpa controlului individual și care ar acționa cu necesitate, în mod independent de voințele individuale și în conformitate cu cerințele unor legi „naturale”. K. Marx, de exemplu, consideră că menirea științei sociale este de a identifica și formula legi ale dezvoltării sociale, de a specifica acele legități naturale care stabilesc cadrul constitutiv și evolutiv al societăților în istoria dezvoltării lor. Evoluția societăților ar fi dirijată, de exemplu, de legea concordanței dintre nivelul de dezvoltare a forțelor de producție (adică a uneltelor și tehnologiilor utilizate) și caracterul relațiilor de producție (adică al formelor de proprietate și de distribuție

25. Turner, J.H. (coord.), 2002, *Handbook of Sociological Theory*, New York: Plenum Press.

26. Turner, J.H., 2005, A New Approach for Theoretically Integrating Micro and Macro Analysis, în C. Calhoun, C. Rojek și B. Turner (coord.), *The SAGE Handbook of Sociology*, Londra: SAGE, p. 410.

socială). În condițiile în care între forțele și relațiile de producție ar apărea contradicții, schimbarea socială ar fi legic necesară, trecerea la un nou mod de producție s-ar impune cu forța unei necesități naturale. E. Durkheim consideră și el că sociologia studiază faptele sociale, adică modurile de acțiune, de gândire și simțire ce se constituie într-o realitate specifică, exterioară, obiectivă și independentă de actorii individuali. Dincolo de interesele și acțiunile individuale, consideră Durkheim, există o realitate distinctă și exterioară acestora, realitatea faptelor sociale, care este pe cât de naturală, pe atât de constrângătoare. Indivizii cred că trăiesc și se manifestă în viața socială în mod liber, în conformitate cu propriile opțiuni, dar în mod real nu fac altceva decât să urmeze în mod constrângător căile de acțiune instituite de faptele sociale. Dacă nu se supun cerințelor faptelor sociale, indivizii sunt condamnați (atunci când comit o crimă) sau izolați social (când practică o conduită respinsă), iar dacă răspund cerințelor faptelor sociale sunt recompensați. Faptele sociale ca atare sunt invizibile și intangibile, dar se relevă fie prin efectele pe care le generează, fie prin diverse forme expresive de tipul textelor religioase, legilor juridice sau morale etc. În afara sociologiei clasice a lui Marx sau Durkheim, aplicații ale holismului metodologic întâlnim și în teoriile sociologice bazate pe analiza sistemică, structurală sau funcțională²⁷.

În abordările sociologice care urmează implicațiile holismului metodologic:

- *realitatea socială* investigată este reprezentată de sisteme și/sau structuri care, chiar dacă includ indivizi, dispun de moduri specifice și ireductibile de constituire și funcționare, astfel că până la urmă nu este de interes sociologic modul de comportare al indivizilor umani concreți;
- *cunoașterea teoretică* prezintă „forțe” istorice transindividuale care acționează cu necesitatea conformă legilor sociale, considerate asemenea legilor naturale;
- *metodologia de producere a cunoașterii sociologice* este similară cu cea din științele naturii, punându-se accentul pe analizele orientate cantitativist, adică bazate mai ales pe analize statistice și matematice.

Individualismul metodologic optează pentru abordări sociologice opuse holismului metodologic. Acest principiu a fost inițiat în sociologie de Max Weber și apoi a fost practicat în orientările sociologice interpretative de tipul interacționismului simbolic, fenomenologiei sociologice, etnometodologiei sau instituționalismului. Obiectul de studiu al sociologiei este reprezentat, conform acestui principiu, de acțiunile actorilor umani individuali și de interacțiunile acestora în situații concrete de viață. O acțiune este de fapt un comportament sau o atitudine individuală saturată de semnificații diverse pe care un actor intenționează sau nu să le etaleze în raporturile cu ceilalți. Acțiunile individuale se manifestă în situații specifice, care sunt circumscrise de timpul și spațiul social, acestea putând fi reale sau virtuale. Cel mai adesea, acțiunile inițiate de un individ sunt întâmpinate de alte acțiuni individuale și urmează reguli sau norme sociale prestabilite, rezultând astfel interacțiuni socializate sau acțiuni sociale. De exemplu, când salutăm pe cineva urmăm o regulă prestabilită și, prin conduita etalată, transmitem

27. În continuare, vor fi reluate considerații și analize prezentate mai pe larg în: Vlăsceanu, Lazăr, 1982, *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

anumite semnificații: respect sau prietenie, apropiere sau distanțare, ironie sau umor etc. Ca răspuns la salutul personal, putem primi mesaje convergente sau divergente, care provoacă imaginația noastră interpretativă și generează un anumit mod de acțiune imediată sau amânată. Dacă un prieten ne salută cu răceală, de îndată ne întrebăm ce s-a întâmplat și tindem să inițiem, imediat sau mai târziu, o acțiune de prospectare a rațiunilor generatoare. În anumite contexte sociale, de exemplu la imbarcarea într-un avion sau la intrarea într-un magazin, salutul gazdei este atent regizat pentru a face mai mult sau, rareori, mai puțin binevenită intrarea individuală pe scena contextului de întâlnire. Din rațiuni de marketing cu implicații comerciale, gazda este formată profesional în așa fel încât să investească un „travaliu emoțional” și un efort de controlare a expresivității corpului, vocii, zâmbetului etc. Într-o economie a serviciilor multiplicată, o astfel de conduită se derulează după reguli prestabilite ale etalării anumitor semnificații care corespund nevoilor de atragere a clienților și de creștere a profiturilor. Nu contează dacă zâmbetul și bucuria întâmpinării sunt doar etalate și nu se asociază cu o reală plăcere, întrucât situația socială a interacțiunii este astfel regizată în organizațiile ofertante de servicii pentru clienți. Relația socială dintre client și ofertantul de servicii este regizată în forma unor reguli și a unor acțiuni individuale și interacțiuni sociale care corespund noilor forme de travaliu emoțional și de expresivitate simbolică a corpului, acestea, la rândul lor, aflându-se în corespondență cu funcționarea unui tip nou de economie a serviciilor.

Ca atare, individualismul metodologic este un principiu al cercetării sociale care stipulează că faptele, fenomenele, procesele sociale trebuie să fie explicate în termenii informațiilor sau datelor despre persoanele umane individuale în acțiunile lor concrete de viață și având în vedere semnificațiile asociate acestor acțiuni și interacțiuni. Indivizii sau actorii individuali implicați în situații interacționale sunt „atomii” logici ai analizei sociologice, referințele prime și ultime ale oricărei cercetări sociale. Sociologul nu analizează „agregate” sociale, totalități postulate care sunt insuficient de limitate în timpul și spațiul social.

Presupozițiile cercetărilor orientate de principiul individualismului metodologic ar fi, deci, următoarele:

- a) *constituenții primari ai lumii sociale sunt persoanele individuale;*
- b) *indivizii umani se manifestă prin acțiuni și interacțiuni sociale;*
- c) *acțiunile sunt purtătoare de semnificații iar în interacțiuni au loc negocieri între indivizi privind schimburile de semnificații pentru a ajunge la aplicarea, statuarea și urmarea unor reguli sau norme;*
- d) *acțiunile individuale sunt mai mult sau mai puțin conforme cu dispozițiile, motivele, așteptările, anticipările și înțelegerea particulară a situațiilor sociale;*
- e) *fenomenele sociale transindividuale, organizarea instituțională a societății nu pot fi explicate decât după ce am ajuns la o înțelegere, descriere, explicare a fenomenelor sociale generate individual.*

Acest principiu al individualismului metodologic se referă atât la tipurile de date cu care operează sociologia, cât și la formele pe care trebuie să le ia explicațiile teoretice, considerând că acestea sunt semnificative în măsura în care sunt formulate în termenii specifici faptelor despre indivizii umani singulari. Implicația ar fi că nu

există societate în general, ci numai societăți sau comunități pe care indivizii le **construiesc** în permanență prin acțiunile și interacțiunile lor și prin semnificațiile pe care le vehiculează, le negociază sau le consacră. Această „sociologie a interacțiunilor”, cum o numește E. Goffman, este astfel o sociologie constructivistă, adică o sociologie care își propune să reconstituie viața socială pe baza semnificațiilor investite de actorii sociali în acțiunile lor de viață.

Tendința de a opune individualismul și holismul metodologic străbate istoria cercetărilor sociologice și se manifestă activ și astăzi. Primul principiu a fost aplicat pentru desfășurarea și realizarea de cercetări la nivel *microsocial*, iar celălalt pentru orientarea cercetărilor de la nivel *macrosocial*. Totuși, încercările de divizare a cercetărilor și metodologiilor în micro- sau macroanalitice, respectiv, individualiste sau holiste, au avut consecințe nu numai în sensul opunerii lor, dar și în diminuarea dezvoltării de ansamblu a sociologiei ca știință și a metodologiei sociologice. În locul opoziției dintre individualism și holism, s-a dovedit mult mai productivă teoretic alternativa complementarității. În investigația sociologică, în teoria și metodologia sa, ar urma să dispunem în aceeași măsură de referințe la dimensiunile întregului social și la inițiativa, angajarea sau participarea individului singular în acțiunile, interacțiunile și interdependențele sociale. Globalismul sintetic și atomismul analitic sau individualismul și holismul metodologic nu se pot considera ca polarități sau orientări divergente, ci mai degrabă ca elemente ale aceluiași continuum în analiza sociologică.

2. Analiza cantitativă versus analiza calitativă este o altă polaritate metodologică invocată adesea în metodologia cercetării sociologice. O primă opțiune ar fi pentru acel tip de cercetare socială care se dezvoltă în mod similar științelor naturii, fiind preocupată de identificarea și analiza statistică și matematică a dimensiunilor cantitative ale fenomenelor sociale. Opțiunea opusă este pentru acel tip de cercetare care este calitativă și numai parțial convergentă cu cea din științele naturii, fiind mai ales preocupată de captarea mesajelor cognitive și subiective specifice ale realității sociale și umane, de construcția umană a realității sociale.

Astfel de opțiuni se manifestă, în mare parte, la nivelul tipurilor de date empirice cu care ar trebui să opereze sociologul pentru a da seama în termeni teoretici de modul de constituire a lumii vieții sociale. De tipurile de date empirice utilizate depinde, însă, și modul de construcție a teoriei sociologice. Ca atare, opțiunile iau următoarele forme alternative: să se utilizeze metode cantitative sau calitative? Să pozitivăm datele empirice, adică să le exprimăm în forme cantitative prin procedee adecvate de măsurare, sau să culegem informații despre cunoașterea comună a actorilor sociali pe care să le prezentăm în expresivitatea lor lingvistică primară, pentru a ajunge la interpretări adecvate ale acțiunilor și interacțiunilor umane? Să aplicăm modele logico-matematice și statistice pentru structurarea sau integrarea explicativă a datelor empirice sau să descriem cunoașterea socială comună introducând treptat concepte mai generale, dar oricum direct accesibile actorilor sociali reali? Răspunsurile la astfel de întrebări au o dublă incidență metodologică. Pe de o parte, vizează modul de elaborare a metodelor de investigare sociologică empirică: să fie acestea de tip cantitativ sau calitativ? Pe de altă parte, ridică probleme privind elaborarea explicațiilor teoretice: să fie acestea similare celor din științele naturii sau să ia forma unei sociologii interpretative sau constructiviste?

O primă alternativă a opțiunilor constă în pozitivarea datelor empirice, adică în exprimarea lor în forme cantitative. Modelul de referință al acestor opțiuni este cercetarea din științele naturii. Cele mai uzitate procedee metodologice de pozitivare a datelor empirice ar fi următoarele:

- *măsurarea*, adică stabilirea de corespondențe între proprietățile fenomenelor sau evenimentelor sociale și o scală numerică;
- *operaționalizarea*, prin care conceptele generale definite teoretic sunt concretizate în variabile sau indicatori, astfel încât să se înregistreze variabilitatea proprietăților specifice segmentului din realitatea socială definită conceptual;
- procedeele de măsurare sunt asociate cu rezultatele operaționalizării, pentru a se ajunge la o aproximare cantitativă a *variabilității indicatorilor*;
- pentru culegerea datelor empirice s-au dezvoltat instrumente metodice corespunzătoare, luând forma predominantă a *chestionarelor* și *interviurilor structurate*;
- în vederea aproximării sintetice a variabilității indicatorilor în diferite contexte sociale se utilizează *tehnici statistice* de prelucrare a datelor empirice care au o formă cantitativă sau cvasicantitativă. Datorită coeficienților statistici și procedeele statistice de agregare a datelor (analiză de corelații, factorială, de discriminanță, grupare etc.) ar fi posibil să eliminăm decalajul dintre semnificația teoretică a conceptelor și variabilitatea incidentelor lor empirice;
- cercetătorul postulează de la început teoria de referință, construiește instrumentele de culegere a datelor, iar după prelucrarea statistică a datelor procedează la interpretarea lor, adică testează ipotezele și detaliază implicațiile lor teoretice. Întreaga cercetare este orientată epistemologic de o concepție verificacionistă asupra cunoașterii teoretice și empirice. Pentru creșterea preciziei și eleganței teoretice se consideră că este preferabilă formalizarea teoriei sociologice sau construcția de modele matematice ale fenomenelor sociale.

Dintr-o astfel de perspectivă, sociologul nu se interesează de fiecare actor social în parte. Atenția sa este orientată către un *ansamblu* de indivizi, grupuri, organizații sau oricare alte unități sociale. Scopul urmărit este acela de a obține informații comparabile între ele și reductibile la coeficienți sintetici a căror menire este de a ilustra „tendențele centrale” dintr-un sistem și nu reactivitatea individuală a fiecărui subiect. Presupoziția fundamentală a proiectării unei astfel de cercetări este că elementele investigate sunt *comparabile* între ele în funcție de variabilele sau indicatorii propuși. Un astfel de demers este tipic pentru orice anchetă prin chestionar – metodă esențială a strategiei de cercetare orientată către pozitivarea datelor empirice.

Strategiile de cercetare cantitativă sunt confruntate cu limite inerente. Atunci când își iau ca termeni de referință actorii sociali individuali, cercetătorii procedează prin abstracție, adică impersonalizează indivizii și propun indici sintetici de natură statistică mențiți să caracterizeze contextele sau mediile sociale fără a se fi analizat relațiile dintre individ și mediul său social; atunci când își propun să caracterizeze mediile sau contextele sociale relaționale, nu se mai referă la agenții sociali implicați, adică prezintă structuri fără subiecți sociali sau cu subiecți care doar se conformează mecanismelor de funcționare a structurilor. Datele cantitative produse nu ar fi o ilustrare sau o reflectare a „adevăratelor” valori ale fenomenelor sociale, ci efecte

firești ale măsurării lor. Instrumentele de măsurare se autoilustrează, adică produc date incluse deja în construcția lor în mod implicit. Respondentul la un chestionar, de exemplu, nu face altceva decât să ofere datele care i se propun prin instrumentul de măsurare, fără ca acesta să aibă o legătură strânsă cu universul său real, cu schimburile de semnificații sociale la care el participă și în funcție de care acționează și își construiește traiectoria vieții sale reale.

Opțiunile metodologice interpretative și-au îndreptat critica tocmai către accentuarea acestor limite, propunându-și să dezvolte strategii de cercetare pe care le consideră că ar fi *specific* sociologice. Metoda fundamentală a „sociologiei interpretative” este înțelegerea (Max Weber îi spune *Verstehen*), care constă în utilizarea de observații participative asociate cu tehnici introspective prin care se caută să se ofere posibilitatea interpretării obiective a semnificațiilor subiective vehiculate de actorii sociali în situații interacționale. Pentru cercetătorul „interpretativ” important este universul subiectiv interior al actorului social, unicitatea ireductibilă a evenimentelor sociale produse de indivizii umani în interacțiunile lor cotidiene. În timp ce în cazul cercetării cantitative sociologul elaborează inferențe despre angajarea subiectivă a agenților sociali pe baza relațiilor acestora despre manifestările comportamentale vizibile, în cercetarea interpretativă se urmărește analiza observațională și introspectivă a semnificațiilor subiective atașate acțiunilor sociale de către actorii individuali în vederea decelării structurii obiective a interacțiunilor sociale.

Cel mai adesea, strategiile de cercetare cantitativă sau calitativă au fost considerate ca mutual exclusive. Fiecare a vrut să propună o „unitate metodologică” a cercetării sociologice pe baza prezentării unei strategii unice de abordare a fenomenelor sociale centrate pe pozitivarea sau pe înțelegerea datelor empirice. În realitate, este greu de admis posibilitatea elaborării unei metodologii unitare centrată unilateral pe un punct de vedere sau altul. Mai degrabă este necesar să se aibă în vedere diversitatea ontologică a fenomenelor sociale. Astfel, unele evenimente sociale sunt „construite” subiectiv, ca urmare a schimburilor de semnificații în interacțiuni definite situațional de actorii sociali. Este cazul specific al elaborării normelor și regulilor morale sau al activării acestora când actorul sau actorii sociali într-adevăr „urmează o regulă” sau elaborează normativitatea interacțiunilor în condiții de spațiu și timp social. Este, de asemenea, cazul unor fenomene sociale caracterizate prin unicitate sau al cercetărilor care se orientează spre surprinderea unicității ireductibile a unui eveniment social. Există, pe de altă parte, fenomene sociale de tip demografic sau ecologic, sau cu o determinare de acest tip, care nu pot fi caracterizate corect fără a avea în vedere dimensiunile sau atributele lor cantitative. Există, de asemenea, situații sociale determinate factorial.

Așa cum holismul și individualismul metodologic nu sunt principii reciproc disjunctive, tot astfel cele două strategii de cercetare, cantitativă sau calitativă, trebuie raportate la diversitatea ontologică a socialului și considerate în interrelația lor. Mai recent, tot mai multe cercetări sociale se realizează concomitent pe bază de date cantitative și date calitative.

• **Globalizare versus localizare.** Această polaritate a opțiunilor explicative în sociologie este recentă, dezvoltându-se mai ales spre sfârșitul secolului XX. Ea este

exprimată astfel: lumea vieții sociale actuale se constituie și funcționează în comunități locale, bine delimitate în timpul social și spațiul geografic, sau în societăți și comunități care sunt prinse în multiple interdependențe și în mișcări, transformări și configurări care transcend granițele comunitare și consacră o realitate a lumii globale bazată pe contracția timpului și deteritorializarea comunităților.

Comunitățile tradiționale au fost locale, chiar autarhice. Schimburile sociale, căsătorii, comunicarea, locurile de muncă sau de petrecere a timpului liber erau circumscrise unei localizări care rareori depășeau granițele comunității de apartenență. Astăzi, însă, este de ajuns să vizitezi un centru comercial de tipul unui *mall* pentru a observa diversitatea produselor și a originii lor. Fructele vin din cele mai diverse și exotice locuri și nu mai sunt asociate cu succesiunea anotimpurilor. Mirodeniile la fel, muzica și filmele, îmbrăcămintea și produsele informatice sau de utilitate casnică sunt pe cât de exotice, pe atât de diverse ca stiluri și oferte. Deplasările în spațiu, pentru muncă sau în concediu, receptarea de mesaje de la TV sau Internet plasează acum un număr crescând de indivizi în universuri tot mai deschise, care parcă, real sau virtual, nu mai au granițe. Viața individuală a multora s-a deteritorializat, adică nu mai este închisă într-un singur teritoriu, cel al comunității de apartenență, și este prinsă în tot mai multe relații, efective sau virtuale, aproape fără granițe. Timpul parcă s-a accelerat și este în permanentă contracție, în aceeași măsură în care s-a dilatat spațiul geografic. Acțiunile individuale, cele sociale sau acțiunile manageriale dintr-o organizație, respectiv cele politice ale guvernării depind de o varietate de acțiuni ale altora, individuali sau colectivi, întrucât interdependențele sunt pe cât de numeroase, pe atât de profunde. „Societatea comunităților locale” a devenit o „societate a rețelilor și interdependențelor”.

Asemenea procese și dezvoltări, care se intensifică în toată lumea, constau în: deteritorializarea comunităților, contracția timpului, extinderea relațiilor de schimb și comunicare, accentuarea interdependențelor. Ele conturează un univers în expansiune – **universul globalizării**. Acesta este un fenomen social cu multiple configurări și care s-a accelerat mai ales în ultimele decenii ca urmare a dezvoltărilor din domeniul tehnologiilor de comunicare, al tehnologiilor prelucrării informației și transportului, respectiv a creșterii vitezei de deplasare și comunicare și a diversificării mijloacelor de comunicare și transport.

Pentru unii sociologi, puțini la număr și din ce în ce mai izolați în propriile nostalgii, globalizarea ar fi distrus comunitățile și ar fi dezdărdăcinat într-o asemenea măsură indivizii forțați să se miște în spații globale alienante încât dezvoltările ei nu numai că ar trebui stopate, ci și înlăturate. O astfel de poziție este profund iluzorie și bazată pe un înțeles denaturat al globalizării. Din punct de vedere sociologic, globalizarea constă atât în multiplicarea rețelilor mondiale, mai mult sau mai puțin distanțate de preocupările individuale cotidiene, cât și în realizarea sa efectivă la nivel local prin acțiuni și participări individuale explicite și cel mai adesea tacite. Globalizarea și localizarea nu sunt două universuri separate, ci componente și procese complementare care se realizează unul prin celălalt. Procesele sociale actuale sunt concomitent globale și locale, adică *glocale*. Prin cumpărăturile pe care le facem într-un mall în mod individual sau prin servirea mesei la un McDonald's sau la un restaurant, pub englezesc sau bar irlandez sau cu oricare altă identitate națională participăm de fapt

la extinderea globalizării economice sau culturale; prin filmele pe care le vizionăm la TV sau prin știrile ascultate sau prin utilizarea telefoanelor celulare și a Internetului participăm la o comunicare globală și la un schimb global de semnificații culturale; prin participarea la alegerile membrilor Parlamentului European sau prin comparațiile pe care le facem între practicile politice de la noi și cele de altundeva iarăși contribuim la generarea unei politici care e globală în practici și semnificații. Suntem teritorial localizați, dar concomitent și cotidian participăm la extinderea schimbului de semnificații și bunuri globale.

Procesele și valurile globale nu sunt doar de un singur tip. Ele sunt: *culturale* (bunurile și valorile culturale circulă tot mai mult și pe diverse canale, media sunt tot mai integrate în companii fără granițe și cu mesaje tot mai similare, culturile devin tot mai creole etc.); *economice* (extinderea relațiilor comerciale și a interdependențelor din producția și schimbul economic, creșterea concentrației de capital, producție și utilizare a forței de muncă de către corporațiile multinaționale și afirmarea tot mai puternică a influențelor lor, accentuarea integrării și a funcționării globale a piețelor financiare etc.); *politice* (se multiplică integrările regionale în [con]fедераții sau organizări supranationale, de genul Uniunii Europene, guvernarea națională este din ce în ce mai dependentă de relațiile politice locale, regionale sau globale). Procesele și valurile globalizării implică națiuni, comunități și grupuri locale, indivizi, toți și toate acționând ca agenți taciți sau activi ai globalizării, adică ai unei lumi unitare întrucât este modelată de interdependențe tot mai numeroase și accentuate.

Confruntată cu astfel de dezvoltări, sociologia se află acum într-un proces de transformare teoretică. Mai înainte, adică în perioada secolului al XIX-lea, sociologii clasici au adoptat o poziție eurocentristă: studiau mai ales societățile europene, dar își prezentau teoriile ca și când ar fi universale. În cea mai mare parte a secolului al XIX-lea și în secolul XX, ca perioadă de afirmare și consacrare a statelor naționale, sociologia era mai ales o sociologie a națiunii, deși au început a fi studiate și relațiile dintre națiuni ca relații *internaționale*. Obiectul său de studiu – societatea – era identificat cu națiunea sau cu societatea națională și, drept urmare, ar fi existat atâtea sociologii câte state naționale; principiul dominant al cercetării era, cum am menționat anterior, principiul naționalismului metodologic; numai sociologia relațiilor internaționale deznationaliza, chiar dacă doar parțial, sociologia. Spre sfârșitul secolului XX, a început construcția unei „sociologii unitare a unei lumi globale”. Această construcție teoretică aspira să coincidă cu trecerea de la sociologia particularistă (a societății naționale) la sociologia universalistă sau la sociologia globală. Obiectul de studiu al *sociologiei globale* nu este nici o pretinsă „societate globală” și nici „societatea națională”, ci tocmai interdependențele dintre local (comunitar), național și global²⁸. Postulatul de bază al unei asemenea abordări ar fi că teoria sociologică nu poate fi națională sau comunitară decât în măsura în care este globală. Principiul naționalismului metodologic al sociologiei clasice este înlocuit, în terminologia lui U. Beck, de principiul cosmopolitismului. Sociologia globală nu se substituie și cu atât mai puțin nu refuză dreptul la existență al unei sociologii a națiunii. Numai că abordarea propusă, adică teoretizarea și metodologia de cercetare, admite că o sociologie este

a societății naționale sau a comunității numai în măsura în care este globală, adică ține cont de interdependențele în care o națiune sau o comunitate este implicată. Tot astfel, comunitățile și societățile contemporane se dezvoltă în condiții de accentuare a schimburilor globale la care participă.

• **Modernitate versus postmodernitate.** În teoria sociologică dezvoltată mai ales după deceniul al optulea al secolului XX a fost consacrată o controversă cu multiple semnificații. Ea poate fi astfel formulată: societățile contemporane se dezvoltă încă de-a lungul traiectoriilor deschise de opțiunile modernității, inițiate începând cu secolul al XVIII-lea de epoca Iluminismului, industrialismului și raționalizării, sau, la sfârșitul secolului XX și mai ales în secolul XXI, adică în prezent, ne despărțim de modernitate, întrucât am intrat într-o nouă epocă, a postmodernității, cu noi opțiuni și traiectorii ale dezvoltării sociale²⁹.

Sociologia clasică a lui Marx, Weber sau Durkheim a analizat condițiile de despărțire a *societății moderne*, capitaliste, bazate pe industrie și piața economică, pe evoluție și progres neîntrerupt, de *societatea tradițională*, feudală, bazată pe comunități cu o producție economică și o viață socială în mare parte închise. Sociologia a apărut, de altfel, odată cu afirmarea nevoilor societăților din secolul al XIX-lea și XX de a formula răspunsuri la problemele sociale, economice sau politice ale dezvoltării *moderne*. Aceste probleme erau prezentate în termeni polari: stagnare (conservare) sau evoluție (progres); societate industrială sau societate agricolă; comunitate sau societate; raționalitate (birocrație) sau iraționalitate (apel la forțe transcendente sau la tradiții seculare) socială; știință sau credință; supunere și utilizare a naturii prin tehnică, organizare birocratică, eficiență și comerț sau viață bucolică în comunități tradiționale autarhice; fragmentare comunitară sau constituire de state naționale etc. Pentru Marx, intrarea și ascensiunea în modernitate ar fi legice, naturale, rezultând din contradicția dintre forțele și relațiile de producție și mai ales din schimbările produse în tehnică, în baza economică a unei formațiuni sociale, care ar fi motorul dezvoltării sociale progresive. Weber nu s-a limitat la factorii economici, ci a considerat că societatea capitalistă modernă s-a dezvoltat și ar evolua ca urmare a intervenției unor factori cum ar fi cultura, mai ales valorile și spiritul protestant, și știința care a stat la baza dezvoltării tehnologiilor industriale și la modelarea raționalității sociale de tip birocratic, factori care au schimbat în mod radical modul de construcție și conducere socială. Societatea modernă este, din perspectiva lui Weber, una bazată pe știință, industrie și birocrație, adică este o *societate industrială* care a construit aceea raționalizare care generează un tip eficient și tehnic de organizare socială și economică. Durkheim a opus „solidaritatea mecanică” a societăților tradiționale „solidarității organice” din societățile moderne.

Așadar, sociologii clasici au analizat tranziția de la societatea tradițională la societatea industrială, adică modernă. Schimbarea socială modernă era considerată ca având o direcție și un sens istoric evolutiv, înscrise pe curba ascendentă a progresului social. După anii '50 și mai ales spre sfârșitul secolului XX, ideea de

28. Cohen, Kennedy, 2007, *op.cit.*

29. Pentru mai multe detalii vezi: Vlăsceanu, Lazăr, 2007, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Iași: Editura Polirom.

progres și evoluție în cadrul modernității este însă chestionată. Primul care face acest lucru este Arnold Toynbee, filozof și istoric britanic al culturii, care lansează termenul de *postmodern* pentru a caracteriza noua epocă a despărțirii de modernitate. De atunci, caracterizarea societăților de către sociologi începe să se schimbe. În 1960, sociologul american David Riesman publică o lucrare celebră, intitulată *Mulțimea singuratică*, în care se referă la *societatea de masă*, la modul în care consumul și stilurile de viață devin atât de asemănătoare, indiferent de categoria socială de apartenență, că au caracteristicile masificării sau uniformizării. Totodată, se analizează modul în care industria manufacturieră a societății industriale este înlocuită de un tip nou de producție care este *postindustrială*. În 1976, Daniel Bell se referă, pe de o parte, la „apariția societății postindustriale”³⁰, iar pe de altă parte la „abandonarea puritanismului și a eticii protestante” în noul stadiu al dezvoltării postindustriale. Din perspectiva lui D. Bell, s-a ajuns deja în stadiul în care „corporația de afaceri are nevoie de un individ care să muncească din greu, să aspire la o carieră, să accepte amânarea satisfacțiilor și să fie, în sensul cel mai strict, un conformist. Și totuși, prin produsele și reclamele sale, corporația promovează plăcerea, bucuria ce nu poate fi amânată, relaxarea și nepăsarea. Trebuie să fii «moral» ziua și «petrecăreț» noaptea”³¹. Această scindare a individului între raționalitatea corporatistă a producției și „iraționalitatea” culturală a consumismului, plăcerii, evazionismului sau trăirii clipei ar fi un indiciu clar al deosebirilor dintre epoca puritană a începuturilor societății industriale și noua epocă postindustrială și postmodernă ce începuse să se configureze. În același deceniu, al optulea, din secolul trecut, Jean-François Lyotard³² lansează expresia „condiția postmodernă”, care apoi a devenit tipică pentru abordări și analize numite *postmoderne* (Jean Baudrillard, Michel Foucault, Charles Baudouin, Peter Berger, Jacques Derrida etc.), adică „după cele ale modernilor”. Ideea dezvoltării lineare, progresive, spre un țel stabilit într-o formă sau alta, de exemplu a industrialismului, capitalismului, socialismului sau comunismului etc., ar fi de înlocuit cu ideea postmodernă a coexistenței și echivalenței traiectoriilor diverse, nonlineare și profund optionale de dezvoltare sau construcție socială, culturală etc. Dacă modernitatea ar fi epoca în care concepțiile sociologice, filozofice și politice s-au prezentat sub forma unor „mari narațiuni istorice”, centrate pe ideea de progres și evoluție socială a istoriei către o țintă finală de un tip sau altul, epoca postmodernă ar fi una a deconstrucției acestor concepții lineare și a afirmării unor multiple traiectorii coexistente. Modernității unice i se substituie modernitățile multiple. Magia, credința și știința, raționalitatea și iraționalitatea, linearul, nonlinearul sau circularul, natura și industria, toate și totul, în funcție de opțiunile individuale sau de grup, pot coexista într-o lume a echivalențelor și de-ierarhizărilor afirmate și susținute.

Conform acestor teorii și abordări, modernitatea lansată încă din secolul al XVIII-lea și care s-a concentrat asupra căilor de „modernizare a tradițiilor” și-ar fi atins apogeul

spre sfârșitul secolului XX și de atunci am fi intrat într-o nouă epocă, de după modernitate, adică a postmodernității. Alte teorii optează, însă, pentru continuitatea și nu pentru discontinuitatea modernității. Autori cum ar fi Anthony Giddens³³, Ulrich Beck³⁴, Zygmunt Bauman³⁵, Christoph Lau, Scott Lash și alții consideră că abia spre sfârșitul secolului XX modernitatea și-a realizat pe deplin marile opțiuni inițiale și, odată cu această împlinire, a început să dobândească și propria conștiință critică, devenind o *modernitate reflexivă*. Altfel spus, departe de ieșirea din modernitate, ne aflăm abia acum în plină modernitate, adică în stadiul de realizare deplină a acelor opțiuni fundamentale ale modernității și mai ales de maximă vizibilitate a consecințelor sau efectelor „modernizării tradițiilor”. Multe dintre aceste efecte sau consecințe solicită „modernizarea modernității”, adică acele raționalizări care se referă, *inter alia*, la gestionarea riscurilor tot mai numeroase, la analiza și contracararea efectelor individualizării tot mai accentuate care subminează solidarități comunitare sau interindividuale, la creșterea conștiinței unei globalități care se realizează numai la niveluri locale, la apariția unor noi instituții politice sau culturale care se substituie încet și sigur celor clasice, de tipul partidelor, claselor sau politicilor sociale. Ulrich Beck se întreabă: „În ce societate trăim?”, urmând de fapt întrebările pe care postmodernii înșiși le formulaseră cu ceva timp în urmă pentru a demonstra că ne-am confrunța cu o schimbare majoră de epocă. Răspunsul lui Beck este însă diferit de al postmodernilor: „[Trăim] într-o societate în care oricare din lucrurile care erau concepute ca fiind împreună sunt acum separate: producție industrială fără societate industrială. Societatea industrială, care era înțeleasă ca model al lumii vieții în care rolurile de gen, familiile nucleare și clasele sunt strâns legate, este acum pe cale de dispariție, în timp ce motorul dinamismului industrial continuă să funcționeze, sau mai degrabă, din cauza funcționării dinamismului industrial. Același mod de producție, același sistem politic, aceeași dinamică a modernizării produc o societate diferită în lumea vieții: rețele diferite, cercuri diferite ale relațiilor, linii diferite ale conflictelor și forme diferite ale alianțelor politice pentru indivizi”³⁶. Conflictul major al epocii actuale ar fi cel dintre opțiunile și produsele primei modernități, centrată pe ideea „raționalizării sau modernizării tradițiilor”, și cele ale modernității noastre actuale, centrată pe ideea „modernizării modernității”, adică pe afirmarea unei reflexivități tot mai extinse și profunde. Această afirmare ar fi de mai mare succes odată cu implicarea sociologiei, dar nu a celei clasice sau inspirate de conceptele și ideile sociologilor clasici. Unei noi epoci a modernității îi este necesară o nouă sociologie, care să fie eliberată de conceptele clasice, să elimine conceptele care aduc fantome ale primei modernități într-o lume în care nu mai au sens și nici corespondențe în realitate.

Postmodernitatea a fost mai ales un concept cultural, ale cărui relevanțe pot fi explorate, probabil mai bine, în spații ale creației artistice și ale funcționării mass-media.

30. Bell, Daniel, 1976, *The Coming of Postindustrial Society: A venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books.

31. Bell, Daniel, 1976, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books, pp. 71-72.

32. Lyotard, Jean-François, [1970] 2003, *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, Cluj-Napoca: Idea Design & Print.

33. Giddens, Anthony, 1990, *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press [ed. în limba română, 2000, *Consecințele modernității*, traducere de Sanda Berce, București: Editura Univers].

34. Beck, Ulrich, [1986] 2005, *Risk Society. Towards a New Modernity*, Londra: SAGE Publications.

35. Bauman, Zygmunt, 2000, *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.

36. Beck, U., 1998, *Democracy without Enemies*, Cambridge: Polity Press, p. 20.

Sociologic vorbind, opoziția dintre modernitate și postmodernitate poate fi considerată ca superfluă și irelevantă. Prefixul *post-* din *postmodernitate* ne-ar ilustra mai degrabă incapacitatea unor autori de a construi teoretic distincția epocii pe care o trăim și lipsa de imaginație a găsirii unui termen adecvat pentru a identifica o realitate istorică și pentru a o defini nu doar prin opoziții, ci și prin afirmări ale unei specificități ireductibile. Istoric vorbind, încă ne aflăm în plină modernitate, anume în stadiul cel mai înalt al modernității, de realizare deplină a opțiunilor ei inițiale și de manifestare a consecințelor și riscurilor acestei realizări. Totodată, modernității recente ar trebui să-i corespundă acea nouă sociologie care-i contemporană cu ea și care este eliberată de zombi conceptuali irelevanți acum, dar dătători de seamă pentru analize istorice ale unor epoci trecute.

Noi dezvoltări teoretice

Controversele teoretice și metodologice menționate sunt, într-o formă sau alta, prezente în sociologia contemporană. Ele sunt evidențiate mai ales printr-o analiză metateoretică, adică prin acea analiză care ia teoriile sociologice ca obiecte ale prospectării și este menită să identifice moduri sau mecanisme de generare și construcție teoretică în sociologie. Rezultatele unei astfel de analize oferă baza autoreflexivității sociologiei, a conștiinței sale critice și a specificării unor noi variante de dezvoltare teoretică și metodologică.

Două întrebări preliminare sunt esențiale în conceperea și proiectarea unei analize metateoretice: a) cât de mult s-a schimbat referențialul noilor teorii sociologice, referențial reprezentat de lumea vieții individuale și sociale? b) care ar fi relațiile dintre teoriile sociologice recente și cele clasice? Răspunsurile la aceste întrebări nu pot fi decât corelate: a) lumea vieții individuale și sociale s-a schimbat și se schimbă atât de mult în deceniile recente încât se poate spune că ne aflăm în perioada de tranziție către o nouă epocă; b) sociologia clasică a fost despre tranziția dinspre societatea tradițională către societatea modernă, pe când sociologia recentă, a zilelor noastre, nu poate fi decât despre configurările noii lumi a vieții sociale și individuale. Implicațiile acestor răspunsuri sunt numeroase și nu pot fi neglijate: care ar fi raportul optim dintre teoriile clasice și cele actuale, cum acționează în lumea vieții individuale și sociale „dependentă de istorie”, cum să armonizăm investigațiile empirice cu construcțiile teoretice pentru a evita atât „empirismul abstract”, cât și „super-teoriile” închise în propriile orizonturi și lipsite de comunicarea cu lumea vieții, ce oferă sociologia individualităților confruntate cu o lume fluidă, prinsă în transformări rapide. Pentru unii, teoriile clasice, mai ales cele de sorginte marxistă, și-ar fi pierdut orice relevanță întrucât au fost repudiate de istoria de după căderea regimurilor comuniste din Europa Orientală și Centrală, pe când, pentru alții, nimic nu se poate construi teoretic în sociologia contemporană decât pe fundamentele teoriilor clasice; pentru unii, fatalismul dependenței de istorie este ineluctabil, pe când, pentru alții, optimismul construcției istorice novatoare este pe cât de posibil, pe atât de dezirabil; pentru unii, investigația empirică este singura care poate da seamă de transformările efective și minuțioase ale lumii vieții, pe când, pentru alții, lumea

empirică este atât de tranzientă că nu poate dobândi sens decât în termeni teoretici; pentru unii, sociologia este conștiința critică a epocii și oferă temeiurile reflexivității istorice, dar, pentru alții, decalajul dintre pretențiile sociologiei și ofertele efective pe care le are este încă mult prea mare.

În perioadele mai recente, sunt destule teoriile sociologice care identifică și caracterizează transformările și configurările specifice societăților contemporane, relevând moduri de construcție a unei „noi sociologii”. Să menționăm câteva dintre acestea.

James S. Coleman : sociologia ca fundament teoretic al „reconstrucției sociale”

Încă de la începutul lucrării sale reprezentative, intitulată *Fundamentele teoriei sociale*³⁷, J. Coleman statuează contextul și opțiunile noii sale teorii: „Teoria socială», așa cum este predată în universități, este în mare parte o istorie a gândirii sociale. Un critic neprietenos ar spune că practica uzuală a teoretizării sociale constă în recitarea unor mantre vechi și în invocarea teoreticienilor din secolul al XIX-lea. Totuși, între timp, societățile au trecut printr-o revoluție organizațională. Așa cum pădurile și terenurile mediului fizic sunt înlocuite de străzi și zgârie-nori, tot astfel instituțiile primordiale în jurul cărora s-au dezvoltat sunt înlocuite de organizații sociale construite în acest scop. Considerând asemenea schimbări, ne putem întreba: Ne îndreptăm în direcția pe care o dorim? Putem schimba direcția? Cum alegem o direcție? Înainte însă de a formula răspunsuri la asemenea întrebări, trebuie să știm încotro ne îndreptăm, iar pentru aceasta avem nevoie de o teorie socială robustă [...] construită pe un fundament puternic”. Din perspectiva lui Coleman, o nouă teorie socială ar fi necesară pentru o „nouă știință socială”. Așa cum societățile actuale sunt profund diferite de cele din urmă cu, să zicem, un secol, tot astfel sociologia ar trebui să se schimbe în mod radical, să devină o „nouă știință socială”, capabilă să contribuie la analiza sinelui și a relațiilor acestuia cu mediul social în care se configurează. Noua știință socială ar oferi „fundatia pentru construcția unei structuri sociale viabile”, ar contribui la „reconstrucția societății” în care a dispărut „structura primordială” a relațiilor și instanțelor de care persoanele individuale depindeau.

În formularea „noilor fundamente teoretice”, J. Coleman nu se desparte complet de teoriile sociologice clasice și nici de unele rezultate ale cercetărilor sociologice mai recente. În privința clasicilor, J. Coleman pornește de la teoria weberiană a acțiunii saturate de semnificații și orientate de un scop și adoptă principiul și abordări ale teoriei „alegerilor raționale” dezvoltate mai ales în economie. În consecință, teoria rezultată este centrată pe explicarea fenomenelor sau sistemelor sociale pe baza asamblării, agregării sau sintetizării acțiunilor individuale interdependente. În felul acesta sunt oferite temeiuri pentru armonizarea relațiilor dintre nivelurile macrosociale (sistemice) și microsociale (individuale).

Pentru o exemplificare cu rol inițiativ, Coleman consideră explicația pe care a dat-o Max Weber dezvoltării „spiritului capitalist” pornind de la „etica protestantă”. Se știe

37. Coleman, J.S., 1990, *Foundations of Social Theory*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, p. XV.

că enunțul fundamental al lui Weber, din cunoscuta sa lucrare *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, publicată pentru prima dată în 1904, este următorul: etica religioasă din societățile care au devenit protestante și mai ales calviniste, după Reformă, includea valori care au facilitat apariția și dezvoltarea organizării economice capitaliste. Printr-un asemenea enunț, Weber a instituit, la nivel macrosocial, o relație de tip causal între valorile religioase de tip calvinist (protestant) și spiritul antreprenorial capitalist; apoi s-a referit la modul de transmitere a doctrinei protestante (trecând de la nivelul macro- la cel microsocal), la interiorizarea individuală a valorilor religioase și la efectele pe care această interiorizare le-ar avea asupra comportamentelor individuale (nivel microsocal); în final, a considerat modurile în care aceste comportamente individuale se agregă sau se combină pentru a genera o organizare de tip capitalist (trecerea de la nivelul microsocal la cel macrosocial). Relațiile dintre nivelurile micro și macro nu sunt pur și simplu de combinare sau agregare succesivă, ci în mare parte de interdependență. Considerând lucrarea lui Weber, J. Coleman prezintă două rațiuni de distanțare față de teoria clasică. Mai întâi, Weber s-a referit la o epocă de mult trecută în istorie. Modul de explicare sociologică a unei schimbări de organizare socială își mai poate conserva relevanța, dar tipurile de schimbări sociale contemporane sunt în mare parte de un tip diferit și ar necesita abordări noi. În al doilea rând, J. Coleman invocă o problemă de tip metateoretic sau metodologic. Problema-cheie în teoria lui Weber ar fi aceea a corelării nivelului microsocal, în care actorul individual este referința centrală a analizei, cu nivelul macrosocial, în care dinamica sistemului, rezultată din agregarea acțiunilor individuale interdependente, este domeniul de referință al explicației sociologice. Totuși, enunțurile weberiene nu reușesc să explice cum se constituie noua structură de poziții din organizarea socială capitalistă, care sunt acele motive care îndeamnă o mulțime de persoane să ocupe pozițiile specifice noii organizări sociale sau cum devine durabil și sustenabil acest nou sistem interdependent de stimulente.

Astfel de întrebări sunt considerate de către J. Coleman ca fundamentale pentru analiza unei organizări sociale, iar în lucrarea citată, autorul își propune să dezvolte o bază teoretică adecvată pentru o astfel de analiză, care nu se vrea doar constatativă, ci mai ales constructivă. Aceasta cu atât mai mult cu cât societățile contemporane au o nevoie acută de (re)construcție, în condițiile în care „structura primordială” a organizării sociale moștenite a dispărut sau este pe cale de dispariție.

Societățile tradiționale, considera Coleman, au dispus de o organizare socială care constă în mare parte dintr-un „mediu social natural”, adică moștenit, care era bazat pe relații primordiale asociate cu familia, rudenția, clanul, vecinătatea, comunitatea sau satul. „Mediul social construit” în forma „actorilor corporatiști”, care îndeplineau anumite scopuri ale comunității, era, spune Coleman, cu totul periferic pentru viața celor mai multe persoane. Numai că, în ultimii 150 de ani, „organizarea socială construită”, bazată pe „actori corporatiști orientați de scopuri” (*purposive corporate actors*), a cunoscut o creștere extensivă și a ajuns în prezent să ocupe poziții centrale și dominante în organizarea socială: familiile sunt tot mai mult înlocuite de instituții ale bunăstării și de cele ale îngrijirii copiilor; grupurile de prieteni sau de interese nu mai sunt limitate de spațiul geografic, ci, datorită mijloacelor electronice de comunicare, reunesc persoane din cele mai diverse contexte sociale și culturale astfel

că „străinii din depărtări își împărtășesc intimități, iar vecinii devin străini”; comunitățile nu mai rezultă din relații de rudenie sau de vecinătate, ci sunt construite de indivizi cu scopuri comune; activitățile de divertisment sunt tot mai puțin asociate cu interacțiuni directe ale persoanelor și tot mai mult bazate pe interacțiuni cu produse corporatiste al mass-media și cu personaje pe care acestea le oferă. Acest „mediu social construit” sau această „organizare socială orientată spre realizarea de scopuri” (*purposive social organization*) domină viața personală, generează „actori corporatiști” și solicită tot mai insistent „un nou tip de știință socială”. J. Coleman este categoric în această privință: „așa cum orizonturile devin tot mai largi și direcțiile posibile ale progresului social se multiplică, tot astfel cunoașterea sinelui și a societății, și a relațiilor dintre acestea, câștigă în importanță și în urgență”³⁸. Capitalul social al „organizării sociale primordiale” se erodează rapid și lasă loc liber unor numeroase stări vidate de orice conținut relevant, astfel că noua știință socială este așteptată să ofere temeiuri pentru reconstrucția capitalului social și a organizării sociale pe care acesta o sprijină.

Noua știință socială ar avea o componentă concretizată în „cercetarea socială aplicativă”, care ar fi preocupată să răspundă la întrebări care privesc organizarea optimă a unei firme, analiza, evaluarea și proiectarea de politici optime ale unui guvern, cercetarea de piață și planul optimal de marketing al unui produs nou, strategii de negociere, distribuții ale atitudinilor în opinia publică. O altă componentă este eminamente *teoretică* și ar urmări să poziționeze „noua știință socială” în cadrul funcționării societății pentru a contribui la reconstrucția acesteia în pas cu cerințele vremurilor.

J. Coleman a fost criticat mai ales pentru introducerea unor moduri explicative specifice economiei, în special cele bazate pe principiile raționalității și ale „alegerilor raționale”. Dar este un mod critic exagerat acesta, în măsura în care Coleman este permanent preocupat să aducă în prim-planul analizelor sale specificul ireductibil al „raționalității limitate” (H. Simon) al lui *homo sociologicus*.

Anthony Giddens și Ulrich Beck: „modernitatea reflexivă”

În ciuda diferențelor, două opțiuni teoretice apropie pe Anthony Giddens și Ulrich Beck de James Coleman: a) analiza specificului societăților contemporane, care sunt profund diferite de cele anterioare; b) necesitatea înnoirii radicale a științei sociale, respectiv constituirea unei „noi sociologii”. Asemenea convergențe nu sunt deloc întâmplătoare. Ele ilustrează distanțări pronunțate, pe de o parte, față de: i) *esențialismul* apodictic al unor teorii clasice și mai ales al unor sociologi sau analiști sociali contemporani care nu ezită încă să avanseze afirmații sentențioase și supergeneralizări despre „sufletele popoarelor” sau despre „specificul sau identitatea națională”, similare celor din epoca romantică a secolului al XVIII-lea, în locul analizei unor specificități locale derivate din și asociate cu globalizarea; ii) apariția și extensia unui *realism* („universală sunt realia”, se spunea mai demult) care ar topi orice diferențiere într-un universalism fără limite, întrucât schimbările sociale ar fi pe cât de uniform

38. Coleman, J., 1990, *op.cit.*, p. 651.

distribuite, indiferent de timpul și spațiul social, pe atât de radicale. Distanțându-se de esențialism sau realism, dar și de istorismul desuet al acelor explicații care considerau că orice evenimente contemporane sunt simple produse ale unor configurații istorice care ar trebui evocate oricând și oriunde, A. Giddens și U. Beck optează, concomitent, pentru acea *reconstrucție teoretică a sociologiei* care ar putea da seama cât mai bine atât de „reflexivitatea” societăților contemporane, în condiții de multiplicare a cunoașterii disponibile, cât și de „neconștientizarea” consecințelor neintenționate ale modernizării³⁹.

Anthony Giddens (n. 1938)

Este unul dintre cei mai cunoscuți sociologi contemporani. Ceea ce l-a consacrat pe Giddens a fost, inițial, nemulțumirea proprie față de modul în care se teoretiza în sociologia vremii, motiv pentru care lucrările sale de început s-au constituit într-un dialog critic cu sociologii clasici și conceptualizările acestora. Astfel, Durkheim, Weber, Marx, Schutz, Garfinkel și alții sunt dezbătuți și reinterpretați. Giddens dezvoltă o „teorie a structurării sociale”, în care reușește să împace, prin conceptul de „dualitate structurală”, capacitatea de acțiune a actorilor sociali (agency) și structura, pornind de la nemulțumirea sa față de ruptura ce părea de nedepășit dintre abordările obiectiviste și cele subiectiviste în sociologie. Una dintre temele predilecte în sociologia lui Giddens este problema modernității. Multe din studiile sale se concentrează asupra modernității târzii, radicalizate de transformări politice, economice și sociale recente: globalizarea, diviziunea globală a muncii, schimbarea relațiilor dintre statele naționale, reconfigurări ale distribuției puterii. De asemenea, centrală în lucrările lui este problema riscului și a încrederii în sistemele expert, inerente societăților care trăiesc în modernitatea târzie, radicală, în care fiecare dimensiune a vieții sociale și individuale este încredințată experților, iar fiecare acțiune are consecințe ce nu pot fi anticipate în totalitate (consecințe neintenționate).

Lucrări:

- *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (1984)
- *The Consequences of Modernity* (1990)
- *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (1991)

Paradigma: sociologie reflexivă.

Giddens și Beck avansează o nouă periodizare a schimbărilor sociale care s-au produs în ultimele patru secole. Prima perioadă ar corespunde epocii premoderne și ar include, între altele, Reforma și Renașterea cu toate marile schimbări ale modurilor de gândire și raportare la lume care au pregătit epoca modernității. A doua perioadă ar fi cea a modernității propriu-zise, de după secolul al XVII-lea și până aproape de sfârșitul secolului XX, când raționalismul, industrialismul, secularismul, capitalismul sau constituirea și afirmarea statelor naționale sunt unele din cele mai reprezentative,

dar nu și singurele, configurații. A treia perioadă ar corespunde epocii noastre, care a început să se afirme mai ales către sfârșitul secolului XX; este perioada „modernității recente” sau a „celor de a doua modernități”, care este o „modernitate reflexivă”, și a postindustrialismului. În perioada simplei modernități, principiul economic axial constă în „distribuția de bunuri”, iar principiul fundamental al acțiunii sociale constă în „modernizarea tradițiilor”, pentru a se asigura despărțirea societăților moderne de cele tradiționale. În epoca modernității reflexive se produce pe scară largă „modernizarea modernității”: „așa cum modernizarea din secolul al XIX-lea a dizolvat structura societății feudale și a produs societatea industrială, modernizarea de astăzi dizolvă societatea industrială și o nouă modernitate își conturează existența”⁴⁰. Societatea dezvoltată a bunăstării, apărută ca urmare a „modernizării tradițiilor” și centrată pe „distribuția de bunuri”, a atins, pe baza creșterii forțelor productive și a proceselor de modernizare industrială și socială, acel stadiu de dezvoltare în care hazardul și amenințările potențiale au atins un nivel nemaiîntâlnit, astfel că devine o „societate a riscului”.

Sociologia clasică s-a concentrat asupra opoziției dintre tradițional și modern și a urmărit să ofere explicații privitoare la modurile în care s-a realizat tranziția de la societățile tradiționale la cele moderne. Un evoluționism implicit sau explicit a fost prezent în explicațiile avansate. Presupoziția de bază era că istoria ar avea o direcție integratoare și ar fi orientată de un set de principii care ar genera o anumită dinamică a dezvoltării. Problema era aceea de a identifica „istoria” acestei dezvoltări progresive. În consecință, au rezultat mai multe „narațiuni istorice”, fiecare urmărind să introducă o ordine în multitudinea evenimentelor și faptelor istorice. Astfel, în continuarea evoluționismului consacrat, diverși teoreticieni sociali au remarcat că epoca actuală ar fi foarte diferită de epocile anterioare. Un nou sistem social ar fi apărut, fiind denumit de unii prin expresii de tipul „societatea informației”, „societatea consumatorului” sau „societatea comunicării”. Alții au folosit expresii care subliniau cu mai multă distincție nu doar specificul noii epoci, dar și despărțirea ei de cea precedentă: „societatea postindustrială”, „postcapitalistă” etc. Jean-François Lyotard a analizat epistemologic asemenea teorii mai vechi sau mai noi, de sorginte evoluționistă, și a demonstrat cum „condiția postmodernă” se desparte de marile „narațiuni istorice”, de acele orientări care ne plasează pe noi, cei de astăzi, într-o istorie unică și previzibilă, care ar avea un trecut distinct și un viitor predictibil. Alternativa postmodernă ar fi aceea a pluralității și echipotenței căilor devenirii istorice și a pluralității și coexistenței construcțiilor cognitive care ar putea da seama de aceste căi. Lyotard introduce astfel o perspectivă pe cât de relativistă, pe atât de „deconstructivistă”, adică una care critică toate „marile narațiuni istorice” și care se desparte de acele teorii sociologice care ar opera cu un principiu al cunoașterii generalizabile despre lumea vieții sociale și despre direcțiile dezvoltării sociale. Implicațiile principale ale acestei demonstrații ar fi două: una se referă la imposibilitatea unei construcții teoretice capabile să dea seamă și să fie folosită în dezvoltarea vieții și sistemelor sociale, iar cealaltă la configurarea unei noi epoci istorice care nu ar mai avea nimic de-a face cu modernitatea, fiind postmodernă.

39. Beck, U., Giddens, A. și Lash, S., 1994, *Reflexive Modernization*, Cambridge: Polity.

40. Beck, 2005, *op.cit.*, p. 10.

Giddens adoptă o poziție teoretică diferită. Și el elimină „narațiunea evoluționistă” sau „deconstruiește” linia povestirii ei. Dar dincolo de aceasta opțiune, admite că, din varii motive istorice și teoretice, modernitatea nu a fost înțeleasă în mod adecvat în științele sociale, în general, și mai ales în sociologie, care este cea mai comprehensivă știință a modernității. În locul pretenției „epoci a postmodernității”, care nu ne-ar spune altceva decât că am fi părăsit modernitatea și am fi intrat într-o fază pe care prefixul „post” este singurul care o descrie cu sensul de „după ceva”, Giddens și Beck demonstrează că acum ne aflăm în plină modernitate, de fapt în fazele cele mai înaintate ale modernității. Este faza când multe, poate toate, opțiunile ei majore de peste timp s-au împlinit și suntem în situația de a le gestiona consecințele. Modernitatea liniară, construită pe ideea de progres social, este lăsată deoparte. În locul ei sunt subliniate discontinuitățile acelei modernități ce a început să se configureze după secolul al XVII-lea în Europa, pentru ca, spre sfârșitul secolului XX, să fi intrat în acea perioadă în care „consecințele modernității au început să devină mai radicale și mai universalizate decât înainte”⁴¹. Pentru Giddens, „dinamismul modernității derivă din *separarea timpului și spațiului* și recombinația acestora în forme care permit «zonarea» precisă a timpului-spațiului vieții sociale; *dislocarea (disembedding)* sistemelor sociale (un fenomen care se conectează strâns cu factorii implicați în separarea timpului-spațiului); *ordonarea și reordonarea reflexivă* a relațiilor sociale în lumina inputurilor continue ale cunoașterii care afectează acțiunile indivizilor și grupurilor”⁴². Aceste idei majore sunt analizate pe larg dintr-o perspectivă instituționalistă, demonstrând mai ales modurile în care în modernitatea recentă avem de-a face cu o „instituționalizare a îndoielii” și cu o „circularitate a cunoașterii”. Aceasta pătrunde tot mai mult în toate interstițiile sociale, este permanent construită și deconstruită și consacră o reflexivitate cu totul specifică a modernității actuale.

Aceste teorii au deschis calea dezvoltării unei „noi sociologii”, capabile să producă aceea cunoaștere care este relevantă pentru indivizii, grupurile și societățile care se confruntă cu lumea vieții, cerințele și evenimentele din stadiul actual al modernității. Analiza familiei și a individualizării, a inegalităților și restructurării sociale, a politicii și economiei, de fapt a tuturor instanțelor sociale a luat noi cursuri și a consacrat un tip nou de cunoaștere. Ne aflăm deja în faza de reconstrucție teoretică a sociologiei în pas cu transformările care se produc astăzi în lumile noastre sociale.

Enunțuri esențiale

- Cunoașterea socială comună include reguli de conduită și relaționare, de comunicare și evaluare, modele de acțiune în situații repetate, valori și atitudini, opinii și cunoștințe despre viața în comunitate, toate acestea făcând parte din cultura individuală, a familiei, grupului sau comunității căreia îi aparținem și pe care pur și simplu o asimilăm, o practicăm și o trăim ca atare, rareori chestionând-o. Cunoașterea sociologică științifică este produsă de cercetarea socială, care se bazează pe o metodologie.

- Metodologia sociologică este acea teorie normativă care indică instrumentele (metodele și tehnicile) și căile optime de efectuare a cercetărilor sociale. Începuturile și produsele finale ale cercetării sociale și ale metodologiei pe care aceasta se bazează sunt **teoriile sociologice**.
- Cunoașterea sociologică, spre deosebire de cea din științele naturii avansate, nu este inclusă într-o singură teorie cu forță explicativă paradigmatică. Altfel spus, sociologia nu și-a constituit încă o paradigmă teoretică unică, universală și inclusivă, cum ar fi cele specifice din fizica sau din chimia contemporană. Din contră, sociologia contemporană include mai multe teorii, adesea concurente. Prin implicație, există mai multe metodologii alternative ale cercetării sociale.
- Teoriile sociologice au următoarele caracteristici: se confruntă cu *comunicări* și *tensiuni intra- și interdisciplinare*; se constituie ca *teorii alternative și concurente*; manifestă și practică o *cumulativitate teoretică limitată*; se concentrează pe *armonizarea raporturilor dintre individ și structură* – teoria sociologică se referă concomitent la *actorul uman individual* și la *structura socială*, la universul *obiectiv* și *obiectual* al vieții și la cel *subiectiv* al vieții trăite ca atare.
- Abordării metodologice îi este specific acel mod sociologic de gândire care este: *integrativ* sau *structural*, adică partea este raportată la și asociată cu întregul care o cuprinde; *contextual*, adică ține cont de dinamica relației dintre *actorul individual* și *contextul* la care acesta participă împreună cu alții; *dual*, adică îmbină aspectele *subiective* ale trăirilor și sentimentelor individuale sau colective cu universul *obiectiv* în care acestea sunt configurate și care include dimensiuni ce se extind de la diversitatea lucrurilor, instrumentelor sau relațiilor inițiate, construite și puse în practică până la spațiul geografic de configurare; *reflexiv, constructiv și critic*, adică ia cunoașterea comună a actorilor sociali ca referință pentru a trece dincolo de ea în vederea identificării de cristalizări, mecanisme și regularități ale construcțiilor sociale, de motive și factori generatori ai configurațiilor transindividuale, pentru ca apoi să se reîntoarcă în spațiul vieții trăite pentru a stimula dezvoltarea unei conștiințe critice a acțiunii, trăirii și configurării.
- În ciuda acumulărilor teoretice și metodologice, fie în cadrul unei orientări dominante, fie în cealaltă, sociologia actuală continuă să se prezinte sub forma unei diversități de teorii și metodologii sociologice. Drept urmare, un sociolog contemporan se confruntă nu doar cu un corpus de cunoaștere în dezvoltare, ci și cu importante controverse, chiar cu polarități care deschid oportunități pentru cercetarea și construcția teoretică. Unele controverse au mai ales conotații metodologice, referindu-se la modul de realizare a cercetării sociologice: *individualism* versus *holism metodologic*; *analiza cantitativă* versus *analiza calitativă*. Altele se referă la modul de constituire și funcționare a societăților contemporane, fiind de tip predominant teoretic: *globalizare* versus *localizare*; *modernitate* versus *postmodernitate*. În prezent, ne aflăm în faza de reconstrucție teoretică a sociologiei în pas cu transformările care se produc în lumile noastre sociale. Analiza familiei și a individualizării, a inegalităților și restructurării sociale, a politicii și economiei, de fapt a tuturor instanțelor sociale a luat noi cursuri și a consacrat un tip nou de cunoaștere.

41. Giddens, 1990, *op. cit.*, p. 3.

42. *Ibidem*, pp. 16-17.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

- În ce constă specificul unei teorii sociologice? Dar al metodologiei sociologice?
- Caracterizați raportul dintre teoria și metodologia sociologică.
- Cum se cristalizează raporturile dintre ramurile sociologiei și diverse alte științe sociale?
- Dați exemple de teorii sociologice cu un nivel mediu de generalitate.
- În ce constă cumulativitatea limitată a cunoașterii sociologice? Cum se manifestă concurența epistemologică dintre teoriile sociologice?
- Explicați și ilustrați conceptul lui A. Giddens de „dualitate a structurii”. Care este raportul dintre agenție (*agency*) și structură?
- Caracterizați în detaliu polarități teoretice și metodologice din sociologie. Exemplificați cu analize sociologice astfel de polarități.
- Cum explicați nevoia de înnoire a teoriilor sociologice? Faceți o paralelă între argumentele pro și cele contra.

Bibliografie

- Alexander, J., 1982, *Theoretical Logic in Sociology*, vol. I, Berkeley: University of California Press.
- Archer, M.S., 1984, *Culture and Agency: The place of Culture in Social Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Zygmunt, 2000, *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., 1998, *Democracy without Enemies*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich, [1986] 2005, *Risk Society. Towards a New Modernity*, Londra: SAGE Publications.
- Beck, Ulrich, 2004, *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., Giddens, A., Lash, S., 1994, *Reflexive Modernization*, Cambridge: Polity Press.
- Bell, Daniel, 1976, *The Coming of Postindustrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books.
- Bell, Daniel, 1976, *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books.
- Berger, P., T. Luckman, 1967, *The Social Construction of Reality*, New York, Garden City: Anchor.
- Blumer, Herbert, 1969, *Symbolic Interaction: Perspective and Method*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Boudon, Raymond, 1986, *Theories of Social Change. A Critical Appraisal*, Londra: Blackwell.
- Bourdieu, Pierre, 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge: Harvard University Press.
- Brinton, C., 1965, *The Anatomy of Revolution*, ediția a II-a, New York: Vintage Books.
- Calhoun, C., Rojek, C. și Turner, B. (coord.), 2005, *The SAGE Handbook of Sociology*, Londra: SAGE.
- Cohen, Robin și Kennedy, Paul, 2007, *Global Sociology*, ediția a II-a, Londra: Palgrave Macmillan.
- Coleman, J.S., 1990, *Foundations of Social Theory*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Durkheim, Emile, [1897] 1951, *Suicide*, New York și Glencoe: Free Press.
- Giddens, Anthony, 1984, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley, LA: University of California Press.

- Giddens, Anthony, 1990, *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving, 1961, *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Goffman, Erving, 1974, *Frame Analysis*, New York: Harper and Row.
- Gusti, Dimitrie, 1968-1977, *Opere*, 6 vol., București: Editura Academiei RSR.
- Hechter, M. (coord.), 1983, *The Micro Foundation of Macrosociology*, Philadelphia: Temple University Press.
- Kuhn, T., [1962] 1976, *Structura revoluțiilor științifice*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Lazarsfeld, P.F., 1950, The logical and mathematical foundation of latent structure analysis, in Schulman, E.A., Lazarsfeld, P.F., Starr, S.A. și Clausen J.A. (coord.), *Studies in Social Psychology in World War II*, vol. IV: *Measurement and Prediction*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lyotard, Jean-François, [1970] 2003, *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, Cluj-Napoca: Idea Design & Print.
- Merton, Robert K., 1968, *Social Theory and Social Structure*, New York: Free Press.
- Mills, C.W., 1959, *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.
- Parsons, Talcott, 1951, *The Social System*, New York: The Free Press.
- Rughiniș, C., 2007, *Explicația sociologică*, Iași: Editura Polirom.
- Simmel, Georg, [1908] 1950, *The Sociology of Georg Simmel*, editat de K. Wolff, New York: Free Press.
- Simon, Herbert, [1947] 1997, *Administrative Behavior*, New York: Free Press.
- Stahl, H.H., 1981, *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, București: Editura Minerva.
- Turner, J.H. (coord.), 2002, *Handbook of Sociological Theory*, New York: Plenum Press.
- Vlăsceanu, Lazăr, 1982, *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vlăsceanu, Lazăr, 2007, *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, Iași: Editura Polirom.
- Voicu, Bogdan, 2005, *Penuria pseudo-modernă a postcomunismului românesc*, vol. I-II, Iași: Editura Expert Project.
- Weber, Max, 1921 [1968], *Economy and Society*, New York: Bedminster Press.